

OPUSCULA THEOLOGICA *et* SCIENTIFICA

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei
Scientific Journal of John Wesley Theological College

2024

2. évfolyam, 1. szám - Volume 2. Issues 1.

<http://opuscula.wjlf.hu>

HU ISSN 2939-8398

OPUSCULA
THEOLOGICA ET SCIENTIFICA

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei
Scientific Journal of John Wesley Theological College

Felelős szerkesztő: Hufnagel Levente

Szerkesztőbizottság

Elnök: Iványi Gábor rektor

Alelnök: Nagy Péter Tibor
Hufnagel Levente

Tagok:

A WJLF Tudományos Tanácsának mindenkori tagjai

Szerkesztőség

Főszerkesztő: Hufnagel Levente

A főszerkesztő szakterületi helyettesei:

Bánlaky Pál (-2024), Bíró Zsuzsanna Hanna (2024-),
Hubai Péter, Lukács Péter, Majsai Tamás, Plank
Zsuzsanna, Török Zsolt (2024-)

Technikai szerkesztő: Hegyi Judit

Felelős kiadó:

Wesley János Lelkészképző Főiskola
1086. Budapest, Dankó utca 11.

SZERZŐKNEK. Tudományos közlemények
kéziratainak benyújtását várjuk valamennyi, a
főiskolán művelt tudományterületet érintően:

Vallás- és hittudományok, vallásszociológia, vallás-
és egyháztörténet, teológia.

Környezettudományok, földtudományok, ökológia,
élettudományok, környezetpolitika, fenntarthatóság.
Társadalomtudományok, szociológia, szociálpolitika,
szociális munka.

Neveléstudományok, pedagógia, oktatáspolitikai.
Fentiek határterületei és érintkező szakterületei.

**A kéziratokat csatolt file formájában az alábbi
címre várjuk: hufnagellevente@wjlf.hu.**

Részletes közlési feltételek a folyóirat honlapján
találhatók.

A kéziratok szerkesztőségi formai ellenőrzésén,
nyelvi ellenőrzésén, plágium ellenőrzésén és anonim
szakmai lektoráláson esnek át elfogadás előtt. Az
elfogadott cikkek PDF formátumban, szabad
hozzáféréssel (OJS) kerülnek publikálásra.
Kérdésüket ugyanazon az e-mail címen ahová a
kéziratokat is várjuk!

Responsible editor: Levente Hufnagel

Editorial Team

Chairman: Gábor Iványi

Vice-Chairmans: Péter Tibor Nagy
Levente Hufnagel

Members of Editorial Board:

Members of Scientific Council of John Wesley Theological
College

Editorial board:

Editor-in-Chief: Levente Hufnagel

Deputy Editor-in-Chief:

Pál Bánlaky (-2024), Zsuzsanna Hanna Bíró (2024-), Péter
Hubai, Péter Lukács, Tamás Majsai, Zsuzsanna Plank, Zsolt
Török (2024-)

Technical Editor: Judit Hegyi

Publisher:

John Wesley Theological College
Dankó utca 11.
1086. Budapest, Hungary

TO THE AUTHORS. Interested in submitting to this
journal?

Researchers from all countries are invited to publish original
research papers and review articles of international interest
on the pages of Opuscula Theologica et Scientifica; in all
scientific profile of John Wesley Theological College.

Focus topics:

Religion and research; Society and research; Education and
research; Nature and research; Multidisciplinary and
methodological approaches.

**Manuscripts should be sent as attachments to:
hufnagellevente@wjlf.hu**

Publishing conditions can be found on the journal's website,
under Information for authors

Manuscripts undergo formal editorial checks, language
checks, plagiarism checks (CrossCheck) and professional
proofreading (double-blind peer review) before acceptance.
Accepted articles will be published in PDF format with open
access (OJS).

If you have any questions, feel free to contact us at the same
e-mail address where we are also waiting for the
manuscripts!

KÜLDETÉSNYILATKOZAT

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Szenátusa úgy határozott, hogy „Opuscula Theologica et Scientifica – a WJLF tudományos közleményei” címmel angol-magyar nyelvű nemzetközi tudományos folyóiratot indít, melyet honlapján ingyenesen tesz olvashatóvá az érdeklődő nagyközönség számára minden mellékletével együtt. Hiszünk abban, hogy a nyílt hozzáférés (open access) és az értéknövelt (enhanced) publikációk az átlátható tudományosságot, a jövő és a társadalom hatékony szolgálatát jelentik.

Korábban is voltak kezdeményezéseink egy-egy szakhoz kötődő folyóirat, évkönyv létrehozására, a legutóbbi időkben szakterületekhez nem kötődő évkönyv létrehozására. Voltak, vannak más tudományos kiadványsorozataink is.

Intézményünk egységének erősítésére most úgy döntöttünk, hogy jobb lesz, ha a folyóirat tudományos gyűjtőköre az intézmény szakmai profiljával egyezik meg, azaz valamennyi arculatunk képviselve van, amelyet doktori iskolánk, szakjaink, tanszékeink és kutatóintézetek fémjeleznek.

A folyóirat felhatalmazott szerkesztői a főiskola Tudományos Tanácsának mindenkori tagjai, amellyel kollégáink munkájának elismerése és a közösség működésének szakmai demokratizmusa mellett foglalunk állást.

A folyóirat küldetését két pillér: a tudományos gondolkodás szabadsága és a társadalmi felelősségtudat jelöli ki. A WJLF-en kizárólag olyan szakok és tanszékek működnek, amelyek a társadalmi felelősségvállalást, szolidaritást, a közös jövő és a közjó szolgálatát támogatják a maguk szakterületén, mindezeket azonban nem a mainstream tudományosság normatív korlátai, kitaposott ösvényei és bevett gyakorlata mentén, hanem sajátosan „Wesley-s stílusban”: minden új próbálkozás, szokatlan megoldás vagy megközelítés felkarolásával, egy szabad vitára nyitott szellemben. Folyóiratunk nem tesz különbséget szerzőinek vallási vagy felekezeti hovatartozása, világnézete, politikai, etnikai vagy földrajzi hovatartozása alapján, a benyújtott kéziratokat anonimizált formában lektoráltatja.

A folyóirat lektori munkájának célja nem valamiféle tudományos közízlés szolgálata, hagyományok fenntartása, vagy a szakmai álláspontok szűrése, hanem kizárólag a szövegek minőségének javítása a szerző eredeti

elgondolásainak védelme mellett. Szabadság alatt a szabad vélemény-kifejtést értjük új tudományos eredmények interpretációi kapcsán, de elkötelezettek vagyunk a művek tartalmi igényessége mellett, ha kell a formai egyöntetőség vagy diszciplináris határok rovására is.

Folyóiratunk kizárólag eredeti tudományos közleményeket publikál, melyek lehetnek adatközlések, forrásközlemények, módszertani tanulmányok, kutatásismertetések, szakmai vagy szakpolitikai tanulmányok és szakirodalmi szemle jellegű szintézisek is. A tudományos művekhez tetszőleges támogató mellékletek (elektronikus appendixek) csatolhatók. Törekszünk arra, hogy folyóiratunk minél több referáló adatbázisba, repozitóriumba, tudományometriai értékelő rendszerbe, ajánlott folyóiratlistába bekerüljön, így bizonyos formai szabályok alkalmazását előírjuk, de ezek a tartalom korlátozását nem érinthetik.

Célunk, hogy Kuhn-i értelemben vett normasértő, tehát a jövő tudománya felé mutató tanulmányokat is segítsünk eljuttatni a hazai és nemzetközi tudományos közélet vérkeringésébe, de emellett természetesen nyitottak vagyunk arra, hogy az intézményünk szakmai profiljába illeszkedő bármely hagyományos vagy a jelenlegi paradigmákhoz illeszkedő munkának is fórumot biztosítsunk.

Folyóiratunk öt fő dossziét tartalmaz. Az első négy a Vallás és kutatás, a Társadalom és a kutatás, az Oktatás és a kutatás valamint a Természet és a kutatás címet viseli, az ötödik pedig a még ezekbe sem besorolható egyéb (például módszertani, segédtudományi vagy multidiszciplináris) megközelítések számára nyitott. A dossziék nevében nem véletlenül nem tudományágak neve, hanem a világ egy-egy megismerendő területe szerepel: a tudományági határoktól való szabadságot is célul tűztük ki. Az öt terület egyformán fontos, sorrendjük csak azt fejezi ki, hogy e sorrendben alakultak tanszékeink, szakjaink.

Hiszünk abban, hogy folyóiratunk a maga szerény eszközeivel hozzá tud majd járulni az emberiség új fenntartható, szolidáris, szabad és demokratikus társadalmának intellektuális kiérleléséhez az esélyegyenlőség, tolerancia és a sokféleség tisztelete jégében.

Iványi Gábor

MISSION STATEMENT

The Senate of the John Wesley Theological College has decided to launch an international scientific journal in English-Hungarian entitled "Opuscula Theologica et Scientifica - the scientific publications of the WJLF", which will be made available on its website free of charge to the interested public, including all its appendices. We believe that open access and value-added (enhanced) publications are an effective service to transparent science, to the future and to society.

In the past, we have also taken initiatives to create journals or yearbooks linked to specific disciplines, and more recently to create a non-disciplinary yearbook. We have had, and still have, other scientific publication series. In order to strengthen the unity of our institution, we have now decided that it would be better if the scientific collection of the journal were to be in line with the professional profile of the institution, i.e. all our profiles are represented, as marked by our doctoral school, our disciplines, our departments and our research institutes.

The authorised editors of the journal are current members of the College's Academic Council, in recognition of the work of our colleagues and in support of professional democracy in the community.

The mission of the journal is defined by two pillars: freedom of scientific thought and social responsibility. The WJLF is dedicated exclusively to disciplines and departments that promote social responsibility, solidarity, common futures and service to the common good in their respective fields, not within the normative constraints, well-trodden paths and established practices of mainstream scholarship, but in a distinctly "Wesleyan style": embracing every new attempt, unusual solution or approach, in a spirit of free debate. Our journal does not discriminate on the basis of authors' religious or denominational affiliation, worldview, political, ethnic or geographical affiliation, and submitted manuscripts are proofread anonymously.

The aim of the journal's editorial work is not to serve some kind of scientific public taste, to uphold traditions or to filter professional opinions, but solely to improve the quality of the texts while

protecting the author's original ideas. By freedom, we mean the free expression of opinions on the interpretation of new scientific findings, but we are committed to the quality of the content of works, if necessary at the expense of formal uniformity or disciplinary boundaries.

Our journal publishes only original scientific publications, which may include data releases, source communications, methodological studies, research reviews, professional or policy studies, and literature review syntheses. Scientific papers may be accompanied by any supporting annexes (electronic appendices). We strive to ensure that our journal is included in as many peer-review databases, repositories, scientometric rating systems and recommended journal lists as possible, so we impose certain formal rules, but these should not affect the limitation of content.

Our aim is to help bring studies that violate norms in the Kuhnian sense and thus are oriented towards future science into the national and international scientific community, but we are also open to any work that fits the professional profile of our institution, whether traditional or in line with current paradigms.

Our journal contains five main dossiers, the first four of which are entitled Religion and Research, Society and Research, Education and Research and Nature and Research, and the fifth is open to other approaches (e.g. methodological, ancillary or multidisciplinary) that cannot be classified under these headings. It is no coincidence that the names of the dossiers are not given by discipline, but by the area of the world to be explored: freedom from disciplinary boundaries is also an objective. The five areas are equally important, and their order is simply an expression of the order in which our departments and specialisations have been set up.

We believe that our journal, with its modest means, will contribute to the intellectual maturation of a new sustainable, inclusive, free and democratic society for humanity, based on equal opportunities, tolerance and respect for diversity.

Gábor Iványi

TARTALOMJEGYZÉK

A vallás és kutatás

Radomir Mária

Sors és szabadság – Szondi Lipót
1-11

Szlancsók Margit

Az egyház luxusellenessége a korai
kereszténységben

13-32

Vág András

Jicchák Luria és körének útjai az Istenhez

2. rész: Az újíto

33-58

A természet és a kutatás

Mics Ferenc: Ökológiai indikáció

lehetőségei páncélosatkák alapján

59-95

Az oktatás és a kutatás

Szepes Erika: Aere Perennius... Hetényi

Zs., Kontra M. (szerk.): „Csupa arany,

fény, ragyogás”. Emlékkönyv Kontra

Györgyné magyar- és latintanár

tiszteletére

97-104

TABLE OF CONTENTS

Religion and Research

Mária Radomir: Destiny and Freedom

– Leopold Szondi

1-11

Margit Szlancsók: The Church against

luxury in early christianity

13-32

András Vág: Isaac Luria and his circle's
paths to God.

Second part: The innovator

33-58

Nature and Research

Ferenc Mics: Ecological indication

potential of oribatid mites

59-95

Education and Research

Erika Szepes: Monumentum aere

perennius. On a festschrift honoring a

teacher of latin and hungarian

97-104

Radomir: Sors és szabadság [Radomir: Destiny and freedom]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.1-11>

- 1 -

SORS ÉS SZABADSÁG — SZONDI LIPÓT [DESTINY AND FREEDOM — LEOPOLD SZONDI]

RADOMIR MÁRIA

*Wesley János Lelkészképző Főiskola**Wesley Theológiai és Valláspedagógiai Doktori Iskola**E-mail: maja.radomir@gmail.com;*

Abstract. Leopold Szondi poses the question whether man is free to choose his own destiny. In Szondi's oeuvre, this question is first formed as a behavioural-biological-hereditary one, but eventually leads to a theological and anthropological answer about free will, formulated in the language of psychoanalysis. According to Szondi the function of faith enables us to connect our ego with the transcendent, thus allowing us to attain our freedom. Szondi's system of thought, the theory of fate analysis, is profoundly connected to existentialist philosophy: they ask similar questions, address similar problems and essentially share some key concepts.

Keywords: free will, determinism, predestination, fate analysis, choice, pontifex oppositorum, existentialism

Bevezetés

Talán minden ember kutatja saját cselekedetei, választásai mozgatórugóit, motivációit. E sorok írója biztosan így van ezzel. Karteziánus lelkesedéssel gyerekkoromtól folytatott introspektív önmegfigyelésben az hozott fordulatot, amikor az emberélet útjának feléhez érve, tisztes eriksoni életközepi válsággal küzdve, választásaim mintázatának megfejtése a továbbvezető út megtalálásával kecsegtetett. Introspekciónom eredménye azonban az lett, hogy a szokásos könnyen belátható viselkedépszichológia magyarázat, mely szerint választásainkat a gyerekkorban látott minták befolyásolják, elégtelennek bizonyult. Származási családom működésmódjában nem láttam azokat a dinamikákat, amik engem a választásaimban vezethettek. Egyrészt a pszichoanalízis tanulmányozása rádöbbsentett arra, hogy tudatosan vizsgálódó tekintetem elől jelentős tartalmak el vannak zárva, vagyis „a pszichoanalízis megfosztotta egyeduralmától a tudatot” (Hárs, 2003). Ezért tudatos önmegfigyeléssel nem, csak más módokon férhetünk hozzá ezekhez a tartalmakhoz. Másrészt Szondi Lipót életművével való találkozásom fényében revelatív erejű volt felmenőim élettörténetének, különösen az anyai ág történetének megismerő megértése. Anyai ági felmenőim élettörténetében felfedezni láttam azokat a mintákat, amik saját személyes választásaimat is jellemezték.

Szabadság vagy determinizmus – kérdések és néhány válasz

Miközben a Szondi Lipót írásainak olvasása közben megtalált válaszlehetőség személyes egzisztenciális problémámról levette a fókuszot, kérdés körét kitágította általában az

Opuscula Theologica et Scientifica 2024(2)1: 1-11.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Radomir: Sors és szabadság [Radomir: Destiny and freedom]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.1-11>

- 2 -

emberi szabadság vagy determinizmus irányába. Sokkal hangsúlyosabbá lett az a kérdés, hogy szabad-e az ember, vagy tehetetlen bábja természeti erőknek, biológiai ösztönöknek, a génjeinek, esetleg transzcendens erőknek, isteneknek, démonoknak, sorsnak. A kérdés téje ugyanis óriási, maga az ember-lét múlik rajta, és egyben teológiai is rendkívül izgató. Hiszen mi más különböztetné meg az embert az állat és növényvilágtól, ha pusztán akaratán kívüli erők határoznák meg létezését. Annak az emberét, akit egyébként a Teremtő saját képére alkotott, és aki evett a jó és rossz tudásának fájáról. A szabadságot emberi méltóságunk lényegi tulajdonságának tételezzük, ellenben, ha döntéseink őseink által vagy/és biológiai determináltak, hol van tere és létjogosultsága a liberum arbitrium teológiai elvének? Tovább fokozza a kérdés erejét az is, hogy a szabadság kérdése evidens módon szorosan összefügg a felelősség kérdésével.

Évszázadokon keresztül gondolkodók sokasága kereste a választ arra a kérdésre, hogy az ember képes-e a saját sorsát önmaga meghatározni, vagy alá van rendelve felette álló hatalmaknak, sorsnak vagy akár az eredendő bűnnek. A kereszténységben Szent Ágoston és Kálvin tanítása alapján (Ágoston, 2015; Kálvin, 1986) erősen él az a tanítás, hogy az ember nem szabad a választásban, mert bűnössége, Ádámtól örökölt áteredő bűne determinálja, és csak Isten kegyelme teheti szabaddá. Míg a szabad akarat mellett érvelők legfontosabb argumentuma éppen a felelősség kérdése. Véleményük szerint az embernek van felelőssége sorsának alakításában, választhat jó és rossz között, sőt az embert éppen ez a képessége emeli ki az állatvilágból. A liberum arbitrium az ember azon képessége, amely által a teljes ember, beleértve értelmét, akaratát, érzelmeit ítéletet, döntést hoz. Régebben elsősorban bírói ítélethozatalra alkalmazták. Aquinói Szent Tamás (2001) szerint az embernek meg van a szabad választásra való képessége. Tamás szerint a liberum arbitrium a „másként cselekvés” képessége. Ez azt jelenti, hogy az ember nincs előre meghatározva, hogy miként cselekedjék: képes arról dönteni, hogy így, vagy úgy cselekedjen, ezt vagy azt tegye, vagy ne tegye. Huoranszky (2003) arra a konklúzióra jut, hogy a szabad akarat problémája metafizikai szempontból nem értelmezhető, mert nem tudunk egy pszichikai működést, az „akaratot” filozófiai fogalomként tételezni.

Szondi Lipót sorspszichológiája

Szondi Lipótnak is az a kérdése, hogy az ember szabadon dönthet-e saját sorsa felől. Ez a kérdés viselkedésbiológiai-örökléstan kérdésnek indul, de a pszichoanalízis nyelvén megfogalmazott választ ad rá. Így teológiai tanulmányokat folytató olvasójának feltűnhet, hogy mennyire egybevágunk válaszai a teológia nyelvén megfogalmazott tézisekkel a szabad akaratról. Szondi sorspszichológiájában a biológiai gyökerektől függetlenül is markánsan megjelennek a filozófiai, etikai és vallási aspektusok.

Szondi az embert olyan lényként határozza meg, akinek sorsa elődei ráhagyományozott lehetőségein és egyedi létezésének tényleges lehetőségein múlik, amelyet az Én személyesen választ és formál. Ezt a személyes választást azonban úgy tűnik, nem tudja önerejéből autonóm módon meghozni, mert minden választásunk genetikusan

Radomir: Sors és szabadság [Radomir: Destiny and freedom]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.1-11>

- 3 -

meghatározott. Ezt nevezi Szondi kényszersorsnak. De miután az ember felismerte a tudattalanjában genetikusan meghatározott ösztöntörekvéseit, vagyis felismerte bűnét és ítéletet hozott felette, képes a transzcendensben participálódva humanizálni ösztöneit és szabadon választott sorsot élni. Más szóval akkor szabad, ha életét Isten kezébe helyezi. Szondi tehát a pszichológia nyelvén teológiai kijelentést tesz, ugyanarra következtetésre jut, mint a teológusok. Dolgozatomban arra keresem a választ, vajon Szondi életműve valóban zökkenőmentesen beilleszthető-e a teológiai hagyományba, tehát tartalmilag valóban ugyanazokat a következtetéseket hozza-e meg, mint nagy elődei: Ágoston és Luther. Ha így van, a különbség csak nyelvi, a teológia „kánaáni nyelve” helyett a pszichológia nyelvén fogalmaz meg antropológiai és teológiai állításokat.

Szondi Lipót analitikus elmélete a pszichoanalitikus irányzatok közül az, amelyik a leginkább a sors kérdésre összpontosít. Ő emeli ki leginkább a választás szabadságának meglétét vagy nem meglétét, amelynek alapvető fontossága van etikai szempontból, mivel a felelősség problémáját veti fel. Egyrészt elsőre úgy tűnik, egyfajta biológiai determinizmust hirdet, másrészt mégis csak állítja, hogy az embernek lehetősége van a szabad választásra. Sőt, ez különbözteti meg az állatoktól, növényektől, egyéb élettelen dolgoktól.

Szondi munkásságának első szakaszában a szabadság kérdésre azt a választ adja, hogy az ember nem szabad, mert a minden választásunk genetikusan meghatározott. Szondi közel egy évtizedig dolgozott a Magyar Királyi Állami Kórtani és Gyógytani Laboratóriumban, mint főorvos. Biológusokból, orvosokból, pszichológusokból álló munkacsoportjában az értelmi fogyatékosok, a fiatalok bűnözés és a neurózis genetikai és környezeti okait kutatta. Több száz sérült gyerek került a praxisába, akiknek biológiai, mentális, szociális jellemzőiket a teljes személyiség vonatkozásában vizsgálták. Minden gyermeket alapos szomatikus, pszichológiai, örökléstanai és genealógiai elemzésnek vetettek alá. Több száz család több ezer felmenőinek az összevetése során szembeszökő volt számára, hogy a két felmenő, az anya és az apa családjában (akik természetesen nem voltak vérrokonok), milyen hasonlóságok, ismétlődések vannak foglalkozások, betegségek, sőt a halálnemek tekintetében. A foglalkozások hasonlóságaira még magyarázatot adhat a hasonló szocializáció, de betegségek, halálnemek, sőt szélsőséges esetekben a felmenők öngyilkosságainak módjaiban felfedezhető hasonlóság nem adhat rá magyarázatot, sőt ezekről az új pár tagjainak sok esetben tudomása sem volt. Első munkájában – magyar címe a Házasságok elemzése – Szondi kimutatta, hogy a felmenők kölcsönös vonzalmáért a látens recesszív gének felelősek (Szondi, 1937). A házaspárok a legtöbb esetben génrokonai egymásnak, vagyis hasonló örökletes hajlamokat és halmozódásokat mutatnak a betegségeket illetően.

Csaknem egy évtizedes vizsgálódásai eredményeképpen Szondi megalkotta a kényszersors elméletét. Eszerint választásainkért a génjeink felelősek, amelyek az őseinktől származnak, vagyis az őseink késztetései határozzák meg vonzalmainkat. Két ember génjeinek látens ereje van. A családi tudattalanunkban rokon módon hordozott

Radomir: Sors és szabadság [Radomir: Destiny and freedom]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.1-11>

- 4 -

sorslehetőségek egymásra vonzó hatást gyakorolnak. A sors genetikailag meghatározott választási kényszer a szerelemben, a barátságban, a hivatásban, a betegségben, a halálban. Ezek a választások a Szondi elmélete szerint öröklött látens, recesszív géneken nyugszanak. Ezt a törvényt nevezi Szondi genotropizmusnak. Itt meg kell jegyezni, hogy Bereczkei Tamás (1993; 1999) közlései szerint ez a nézet eredeti formájában nem tartható modern genetika eredményeinek a fényében, azonban a poligénes öröklésment rendszerébe helyezve megfeleltethető a modern tudományos eredményeknek. Másrészt az evolúciós biológia kutatásai rávilágítottak arra, hogy a hasonló géneket hordozó individuumok egymás iránti választása és altruista magatartása evolúciósan adaptív, mert elősegíti a közös gének gyakoriságát a következő generációban. Vagyis a rokonszelekciós elmélet szerint az egyedek úgy szelektálódnak, hogy támogassák a rokonaikat, mert ez a viselkedés javítja a túlélési és szaporodási esélyüket, és genetikai nyereséggé térül meg. Nemcsak közeli rokonok, hanem házastársak és barátok is rendelkeznek hasonló génekkel, és az élőlények rendelkeznek azzal a képességgel, hogy felismerjék ezeket, és önzetlenül viselkedjenek a hordozójukkal. Ezek az eredmények alátámasztják Szondi hipotézisét.

Szondi genotropizmusról (1996) szóló elmélete szerint genetikusan determinált, hogy milyen hivatást választunk (operotropizmus), kit választunk barátnak (szociotropizmus), kibe leszünk szerelmesek (libidotropizmus), milyen eszmékben hiszünk (ideáltropizmus), sőt, betegségeink és halálnemeink is genetikusan meghatározottak (morbo- és thanatotropizmus). Családi tudattalannak nevezi Szondi a tudattalan azon részét, amely a géneken keresztül az ősök ellentétes törekvéseit tartalmazza. Jung kollektív tudattalanja és Freud személyes tudattalanja között helyezkedik el ez a tartomány. A családi tudattalan a választás nyelvén beszél. Az ősfigurák és az utódok cselekvéseikhez szolgáló családi minták irányítják kényszerítően sorsunkat. Eszerint az egyén sorsát, választásait az ősök kényszerítik ki, ekkor beszélünk kényszersorsról. Ezt jelentette az óanankológia.

Szondi felhívja a figyelmünket, hogy a görög *ανανκη* 'ananké' sors szónak két jelentése van: 1. szenvedés, gond, szükségszerűség; 2. vérrokonság. Az ananké mint sors, a kényszer és a vérrokonság összekapcsolódásában fejeződik ki. Mindkét értelmét belefoglalja a jelentésbe, vagyis a vérrokonság kényszerítő, genotróp jellegét hangsúlyozza. Ez kutatásainak az óanankológiai szakasza, de már ennek a szakasznak a végén a kényszersors determinista tana irányítható fatalizmussá oldódik, ami azt jelenti, hogy a sors nem veszi el kényszer jellegét, de kiegészül a tudatos választás lehetőségével. Az egyén felismerve a lehetőségeit, ősei múltjából és saját életéből szabadon választott sorslehetőséget élhet meg.

A kutatómunkának a vészorszak vetett végét. 1941-ben a zsidótörvények miatt elbocsátották állásából, családját ezután magánrendelésekből tartotta fent. 1944 júniusában Szondit és családját zsidó származása miatt elvitték a németek Bergen-Belsenbe. Az éhség és a hideg ellenére a csontra fogyott Szondi kora reggeltől késő estig „lelkészkedett”, segítséget nyújtott a nála megnyugvást kereső embereknek. Bevezetést tartott a sorsanalízisbe, humanista kört szervezett éhezve, fázva, sötétben, miközben néhány méterre tőlük fegyveres SS-katonák járkáltak (Szondi, 1996). Ezeknek az élményeknek a

hatása döntő jelentőségű volt későbbi munkáira nézve. Ezek között a szélsőséges körülmények között, jaspersi értelemben vett határhelyzetben, egy koncentrációs tábor rabjaként elszenvedett hatások által inspirálva alkotta meg később a szabadon választott sors elméletet. Szétválasztotta az óanankológiát az újanankológiától. Megrendítően drámai ellentét feszül a végletesen korlátozott külső körülmények és a belül megszülető gondolat között az emberi szabadságról. Ez a belső szabadság segítette nemcsak megőrizni személyiségének integritását, hanem kiterjeszteni azt a Homo Liberator et Humanisator (Szondi, 1996) értelemben. Öt hónapi lágerélet után Svájcba menekült, ahonnan soha többé nem jött haza.

Kutatásainak második szakaszában az egotróp, azaz énes választás gondolata van középpontban. Ennek alapját Az én kísérleti elemzése (1943) című írásában fekteti le, majd az Ich-Analyse (1956) című kötetben fejti ki bővebben. Az ember a számtalan egzisztencialehetőség közül, amelyeket a tudattalanjában rejtett ősök képviselnek, tudatosan választhat. Nemcsak lehetősége, hanem feladata is, hogy feltárja ezt a családi örökséget, és az ősök ezen életlehetőségeiből fokozatosan felépítse saját, személyes sorsát. A sors kényszerítő figuráinak a tudatossá tétele a sorválasztás elengedhetetlen feltétele. A tudattalannak ezt a genetikáját és a tudatossá tételt a soranalízis gyakorlati terápia során akarja feltárni. A freudi asszociációs módszerrel a páciens a családi tudattalan egyre mélyebb rétegeibe merül, megéli elődei múltbeli sorsát, de főleg beteges ősi törekvéseit tudatosítja, így konfrontálódik öröklött kényszersorsával. Ezek után az egyén képes megérteni, hogy a sokféle, akár egymással ellentétes tartalmú lehetőségek közül szabadon választhat, egy új, személyes sorsot építhet föl magának. Az instancia, amelyik lehetővé teszi ezt, az úgynevezett állásfoglaló én és a szellem. Az állásfoglaló én az önmagunkkal kapcsolatos döntésekért felelős. Ez a fogalom Szondinál tartalmazza Freud én és felettes én fogalmát is. Az állásfoglaló ének döntenie kell a felismert ösztönzsükséglet elutasításáról vagy elfogadásáról, illetve, hogy őseredeti formájában vagy szocializálással, vagy szublimálással, vagy humanizálással jusson el a az állásfoglaló én az ösztöncélhoz. Egy példával megvilágítva: az egyén erős, úgynevezett paroxizmális ösztönkésztetéssel rendelkezik, de egyáltalán nem mindegy, hogy azt az egyén natív formában, erőszakos bűncselekmények formájában éli ki, vagy a társadalomra nézve hasznos módon, például hentes lesz, vagy esetleg sebész, vagy kutatóorvos, vagy rendőr, vagy éppen mesterien ír bűnügyi regényeket. A példában egyre szublimáltabb formákban jelenik meg ugyanaz az ösztönkésztetés. Szondi az állásfoglalás képességét az én erejének nevezi, ha hiányzik az állásfoglalás képessége, úgy éngyenge személyről beszélünk. Az állásfoglaló ének köszönhetjük, hogy az ember képessé válik a szabad választásra, ezért ez egyben a szabad akarat kifejeződése a sorstanban. Az állásfoglaló én fejlettségének magasabb fokán hídépítővé válik, a lelki ellentétek áthidalójaként működik. Ezt az áthidaló ént Szondi Pontifex oppositorumnak nevezte el. A Pontifex oppositorum feladata az ellentétek feloldásán túl a hatalomosztó, organizációs szerep betöltése, az ellentétek kibékítése, ami által létrejöhet az egészlegesség. A Pontifex-én dönt az ösztöntermészet ellentétes

Radomir: Sors és szabadság [Radomir: Destiny and freedom]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.1-11>

- 6 -

törekvéseiben a szocializáció és a szublimáció lehetőségéről, ami a szükségletek kielégítésének humánspecifikus, átszellemített módját jelenti. A Pontifex-én híd a szellem és az ösztöntermészet között, transzcendens képessége is van, a hitfunkció által eljuthat a szellemhez. Ez azt jelenti, hogy ha belép a hitfunkció, vagyis az ember képes az egóját összekötni a transzcendenssel, képes a rendelkezésére álló determinált sorslehetőségek közül olyat választani, ami a nemcsak a saját életére nézve a leginkább konstruktív, de a leginkább humanista is. Azaz képes az egyén tágabb közösségének is hasznára lenni. A családi tudattalan tartalmazza azokat a sorslehetőségeket, amelyekből választhat az utód állásfoglaló énje, ha felismeri ezeket, vagyis tudatosítja, és a hitfunkció ereje segíti ebben. Az ének hatalmában áll, hogy az ősök igényei ellenében válasszon. Az én az a híd, amely az animális és bestiális ösztönöket a szellemmel összeköti. A szellem pedig az a transzcendens instancia, amely az egyéni én közvetítésével humán jelleget ad az ősi ösztöntörekvéseknek.

Szondi gondolatrendszerének kapcsolódása az egzisztencializmushoz

Szondi gondolatrendszerének, a sorsanalízis elméletének szembeszökő kapcsolódása van az egzisztencialista filozófiai irányzathoz. Hasonló kérdések, problémafelvetések, számos közös fogalom, amely megjelenik mind az egzisztencialisták, mind Szondi sorsanalízisében. Szondi a választás, illetve a szabadság problémájának elemzése közben hasonló következtetésekre jut, mint Søren Kierkegaard, Martin Heidegger, Sartre és Karl Jaspers. Újanankológiai korszakában számos egzisztencializmushoz tartozó szerzőt konkrétan idéz műveiben.

A Szondi által idézett, egzisztencializmushoz kapcsolható filozófusok számára az egyik legfontosabb inspiráció Søren Kierkegaard filozófiája volt, akit az egzisztencializmus megalapozójának lehet tekinteni. Az „egzisztencia” kifejezést az ember sajátos létezési módjának megjelölésére Kierkegaard vezeti be. Az emberi egzisztencia alapélménye a szorongás. A szorongást három tényező válthatja ki: a halál, a szabad választás, illetve Isten. Az ember a szorongásból csak úgy szabadulhat, ha Istenre bízta magát. Ez az Isten nem az egyházak által hirdetett Isten, hanem egy végtelen, transzcendens valóság, amelynek segítségével áthidalható az egzisztencia és az Isten közötti mélységes mély szakadék. Kierkegaard *Vagy-vagy* című művében a választás kérdése központi kategória. A választás döntő jelentőségű a személyiség számára, ha lemond a választásról, elsorvad. Helyette a benne levő sötét hatalmak fognak választani (Kierkegaard, 1982). Ezen a ponton párhuzamba állítható Szondi azon kijelentése, miszerint „a kényszersors az én szabad választása nélkül tulajdonképpen nem sors, hanem csak én nélküli élet, és éppen ezért egy sors nélküli vegetáció. Csak az, aki maga választ, rendelkezik saját, személyes sorssal” (Szondi, 1996). A nem tudatos egyéni élet a nem tudatosított lehetőségei között mozog, amíg önmagunknak lenni vagy rendelkezni önmagunkkal azt jelenti, hogy képessé válunk a lehetőségeink megvalósítására, önmagunk kiteljesítésére.

Szondira nagy hatással volt Heidegger munkássága is. Nyelvezetében több helyen szó szerint átveszi a heideggeri terminológiát. Az emberi létre a Dasein formulát alkalmazza az ösztöndiagnosztikai tankönyvében, a Szondi-teszt (2002) bevezetőjében.

A Lét is idő A történetiség alapszerkezete című fejezetében Heidegger sors definíciója tartalmilag megfelel Szondi kényszersors és választott sors fogalmainak: „Sorsnak nevezzük a jelenvalólét tulajdonképpeni elhatározottságban rejlő eredendő történését, amelyben a jelenvalólét – nyitottan a halálra – egy öröklött, de egyszersmind választott lehetőségben önmagára hagyatkozik” (Heidegger, 2004).

A választás fogalma Sartre filozófiájában is központi fogalom. Az ember az egyes szituációkban hozott döntésekkel építi önmagát. Az ember kezdetben semmi, aztán önmagát alakítja. Heidegger tanítványaként őt is megragadta a „lét”. Szerinte kétféle lét van, a magában-való lét (être-en-soi) és a magáért-való lét (être-pour-soi). Az előbbi az, ami önmagának elegendő, nincs kapcsolata másokkal, mint a fák és a sziklák, egyszerűen van; a magáért-való lét viszont befejezetlen, és nincs előre meghatározott struktúrája. Ilyen lét az emberi tudat, amely minden pillanatban szabadon választja jövőjét, ami egyben önmaga megalkotása is. Az ember sorsa önmagában van, önmaga által alakított terv, amit megvalósít. Sartre szerint az ember nem determinált, az ember szabad, szabadságra ítéltetett, minden tettéért felelős (Sartre, 2006). A szabad döntések eredményezik a szabad, önmagát alakító embert. Bár „azember” (sic) beledobódik a semmibe, létének, az egzisztenciának eleve nincs célja és értelme, a gondolkodó lénynek azonban megvan a lehetősége és képessége, hogy tartalmat, lényegét (esszenciát) adjon létezésének. „Szabadnak lenni annyi, mint szabadságra ítéltetni” (Sartre, 2006).

A választás témája Szondi újanankológiai elméletében is sorsdöntő, akár csak az egzisztencialista filozófia szerint, de Heideggernél és Sartre-nál a választás tudatos aktus, míg Szondinál a választást részben a családi tudattalan által determinált kényszersors, részben az Én által választott sors határozza meg. A másik különbség az, hogy Heidegger lényegében pesszimista választ ad arra a kérdésre, hova vezet az ember útja, míg Szondinál a transzcendencia és a participáció lehetőséget nyújt arra, hogy az egyén elérje „az emberlét végső birodalmát”.

Szondi Szabadság és kényszer az ember sorsában című tanulmányában (1999) többször utal Karl Jaspersre. Saját bevallása szerint Jaspers fejtegetéseire támaszkodva írta le a különféle ellentétes lélektani törekvések (mindenhatóság-tehetetlenség, tudatos-tudattalan) közti lehetséges kapcsolatokat (átcsapás, szintézis, kizárás).

Karl Jaspers (2008) szerint az emberi egzisztencia civilizációs, kulturális, vallási, társadalmi alapon determinált, az egyén különféle kategóriák részeseként jön a világra. Mégis megvan a lehetősége, sőt feladata minden egyénnek, hogy maga hozzon döntéseket saját létezéséről. Külső impulzusokra van szükség ahhoz, hogy az ember visszataláljon énjéhez, olyan helyzetekben, amelyek jelentősége abban áll, hogy az egzisztencia tudatosítható bennük. Jaspers szerint az átlagos mindennapiságban élés létmódja, a heideggeri Dasman fogalmának feleltethető meg. Ezzel szemben az autentikus létmód

egyfajta elérendő cél, amely az emberi létező számára lehetőségként adott. Az hogy csupán potencialitásában adott, ez jelzi, hogy alapvetően ennek hiánya, nem-megléte jellemző. Az inautentikus létmód az embernek a környezetéhez, másokhoz, de legfőképp önmagához való meghasonlott és elidegenedett viszonyulását jelenti. Az „egzisztencia” ellenben minőségileg magasabb rendű, lényegibb létmód. Ez nem adott számukra alapvetően, de határhelyzetekben megtapasztalható. mert ezekben a sorsunk kikerülhetetlen etikai kérdéseivel találkozunk, a társadalmi elvárásokkal szemben önnön legmélyebb valós igényeinkkel nézünk szembe. Ezek azok a helyzetek, amelyek visszalökik az egyént saját létéhez. Jaspers ezeket az impulzív ingereket határszituációknak nevezi. Vagyis minden olyan élethelyzet, amely súlyos megrázkódtatást okoz az egyénnek, katarzist válthat ki. Ezek a helyzetek csak megjelenésükben térnek el, és létünk szempontjából végérvényesen és elkerülhetetlenül adóttak. Ilyenek a halál és szenvedés, a harc és a bűn.

Az egzisztencialista filozófia feltárja a szubjektum, a létező viszonyát a létezéshez. A létezést a szorongás, a magány, az emberlét feloldhatatlan tragikuma kíséri. Az egzisztencia, a választás, a transzcendencia alapvető kategóriái a sorsanalízis fogalomtárában is jelentős szerepet töltenek be. Szondi – főként munkássága második világháború utáni, „újanankológiai” szakaszában – a választás, illetve a szabadság problémájának középpontba helyezésével hasonló kérdések felvetéséhez jutott el, mint az egzisztencializmus legfontosabb előfutára, Søren Kierkegaard, illetve Szondi saját korának német egzisztencialista filozófusai, Martin Heidegger és Karl Jaspers. (Gyöngyösiné, 1999)

Másrészt Szondi többre tartja a pszichoanalízis szemléletét az egzisztencialista filozófia válaszainál, amely a valamivé válást hangsúlyozza a létezés statikus fogalmával szemben (Szondi, 1996). Az egzisztencialista pszichológiával nem ért egyet, a fenomenológiai megközelítésből adódó elméleti (természettudományos) keretek szükségességének elvetésével a közöttük lévő hasonlóságot csupán az empirikus megközelítésben és a transzcendencia felismerésében látja. Nem az állandóság, hanem az átalakulás szempontját helyezi előtérbe. Különbséget tesz az egzisztencialista filozófia és a sorspszichológia között abból a szempontból is, hogy nem az ember általános lényegéhez kíván eljutni, hanem dinamikus látja az embert, a változásban látja a lényegét.

„...a mélylélektan is érdeklődni kezdett az ember lényé iránt, bár egy teljesen ellentétes nézőpontból közelítve. Ez a kérdés így hangzott: Hogyan válik az egyéni ember emberré?” A kérdésfeltevés megváltozása abban mutatkozik meg, hogy az embert nem a létezés, hanem a valamivé válás alapján próbálják meghatározni. Míg tehát az egzisztencialista filozófia kérdésfeltevése logikai természetű, a mélylélektan ontogenetikus úton próbál az ember lényéhez eljutni, s azt az emberré válás fejlődése alapján kívánja meghatározni.” (Szondi, 1996)

Szabadon választott sors – kapcsolódás a transzcendenshez

Annak érdekében, hogy tudatosan építhessünk fel egy szabadon választott sorsot, először az ennek meg kell valósítania az integrációt. Amennyiben a sok öröklött

Radomir: Sors és szabadság [Radomir: Destiny and freedom]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.1-11>

- 9 -

egzisztencialehetőség egyike egy jobb sors esélyét kínálja neki, ezt igenli, anektálja (introjekció), és az eddig élt kényszersorsot tagadja (negáció). Vagyis a tudatosított ösztöntörekvésekkel szemben állást foglal, helyesli, vagy tagadja azokat.

Második lépés kapcsolódás a transzcendenciához. Az ének képesnek kell lennie ahhoz a szellemhez transzcendáljon. Meg kell keresnie a kapcsolatot a személyen felül álló eszmével (humanitás, művészet, tudomány vagy vallás), és „aktiválnia kell a teljes emberi hitfunkciót”. „A felebaráti szeretet forrása nem az ember érzelmi és ösztönindulataiban van, hanem transzcendens eredetű; a hit eredménye és ajándéka”, idézi Szondi Maadert (1996), aki a vallásos-humanisztikus irányzatot képviselte a mélylélektanban. Olvasatomban a „hitfunkció aktiválása” eszerint voltaképpen kívülről, felülről jön, nem az egyén érdeme, hanem a „transzcendens” ajándéka. Szondi, mint természettudós, és talán mint apja hitét magába „kebelező” zsidó ember, ódzkodik az „Isten” szó kimondásától. Mégis nehéz nem kihallani a fenti idézetből a sola fide, sola gratia, vagyis az Isten kegyelméből hit által való megigazulás elvét.

A harmadik szint a szellemi participáció. Az ének huzamosan azonosulnia kell a magasabb eszmével. Az emberi hitfunkciót kell aktiválnia, és azonosulnia kell az eszmével, azaz képesnek kell lenni participálnia (részesednie) a kell transzcendensben.

Az integráció, a transzcendencia és a személyfeletti eszmei participáció adja az ének azt az erőt, amellyel képes megtagadni kényszersorsát, és a tudatosá tett családi sorslehetőségek közül saját humánus sorsát szabadon választhatja meg, hogy ezután eszerint éljen. A sorspszichológiában az ember „a választás kényszerének illetve szabadságának Janus-arcát viseli”. Vagyis az ember determinált sorslehetőségek talaján áll, mégis számos választási lehetőség birtokában van, amelyek bár nem végtelenek, lehetőséget jelentenek különféle sorsok realizálására. Ahhoz, hogy az ember képes legyen a kényszersors helyett szabad választáson alapuló sorsot élnie, tudatos munkával ki kell fejlesztenie azt a funkciót, amely hidat képes építeni az ellentétek között. A már korábban említett Pontifex-én egyesíti, integrálja az ellentéteket, a szellemmel participál és a túlvilágra transzcendál.

Az egyén a számtalan egzisztencialehetőség közül az Én tudatos, szabad választásaival irányíthatja a sorsát. Lehetősége, sőt feladata is, hogy a számtalan egzisztencialehetőség közül, amelyeket a tudattalanjában rejtett ősök képviselnek, felépítse saját, személyes sorsát. Az instancia, amely lehetővé teszi a sors kényszerítő figuráinak a tudatossá tételét – a sorsválasztás elengedhetetlen feltételeként – az állásfoglaló Én és a szellem. A Pontifex-Én híd a szellem és az ösztöntermészet között, a pontifex oppositorum transzcendens képessége az, hogy a hitfunkció által eljuthat a szellemhez. Másrészt a hitfunkció és a felebaráti szeretet forrása nem az ember érzelmi és ösztönindulataiban van, hanem transzcendens eredetű; a hit ajándéka. Pál sorai jutnak eszébe az olvasónak (Róm. 5.12-21), a családi tudattalanban rejtőző fel nem ismert ösztönkésztetéseinket (Ádám bűne, káini természet) legyőzhetjük az egónk transzcendenshez való kapcsolásával (hit által kegyelemből), ezáltal képesek lehetünk megnyerni szabadságunkat, ami véges

Opuscula Theologica et Scientifica 2024(2)1: 1-11.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

lehetőségeket tartalmaz, de ezek minőségileg lényegesen különbözőek lehetnek, aszerint hogy natív, őseredeti formájában, vagy szublimáltabb, szocializáltabb, humanizált formában éljük ki ugyanazt az ösztönkésztetést.

„Az önmagává vált embernek vissza kell térnie a személyes én nárcisztikus csúcsáról a kollektív emberiséghez. Az önmagává vált embernek tehát választania kell az önszeretet és az emberiség szeretete között, miután elérte létének csúcsát.” Vagyis az ember eszméje a „szeretet kiterjesztése saját énjéről a családra, a saját családról más családokra, a saját vallás követőiről más vallások követőire, a saját szociális osztály követőiről más osztályokra, saját rasszról más rasszokra, Így kell az önszeretetnek kiterjednie, amíg kollektív emberszeretetté válik.” Szondi még hozzáfűzi, hogy ha a szeretet kiterjesztése illúzió volna, a kereszténység is illúzió volna, márpedig minden bizonnyal nem illúzió, tesz tanúbizonyságot Szondi.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Aquinói Szent Tamás (2002): A teológia foglalatja. – Gede testvérek, Budapest.
- [2.] Bereczkei T. (1993): Biológiai evolúció, genotropizmus, pszichopatológia. A Szondi-elmélet újraértelmezése. – Thalassa (4)1: 150-172.
- [3.] Bereczkei T. (1999): Szondi és a modern biológia. – In: Gyöngyösiné Kis Enikő. Szondi Lipót. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- [4.] Gyöngyösiné Kiss E. (1999): Sorsanalízis és az egzisztencialista filozófiák. – Magyar Pszichológiai Szemle, 54(2):259–264.
- [5.] Jaspers, K. (2008): Mi az ember? Filozófiai gondolkodás mindenkinek. – Katalizátor Könyvkiadó, Budapest.
- [6.] Hárs Gy.P. (2003): Descartes és a pszichoanalízis. – Thalassa (14)1:25-67.
- [7.] Heidegger, M. (2004): Lét és idő. – Osiris Kiadó, Budapest.
- [8.] Huoranszki F. (2003): Szabad akarat és természeti törvény. – Világosság (44)5-6:141-148.
- [9.] Kálvin J. (1986): Az eleve elrendelésről. – Európa Könyvkiadó, Budapest.
- [10.] Sartre, J. P. (2006): A lét és a semmi. egy fenomenológiai ontológia vázlata. – L'Harmattan; Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszék, Budapest. 2006.
- [11.] Kierkegaard, S. (1982): Soren Kierkegaard írásaiból. – Gondolat Kiadó, Budapest.
- [12.] Szent Ágoston (2015): Írások a kegyelemről és az eleve elrendelésről (De correptione et gratia, De natura et gratia, De praedestinatione e sanctorum),. – L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- [13.] Szondi L. (2002): A Szondi teszt. A kísérleti ösztöndiagnosztika tankönyve. – Hatodik Síp; Új Mandátum, Budapest.
- [14.] Szondi L. (1996): Ember és sors. Három tanulmány. – Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- [15.] Szondi L. (1996): Sorsanalízis és önvallomás. – Thalassa (7)2:5-38.
- [16.] Szondi L. (1999). Szabadság és kényszer az ember sorsában. – In: Gyöngyösiné Kiss E. (vál.). Szondi Lipót. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Radomir: Sors és szabadság [Radomir: Destiny and freedom]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.1-11>

- 11 -

- [17.] Szondi, L. (1937): Contributions to "fate analysis": I An attempt at a theory of choice in love. – Acta Psychologica (3): 1-80.
[https://doi.org/10.1016/S0001-6918\(01\)90002-2](https://doi.org/10.1016/S0001-6918(01)90002-2)
- [18.] Szondi, L. (1956): Ich-Analyse". Die Grundlage zur Vereinigung der Tiefenpsychologie. – Hans Huber, Bern.

Absztrakt. Szondi Lipót kérdése, hogy az ember szabadon dönthet-e saját sorsáról. Szondi életművében ez a kérdés viselkedés-biológiai-örökléstan kérdésként indul, de végül a pszichoanalízis nyelvén megfogalmazott teológiai és antropológiai válaszhoz, a szabad akarathoz vezet. Szondi szerint a hitfunkció lehetővé teszi számunkra, hogy az egónkat összekapcsoljuk a transzcendenssel, és ezáltal képesek lehetünk megnyerni szabadságunkat. Szondi gondolatrendszere, a sorselemzés elmélete markánsan kapcsolódik az egzisztencialista filozófiához. Hasonló kérdések, problémafelvetések és számos fogalom közös, mind az egzisztencialisták, mind Szondi sorselemzésében.

Szlanccok: Az egyház luxusellenessége [Szlanccok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 13 -

AZ EGYHÁZ LUXUSELLENESSÉGE A KORAI KERESZTÉNYSÉGBEN [THE CHURCH AGAINST LUXURY IN EARLY CHRISTIANITY]

SZLANCSOK MARGIT

*MATE Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár**szlanccok.margit@uni-mate.hu*

Abstract. Sermons preaching against luxury in the Middle Ages were based on Scripture and the theological works of early Christianity and the early Middle Ages. The starting point was the Bible's teaching on the rejection of worldly goods and its precepts of chastity (virginity), poverty and temperance. The separation of body and soul is a characteristic of Christian doctrine. The dualist conception proposed a renunciation of the desires of the body as completely as possible, a kind of ascetic way of life for salvation: the exaltation of the soul as opposed to the body. In the early Christian writings we find praise for virginity and condemnation of luxury. The works of the patristic period primarily gave guidance to women on how to live a godly life and on how to preserve their purity and innocence.

The everyday man drew his conclusions from external signs. There were fixed patterns to justify the sanctity of life or penitence. Ornated dresses, jewellery, makeup and hair dyeing, in short, the female ornament are not a sign of virtue or purity of soul, but of sin, and is therefore contrary to morality, modesty and Christian faith.

Keywords: Scripture, Christianity, Church Fathers, virtues, sins

A Szentírás tanítása

„Senki fiát ne dicsérd szépsége miatt, s külseje miatt ne vess meg senkit.
Milyen kicsi a méh a röpködők között, mégis, amit termel, az pompás édesség.
Ruhádra, amit hordasz, ne légy soha büszke, és ne tetszelegj, hogyha más magasztal.
Mert a Fölséges művei csodások, de ténykedését senki sem láthatja.”
(Sirák 11,2-4)

Az ókeresztény írók, egyházatyák luxusellenes tanításukban a Biblia emberi testtel és öltözettel kapcsolatos álláspontjából indultak ki. Isten az embert saját képmására (1Móz 1,27), tökéletesnek teremtette. A tökéletesség a halhatatlanságot jelentette; valamint azt a képességet, hogy képes volt uralkodni érzékisége és vágyai felett. Ádám és Éva nem szégyellték meztelenségüket. A bűnbeesés miatt (1Móz 3) azonban eltávolodtak Istentől, a halhatatlanság megszűnt. Az óhajtott tudástól („jó és gonosz tudásának fája”) szemeik megnyíltak és észrevették, hogy meztelenek. Egész testüket befedték lombruhával. Már nem uralták azt, kiszolgáltatottá váltak. Azonban Isten irgalmas volt: bőrruhát adott nekik. Később megszületett fiát, Jézus Krisztust pedig mint ártatlan bárányt feláldozta az üdvözülés érdekében. Krisztus emberré válása és emberi testének feláldozása szabadította meg az emberiséget az eredendő bűntől és biztosította az örök üdvösséget (Kol 1,22).

Opuscula Theologica et Scientifica 2024 2(1): 13-32.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Szlancsok: Az egyház luxusellenessége [Szlancsok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 14 -

A Szentírás alapján a test a „bűnnek teste”, a „halálnak teste”. Az Újszövetség elítéli a test cselekedeteit (Gal 5,19), legfőképpen a paráznaságot (1Kor 6,18-19; 1Thess 4,3). A test szerinti élet halált eredményez (Róm 8,5-8), ezért minden testtel kapcsolatos dolgot el kell vetnünk (Róm 13,14). Elégedjünk meg azzal, amit Isten adott (1Tim 6,8-10), ne foglalkozzunk a világ hiúságaival:

„...Ne aggodalmaskodjatok a ti éltetek felől, mit egyetek és mit igyatok; sem a ti testetek felől, mibe öltözködjetek. Avagy nem több-é az élet hogynem az eledel, és a test hogynem az öltözet?” (Mt 6,24)

A próféták ruházata az egyszerűséget mutatta: Ézsaiás ruha és saru nélkül járt három esztendeig (Ézs 20,4). Illés „egy szőr-ruhás ember, derekán bőr-övvel felövezve” volt (1Kir 1,8). A próféták „juhoknak és kecskének bőrében bujdosnak” (Zsid 11,37). Keresztelő Szent János „ruhája pedig teveszőrből vala.” (Mt 3,4)

A hegyi beszédben Krisztus a földi javak megvetésére buzdított (Mt 6,19-21). A nők ne a külső díszeket keressék. A keresztény asszony egyedüli ékessége a jó erkölcs legyen – hangsúlyozta Pál apostol (1Tim 2,9-10):

„Hasonlatosképpen az asszonyok tisztességes öltözetben, szemérmességgel és mértékletességgel ékesítsék magukat; nem hajfonatokkal és arannyal vagy gyöngyökkel vagy drága öltözékekkel, hanem amint illik az istenfélelmet valló asszonyokhoz, jó cselekedetekkel.”

Nem a külső megjelenés számít, hanem a szív tisztasága:

„Csalárd a kedvesség, és hiábavaló a szépség; amely asszony féli az Urat, az szerez dicséretet magának!” (Péld 31,30)

Pál apostol előírta, hogy a nők fedett fővel vegyenek részt az istentiszteleteken. A fátyol elhagyása olyan, mintha kopaszra nyírták volna, vagyis megszégyenítenék (1Kor 11,5-6). A hosszú haj ékességként adatott a nőknek, de nem hivalkodásra, hanem a szemérem és a tisztesség megőrzése végett:

„Az asszonynak, ha nagy haja van, ékesség az néki; mert a haj fátyol gyanánt adatott néki.” (1Kor 11,15)

Péter apostol a nők megjelenését illetően ezt tanácsolta:

„...ékessége ne legyen külső, hajuknak fonogatásából és aranyak felrakásából vagy öltözékek felvevéséből való...” (1Pét 3,3)

A szemek és a test kívánságának (2Sám 11) követőire lesújt Isten ítélete:

„És szól az Úr: Mivel Sion leányai felfuvalkodtak, és felemelt nyakkal járnak, szemekkel pillognak, és aprókat lépve járnak, és lábokkal nagy zengést-bongást szereznek; megkopasztja az Úr Sion leányainak fejtetőjét, és az ő szemérmöket megmezteleníti. Ama napon eltávolítja az Úr az ő lábaik zengő ékességét, a napocskákat és holdacskákat, a

Szlancsok: Az egyház luxusellenessége [Szlancsok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 15 -

fülönfüggőket, a karpereczeket és a fátyolokat, a pártákat, a láblánczokat, az öveket, a jóillattartókat és az ereklyéket, a gyűrűket és az orrpereczeket, az ünneplő ruhákat, a palástokat, a nagy kendőket és az erszényeket, a tükröket, a gyolcsingeket, a főkötőket és a keczeléket: és lesz balzsamillat helyén bűdösség, az öv helyén kötél, és a felfodrozott haj helyén kopaszság, a szép köpenynek helyén zsákruha, és a szépség helyén homlokra sütött bélyeg.” (Ézs 3,17-25)

A Szentírás a fényűző ruhák viseletét egyértelműen elítéli. A végítélet Babilonját, az emberiség bűneinek summáját jelképezi a fenevadon ülő prostituált, aki „öltözött vala pedig... bíborba és skarlátba, megékesített vala arannyal és drágakővel és gyöngyökkel...” (Jel 17,4). Az evangélium gazdag embere is, aki „öltözik vala bíborba és patyolatba, mindennap dúsan vigadozván” a pokolra került, gyötrelmek közé, mivel „elvette javait ebben az életben.” (Luk 16,19-25)

A megjelenés, a viselet megmutatja a személyiséget, ezért

„...ékesen járjunk, nem dobzódásokban és részegségekben, nem bujálkodásokban és feslettségekben, nem versengésben és irigységben: Hanem öltözzétek fel az Úr Jézus Krisztust, és a testet ne tápláljátok kívánságokra.” (Róm 13,14)

A keresztények csak a világi pompáról való lemondás (1Ján 2,15-17) által érhetik el az örök életet, vagyis a bűnbeesés előtti halhatatlanságot.

Ókeresztény írók, egyházatyák

A kereszténység, mint az „erény iskolája”¹ a bűnök legyőzését, a bűnbánatot hirdette. Az ókeresztény írásokban a luxus társadalmi és gazdasági szempontok szerinti elítélését és a szüzesség dicséretét találjuk meg. A következőkben Alexandriai Kelemen; a III. századi latin kereszténységből Tertullianus és Cyprianus; majd Kisázsziából Nagy Szent Bazil, Nazianzi Szent Gergely, Nüsszai Szent Gergely; Antióchiából Aranyszájú Szent János; a nyugati egyházatyák közül Szent Jeromos, Szent Ambrus és Szent Ágoston írásait vizsgáljuk meg.²

Alexandriai Kelemen³ (150–211) a keresztényeknek a „fennhéjázás jelképeinek kerülését” javasolta és minden testi gond feladását: „mert ő [Isten] megadja számodra a megélhetéshez szükséges, elegendő eledelt és a test befedéséhez a ruhát, hogy az megvédjen a téli hidegtől.”⁴ A külső szépség keresése a lelki szépség elvesztését eredményezi. A díszes ruhákba öltözött nők olyanok, mint Egyiptom templomai: kívül csupa arany és ékesség, azonban belül nem Isten képe található, hanem csak kígyó, krokodil és más utálatosság.⁵ A hiú ékesség a prostituáltaknak való.

Tertullianus⁶ (160–222) fő műve a női díszek témájában a *De cultu feminarum* (Az asszonyi cicomáról).⁷ A cicomát Éva örökségének, azaz a bűnbeesés szimbólumának tekintette:

Szlancsok: Az egyház luxusellenessége [Szlancsok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 16 -

„Te nyitottál kaput az ördögnek... te hagytad cserben legelőször az isteni törvényt... és még azon jártatod eszedet, hogy csecsebecséket aggass a bőrruhád fölé?”⁸

Az angyalokat jelölte meg a bűnös ékességek feltárásáért:

„...az asszonyok kezére játszották a női hiúság mulandó eszközeit. Nyakláncok változatos díszét adó csillogó kövecskéket, arany pereceket a karok nehezítésére, pirosító kenőcsöt az arcok színezéséhez s a szem fölött való ívekre szolgáló bizonyos fekete port is.”⁹

Az ördögtől származtatta ezt a cícomát, amely bujaságot és paráznaságot eredményez:

„Az Isten ellen vétkeznek ugyanis a bőrüket festékekkel maszatolók, az arcukat pirosítókkal szennyezők és a szemöldöküket korommal ívezők. Nos, igen, nem tetszik nekik az Isten alkotása... s így megróják a mindenség Alkotóját. Az eszközöket ehhez az Istennel szembenálló művésztől csenik, ez pedig nem más, mint az ördög.”¹⁰

A nő külső megjelenésében csak a „dísz és piperét” látta, amelyből a hiúság, a kapzsiság, a nagyravágyás bűne származik:

„Dísznek nevezzük azt a valamit, amit asszonyi ékességnek mondanak, a piperét pedig helyesebben már asszonyi ballépésnek kellene jelölnünk. Amazt vagy aranyban vagy ezüstben vagy gyöngyökben látjuk, emezt a haj, a bőr és ama testrészek ápolásában, amelyek a szemet izgatják. Az elsőnek a hiúság, a másodiknak már a szemérmetlen magakelletés vádját akasztjuk a nyakába.”¹¹

Az ékszerek, gyűrűk, láncok, övek viselete a teremtés megmásítása.¹² „Az anyag Istentől való származása nem menti az embert a bűntől, ha a fölhasználás módja nem az Istentől ered, s már a világi dicsőség hiú vádjától terhes” - mondta. A dicsvágy bűnén túl a hiábavaló tékozlást is elítélte:

„A vékony fülcimpák miatt rengeteg pénzt pazarolnak el és a balkéz minden egyes ujja megszégyeníti a pénzes-zsákokat. Íme, micsoda hatalma van a dicsőség szomjazásának: roppant vagyonok jövedelmét egyetlen test s méghozzá asszonyi, törekeny test vonszolja magán...”¹³

„Nem csupán a mesterséges és kikent szépség varázsát kell visszautasítanotok, de még a természetes báj ékességét is véka alá kell rejtenetek”¹⁴ - hangsúlyozta Tertullianus. Nem az elhanyagoltságot javasolta,¹⁵ csupán Isten művének elfogadását, és a természetességet tanácsolta. „Méltatlan dolog a keresztény névhez a kifestett, hazug arc viselése”; ugyanúgy, mint a festett haj. A szókeség az örömlányokhoz tesz hasonlóná, mások „kedvezőtlen előjeleket villantanak rosszul és szörnyűségesen tűzpiros fejükről.”¹⁶ A különböző hajviseletek elkészítését felesleges fáradozásnak tartotta:

„Mit használt örök üdvösségetekre, ha akkora sürgés - forgásban vagytok fejetek ékesgetése ügyén? Ugyan miért nem pihenhet a hajatok? Most fölcsavarjátok, azután leengeditek, majd magasra kontyozzátok, s ismét szétszeditek. Egyesek göndör fürtökbe kényszerítik hajukat

Szlancsok: Az egyház luxusellenessége [Szlancsok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 17 -

örömet, másoké szanaszét hullámzik, lengedezik. Föltűztök még hozzá nem tudom miféle hajfonadékból és szövedékből való szörnyűségeket is, egyszer bőrsisak módján, mintha fejetek tokja és tarkótok földője volna, máskor meg éppen hátul a nyakatokra, mint valami szónoki emelvényt.”¹⁷

A fátyol viselete nemcsak a templomban és nem csupán a szüzeknek kötelező: mindenhol minden asszonynak hordani kell, hiszen így tartózkodnak a bűntől. Az elfátyolozást is az angyalok miatt rendelték el (1Kor 11,10). A fátyol a szüzesség jelképe. Aki elfátyolozza magát, megmenekül a kísértésektől. Azonban a hiú nők a fátyol viseletét is a bűn szolgálatába állítják - mondja Tertullianus -, hiszen a fejfedő lehet átlátszó vagy akár bíbor is: ebben az esetben nem a szemérem megőrzését, hanem a vágy felkeltését szolgálja. A haj és a fátyol szorosan kapcsolódnak egymáshoz: mindkettőnek a fejet, a nyakat, sőt a vállakat is be kell fednie. A keresztény erkölcs szerint tehát a legértékesebb testrésznek, a fejnek kell az erényt megmutatnia.

Tertullianus a hiúságot a férfiaknál is elítélte:

„...a férfiakba is beleszületett a nőknek való tetszelgés vágya ... a szakállat sima bőrreig vágja, ritkítja, körülnyirogatja, haját igazgatja, sőt megfesti fűrtjeit, ha dér esett már rájuk. Az egész test legelső pelyheit eltávolítja, még szagos asszonyi kenőcsökkel is ápolja fejét, többi testrészét bizonyos érdes porral dörzsöli simára.”¹⁸

A díszes ruha és ékesség „a már áruba bocsátott test kísérője és adóssága”, tehát a prostituáltak jellemzője. A keresztény nő legfőbb ékessége a szemérem és az erkölcsiség, amelyet a viseletnek is tükröznie kell:

„A keresztény szemérmességnek nem elég, hogy létezik, hanem nyilvánosságot akar. Oly nagy legyen a bősége, hogy a lélekről kiadjon a ruházatra is, a lelkiismeret szentélyéből rávésődjék a külső magatartásra s mintegy kívülről szemlélje a megőrzött hittel egybehangzó házatáját. Útilaput kell talpára kötnünk minden gyönyörűségnek, ha puha és bágyasztó volta a hit erejét asszonyosan gyöngére sorvaszthatja.”¹⁹

Tertullianus végszava a keresztény elvárások összegzése:

„Álljatok elő tehát a próféták és az apostolok kenőcseivel és díszével ékesen, gyűjtsetek csillogó fehérséget az egyszerűségből, piros színt a szeméremből. Szemetek festéke legyen a tartózkodás, ajkatoké a hallgatás, fületek díszül fűzzétek be az Isten ígését s fonjátok vállatokra Krisztus igáját. Hajtsatok fejet férjetelek előtt s éppen eléggé ékesek lesztek. Gyapjúsál sűröngön kezetekben, vessétek meg otthon a lábatokat s több tetszést arattok, mintha aranyból öntötték volna díszeteket. Öltözzetek a becsület selymébe, a szentség finom gyolcsaiba, a szemérem bíborába. Ha így ékeskedtek, tiétek lesz az Úristen szerelme.”²⁰

Tertullianus értekezésében megtaláljuk a korai kereszténység és az antikvitás által használt toposzokat. Marie Turcan bevezetőjében²¹ rámutat, hogy a tertullianusi

Szlancsok: Az egyház luxusellenessége [Szlancsok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 18 -

argumentumok – a gazdagság és az ékszerek, a drágakövek hiábavalósága, a szépség veszélye, az önmegtartóztatás szükségessége – az antikvitás luxusellenességét idézik.²² A Szentírás női hiúságra vonatkozó részeinek (1Tim 2,9; 1Pét 3,3) adaptációja pedig a korai kereszténység nélkülözhetetlen eleme volt az asszonyi cicoma elítélésében.

Cyprianus²³ (†258) szüzekhez írt értekezésében (Liber de habitu virginum) a ruhaluxust, a kozmetikázást a teremtés felülbírálatának, Isten meghazudtolásának tartotta:

„Ha a megtartóztatás Krisztus követése, és a szüzesség Isten országára van rendelve, mi köze akkor a földi pompához és díszítkezéshez, amellyel – miközben az emberek tetszését keresik – Istent megsértik, semmibe véve a jövődölést: « Akik embereknek tetszenek, megszégyenülnek, mert Isten semmivé tette őket » (Zsolt 52,6).”²⁴

A díszes ruhák az erkölcstelenséget és a szemérmertlenséget jelzik:

„Egyébként, ha pazarul kiöltözöl, feltűnést keltesz a nyilvánosság előtt, szemet szúrsz a fiataloknak, utánad epekednek a kamaszok, tüzeled a kéjvágyat, lánggra lobbantod bennük a sóvárgás zsarátnokát, bár te magad nem veszel el, mégis mások romlását okozod.... A mértéktelen fényűzés, a szemérmertlen öltözet rád cáfol, leleplez, már nem is számítasz a hajadonok és Krisztus szüzei közé, mert úgy élsz, hogy beléd szerethetnek.”²⁵

A szüzeknek ezeket kerülniük kell:

„A szűznek nem szabad a jó megjelenés miatt szépítkeznie, nem szabad szépségével és testével tüntetnie, mert a test elleni küzdelemmel, a test legyőzéséért és megszelídítéséért vívott makacs küzdelemnél számára fontosabb nincsen.”²⁶

Az önmegtartóztatás és a szemérem a külső megjelenésben is látszódjék, különben prostituáltaknak fogják őket tartani:

„A feltűnő ruhák és ékszerek, a csábító formák csak feslett és szemérmertlen nőkhöz illenek, talán nem is cicomázza magát senki jobban, mint éppen azok, akik hadilábon állnak a szemérmességgel.”²⁷

A vörös haj a pokol tüzét idézi:

„Te meg Urad szavának meghazudtolására erősebb akarsz lenni, szemtelen merészséggel és szentségtörő megvetéssel fested a hajadat, a jövő baljós sejtelmében lángoló haját jövődölés magadnak, pont a legnemesebb testtagoddal, a fejeddel vétkezel – micsoda bűn!”²⁸

Ézsaiásra hivatkozva elítélte a női ékességek viseletét,²⁹ és a világ efféle hiábavalóságaitól, a lakodalmaktól és a közfürdőktől való tartózkodást tanácsolta. Őrizték meg magukat olyanoknak, amilyenek Isten teremtette őket: romlatlanságban, tisztaságban és őszinteségben:

„Hallgassatok rám, én azt tanácsolom nektek, ami javatokra és hasznatokra válik! Maradjatok meg olyanoknak, amilyeneknek az Atya keze alkotott titeket! Őrizétek meg

Szlanccok: Az egyház luxusellenessége [Szlanccok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 19 -

romlatlanul arcotokat, maradjon tiszta a nyak, legyen kendőzetlen arcotok! Ne fúrássátok a fületeket, karotokat és nyakatokat ne bilincselje karperec és nyaklánc! Lábon se hordjatok aranykarikát, a haját ne hamisítsa meg semmilyen festés, a szem legyen méltó Isten szemlélésére. Az asszonyokkal fürdőzzetek együtt, az szemérmes fürdő számotokra! A feslett lakodalmi vigasságokat és a dőzsölő lakmározást kerüljétek, mert veszedelmes ragály az! Ne hódolj a divatnak te, aki szűz vagy, győzz az aranyon, hisz győztél a test és a világ fölött!”³⁰

Cyprianus tanácsait azonban nemcsak a szűzeknek szánta, hanem az özvegyeknek, házasoknak, valamint minden tisztességes nőnek. Ne a divatot és a fényűzést keressék, hanem az erkölcsösséget, „az eget és Istent fürkésszék, a mennyei valóságra függesztett tekintetüket ne fordítsák lefelé az evilági és testi vágyakra, ne süllyesszék földi dolgokhoz!”

Az őskeresztényi egyszerűség és szegénység megtartására buzdított Nagy Szent Bazil³¹ (szül. 330 körül). Életszabályaiban³² az egyszerű és olcsó ruházatot javasolta, amely kettős célt szolgál: a test befedését szemérméből és védelmet az időjárás viszontagságaival szemben.

„Nincs tehát szükségünk a színes ruházat szépségére, vagy főként, - hogy rosszabbat ne mondjak - a vele való tiltott hivalkodásra. Mert mindezeket csak utólag hozták be az életbe a fényűző hiúságokat szolgáló mesterségek. Köztudott, hogy az első ruházatot maga az Isten adta, amikor arra rászorult az ember. „Az Úristen pedig állatbőrből ruhákat készített nekik” (Ter 3,21).”³³

Nagy Szent Bazil hangsúlyozta, hogy a viselet „mindenki felé előre jelzi, hogy kik vagyunk”, ezért a keresztényeknek úgy kell öltözködniük, hogy az tanúsítsa Istennek szentelt, alázatos életüket.³⁴ A szerzeteseknek adott előírásokon túl a világi hiúság elítélésére való buzdítását a gazdagokhoz írt homíliájában³⁵ találjuk.

„Mi hasznod van a gazdagságból? Drága ruhába öltözöl? De hát két rófnyi tunika elég lesz neked, és felsőruhának egy köpeny öltözeted teljes szükségletét kielégíti. Vagy a táplálkozásra fordítod a gazdagságot? Egy kenyér elég ahhoz, hogy megtöltse a gyomrot. Mit szomorkodsz tehát? Ha nem a földhöz ragadva keresnéd a dicsőséget, megtalálnád azt az igazit és ragyogót, mely elvezetne a mennyek országába.”³⁶

Szerinte a világi javak utáni vágyakozás hasonlónak tesz a tébolyultakhoz, hiszen „...a gazdagság szeretetétől megszállt lélek is mindent aranynak, mindent ezüstnek néz ... és nincs kielégülés, a vágnak nincsen határa.”³⁷ Bazil a vagyont a szeretet hiányának, az ördög mesterkedésének tekinti:

„...hanem egy cselet eszelt ki az ördög, mely ezernyi ürügyet sugall a pazarlásra, hogy a fölösleges és haszontalan dolgokat úgy keressék, mint amik szükségesek, és semmi se legyen elég nekik a költségek kieszelésére.”³⁸

Az asszonyi hiúságot a férfiakat megromító betegségnek nevezi, amely felszítja az élvezeteket és felesleges kívánságokra ösztökél:

Opuscula Theologica et Scientifica 2024 2(1): 13-32.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Szlancsok: Az egyház luxusellenessége [Szlancsok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 20 -

„...gyöngyöket, smaragdokat, jácintokat és aranyat, részben olvasztva, részben szöve...
semmilyen gazdagság sem elég ahhoz, hogy az asszonyi vágyakat kiszolgálja.”³⁹

Az arany, az ezüst, a gyöngy, a topáz, a berill, az achát, a jácint, az ametiszt, a jáspis csak kövek, a gazdagság virágai. A drágaköveket foglalatba szorító arany fejdíszek, a kar és a lábperecek bilincsek, amelyek a lélek dísztelenségét mutatják. Az aranyat a lelkek akasztókötelének, a halál horgának, a bűn csalétkének nevezi.⁴⁰ Bazil a Prédikátor könyvét idézi (5,13): „Láttam egy szörnyű bajt: a gazdagságot, amit tulajdonosa a vesztére tartogat”. Ez alapján megvetéssel beszél a pompás temetésekről, a feldíszített síremlékekről. A gyönyört a pusztulásba rántó sátán csapdájának, a bűn anyjának, az örök féreg táplálékának nevezi.⁴¹ A világról való lemondásra biztat: „...temesd el te önmagadat.”⁴² Héraklészről szóló példázata⁴³ kitűnően szemlélteti Bazil megítélését a női külsőt illetően: Héraklésznak két nő jelent meg. Az egyik kendőzéssel szépítette magát, elepedt a bujaságtól és egész halom gyönyörködtetőt aggatott magára – ő volt a Bűn megtestesítője. Az Erény beesett arcú, dísztelen és komoly tekintetű asszony képében mutatkozott. Nem ígért gondtalanságot, kellemes dolgokat, csupán fáradozást és veszedelmet, amelynek jutalma viszont az Isten kegyelmében való részesedés lesz.

A lélek tisztaságának feltétele Bazilnál az érzéki gyönyörök megvetése. Ennek ismertető jeleit Nazianzi Szent Gergelyhez⁴⁴ írt levelében⁴⁵ találjuk meg, amelyben az aszketikus szerzetesi élet követésére buzdította:

„...fésületlen haj, piszkos ruha ... az alsó ruhát öv szorítsa a testhez, az öv ne legyen a has fölött, mert az nőies, ne is eressze szét lazán a ruhát, mert ez lomposágra vall ... A ruhának csak egy rendeltetése van, az, hogy kielégítő módon fedje a testet télen és nyáron. Színét tekintve nem kell hajszolni a tarkát, anyagát tekintve pedig ne legyen finom és lágy ... A ruha legyen annyira vastag, hogy viselőjének melegen tartásához ne legyen szüksége másra.”

Ezek szerzetesekre vonatkozó előírások, de az öltözet színességére törekedő, arcukat és hajukat festő asszonyoknak és piperkőc ifjaknak is ezt a bölcs figyelmeztetést adta: „Nem a külső teszi az embert!”⁴⁶

Nazianzi Gergely 14. beszédében, A szegények szeretetéről⁴⁷ címmel is a földi javak megvetésére biztatott:

„Hogyan is van ez? Ők [a szegények] a szabad ég alatt tengődnek, mi pedig fényűzőbbnél fényűzőbb házakban lakunk, amelyeket színes márványok ékesítenek, aranytól és ezüstitől csillognak ... finoman omló, puha ruhában kéjelgünk, amelyeket a legfinomabb gyapjából szöttek, és brokátban, melyekben inkább szégyentelenül nézünk ki, nem illendően ... ők ellenben még a szükséges ételmet sem találják meg... nekünk azonban a padló is virágokkal van behintve... hogy még puhányabbak legyünk, szolgák állnak körül, némelyek díszben és rendben, kibontott, nőies hajjal, a kelleténél sokkal jobban leborotváltva, a gyönyörködő szemek falánkságának kielégítésére.”⁴⁸

Opuscula Theologica et Scientifica 2024 2(1): 13-32.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Szlancsok: Az egyház luxusellenessége [Szlancsok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 21 -

Szerinte a gazdagok „gonoszok, a has és az altáji részek rabszolgái”, ezért „az irgalmasság gyógyfűvével” való megtisztulást javasolta.⁴⁹

Nüsszai Szent Gergely (335/336–394), Nagy Szent Bazil testvére a bűnbeeséskor kapott (bőr)ruhát a halandóság szimbólumaként határozta meg. Ez azonban csak az ember érzéki részét burkolja be, az isteni képmást érintetlenül hagyja. A testeket beburkoló ruha az életben véghez vitt tetteket jelenti. Nüsszai Gergely szerint a bűn által okozott foltokat – legyenek azok az öltözet foltjai vagy láthatatlanok – el kell távolítani, mint a „természetellenes bibircsókákat és szemölcsöket kivágják vagy kiégetik...[és] ugyanígy ég ki majd lelkünkben a szenvedélyekkel való közösség nyomán elburjánzó anyagi fölösleg.”⁵⁰ Érdekes a fülbevalókkal kapcsolatos álláspontja. Mózes fülbevalókkal díszítette az izraeliták fülét, majd Áron leszedette azokat, hogy belőlük bálványt készítsen. Nüsszai Gergely a „bűn első rezzenésének, a paranccsal szemben való engedetlenségre felszólító sugallatnak” nevezi a fülbevaló levételét a fülből.⁵¹ A fülbevaló tehát nem más, mint Isten parancsolatának való engedelmség szimbóluma?

Szent Jeromos⁵² (345–420) az általa leginkább magasztalt állapotoknak megfelelően a monostorban élő szüzeknek, az Istennek szentelt hajadonoknak, valamint a házastársi köteléktől megszabadult özvegyeknek írt leveleiben olvashatjuk a nőkre, a női külsőre, a cicomára vonatkozó tanításait.⁵³ Eustochiumnak, Paula emlékére írt levelében fejti ki a legfontosabb előírást: a testiek, a földi javak, az ideigvalók megvetését:

„Ha valaki túlságosan kicsinosította magát, összevont szemöldökkel és szomorú arccal pirongatta meg a vétkest, [ti. Paula] ezt mondva: a test és a ruházat csinosága a lélek elhanyagoltságára utal ... a külső ember a belső ember bűneit mutatja meg.”⁵⁴

A világban maradó, de konszekrált életre szánt leány nevelési útmutatójában is arra int, hogy a külső megjelenés tükrözze ezt az elhivatottságot:

„Vigyázz, ne fúrd át fülét, Krisztusnak szentelt arcát se fehér, se bíborfestéssel ne ferd ki, nyakát se nyomd gyönggyel vagy arannyal, fejét ne terheld meg ékszerekkel, haját ne ferd vörösre, mintha a gyehenna tűzéből akarnál neki valamit előre megmutatni. Vannak más gyöngyei, amelyeket később eladva, a legértékesebb drágagyöngyöt fogja megvenni.”⁵⁵

Öltözetében a hideg elleni védekezés legyen az egyetlen szempont:

„Tanulja meg, hogyan kell gyapjút készíteni, forgatni a rokkát, ölében elhelyezni a kosarat, pörgetni az orsót, ujjával fonalat eresztetni. Vesse meg a selyemszövetet, a serek szövetét és a szálakba szőtt aranyat. Olyan öltözetet készítsen, ami elűzi a hideget, s ne olyanokat, amelyekbe öltözötten a test inkább lemeztelenedik.”⁵⁶

A szép ruhák feleslegesek: „varrjanak csak tunikát maguknak azok, akik elveszítették fentről kapott tunikájukat”. A drága ruhák utáni vágyakozás bálványimádás.⁵⁷ Nem kell aggodalmaskodni a világ dolgai felől: „Ha hiányolsz valamilyen ruhát, gondolj a liliomokra!”⁵⁸ A világi pompa helyett a Szentírás tanulmányozását javasolja:

Szlancsok: Az egyház luxusellenessége [Szlancsok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 22 -

„Gyöngyök vagy selyem helyett a szent könyveket szeresse, ezekben ne Babylonia hártájának finom vonalú, aranyfényű képe gyönyörködtesse, hanem a hiteles, hibátlan és tudós szövegolvasás.”⁵⁹

Az Énekek Énekét hagyja utoljára, nehogy „a testi kifejezéseken még nem értve a lelki menyegző nászdalát, megsebződjék.”⁶⁰ A keresztény nő kerülje az olyan asszonyok társaságát, akiknek ruhái ezüst- és aranyhímzéstől csillognak, kifestett arcuk bőre csillog a sok ápolástól:

„...akik ajkukat és szemüket sötét bíborszínnel és vörössel festik, akiknek gipszes, túlságos fehérséggel eltorzított arca bálványokra emlékeztet, s ezen, ha egy előre nem látott könnycsepp véletlenül előtör, barázdát vág; őket éveik száma sem tudja megtanítani arra, hogy bizony már öregecskék; vendéghajukat magasra tornyozzák, akik az elszállt ifjúságot vénasszonyos ráncaikban simítgatják, s unokáik serege előtt remegő gyereklányként viselkednek. Piruljon a keresztény nő, ha dísz aggat a természetre, ha testét azért ápolja, hogy másban bűnös vágyakat ébresszen; akik így élnek, az apostol szerint, nem lehetnek Krisztus tetszésére.”⁶¹

Az özvegy, aki azelőtt ékszerekkel díszítgette és tükrében nézegette magát, megtérése után:

„...a csupasz földre hajlik a térde, s valamikor fehér festéssel szennyezett arcát gyakori könnyek tisztítják. Ruhája sötétszürke, így mikor a földön fekszik, kevésbé piszkolódik be. A lábbeli még silányabb: az aranyozott saruk ára a nélkülözőknek jut. Gyapjuszövet-övet nem ékesíti sem arany, sem drágagyöngy, teljes egyszerűségében rendkívül tiszta, inkább össze-, mint széthúzza a ruhát.”⁶²

Jeromos azonban int a képmutatástól:

„De nehogy éppen az ébresszen benned kérkedést, hogy a világ kérkedését megvetted. Nehogy beléd lopja magát észrevétlenül az a gondolat, hogy szegényes ruhában tetszelegj, minthogy már megszűntél aranyozott ruhában tetszelegni.”⁶³

A keresztény hittel ellentétesnek tekinti az ékszereket és a cicomát, azok teljes elhagyását ajánlja. Útmutatása így hangzik:

„Amikor a hiú világi nagyravágyás csábítani kezd, amikor valami dicséretet látsz a világban, lélekben lépj be a Paradicsomba [...] Állítsd magad elé példaképpül boldog Máriát, aki oly tisztának bizonyult, hogy méltán lett az Úr édesanyja.”⁶⁴

Aranyzajú Szent János⁶⁵ (349/50-407) szüzességről írt traktátusában (La Virginité)⁶⁶ hangsúlyozza, hogy e tisztaságot ne a ruházat, hanem a lélek magasztossága mutassa. Sokan az egyszerű hajviseletet, a festetlen arcot, a lesütött szemeket, a szerény öltözetet tekintik a szűzi állapot attribútumainak, holott legfontosabb a test és a lélek szentsége.⁶⁷ A luxus, az arany és az ékszerek viselete János szerint nem örömet, hanem aggodalmat és

Szlancsok: Az egyház luxusellenessége [Szlancsok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 23 -

félelmet okoz, hiszen könnyen ellophatják.⁶⁸ A díszes öltözetet különösen elítéli, ha a templomban viselik:

„Vajon miért azon a helyen mutogatják fényűzésüket, ahol éppen az arany, a gyöngyök és a drága ruhák megvetését prédikálják?”

A pipere, az ékesség csak a rútságot hangsúlyozza – ezek nem a szüzesség jelei.⁶⁹ Nem a drágakövek, nem az arany, nem a luxuselmék és nem a múlandó földi javak a lélek díszei, hanem a böjt, a virrasztás, a szelídség, a mértékletesség, a szegénység, az alázat és a kitartás.⁷⁰ A testi szépség helyett, mint üvegből a drága illatszer a szüzi lélek ragyogása áradjon szét. A férjes asszonyok tele vannak gondokkal, hogy a férjüknek tessenek. Kínózzák testüket, hajfonatokat tornyoznak a fejükre, festik arcukat, aranyat és gyöngyöket viselnek:

„Vérvörös ajkaikat, szájukat mintha vérrel mázolták volna, szemöldökük feketesége olyan, mint a kályha korma, púderezett arcuk, mint a kripta falai.”

Szent János a luxust, a női kacérkodást első helyen erkölcsi érvek alapján ítéli el: hiábavaló és veszélyes dolognak tartja, amely mind a testet, mind a lelket romlásba dönti. Észérvek szerint is megvetendő, hiszen a szépségért a testet gyötrő eszközöket is felhasználnak. Ezzel szemben a szüzek egyetlen gondja lelkük építése. A világi javakról való lemondás, a szegénység önbizalmat ad, megerősít és szabaddá tesz. Aki megveti a gazdagságot, az képes lesz megvetni a halált is.⁷¹

Szent Ágoston⁷² (354–430) a Teremtés könyvéhez írt kommentárjában (Contra manicheos) kifejtette, hogy a férfi és a női princípium minden emberben jelen van. Míg azonban a férfiban az értelem, addig a nőben a vágy uralkodik. Mivel az asszony a férfi parányi részéből vétetett, ezért a nő a férfi alávetettje. A Szentírás értelmezéséről írt művében Cyprianus és Szent Ambrus⁷³ (339/340–397) példáját hozza, akik „szenvedélyesen ösztönözték a nőket... arra, hogy arcukat ne gyalázzák meg festékekkel, és inkább erényesek és szemérmesek legyenek.”⁷⁴ Ambrusnál Mária volt a mérték – „akinek testi megjelenése már maga is képmása volt a léleknek, és szépsége az erénynek” –, s a szüzesség a tökéletes állapot. Ambrus állította párhuzamba Máriát Évával: míg az előbbi „szűz és anya” volt, és a személyes bűnöktől mentes, addig Éva a bűnös nemzedék ősanja. A tisztaság erényének magasztalására szól Ambrus a kacér nők ellen, amely beszédet – fennköltségének bizonyítására – hosszan idézi Ágoston:

„Onnét származnak a gonoszság eme ingerlő eszközei, hogy a férfiak tetszésének elvesztésétől félve arcukat válogatott színekkel festik, és orcájuk meggyalázásával máris a tisztaság meggyalázásán jár az eszük. Mily nagy esztelenség a természetes ábrázat megváltoztatása, a festett kép hajhászása! Félnék a férj ítéletétől, és közben meghozzák a maguk ítéletét. Mert előbb magáról jelenti ki az ilyen nő, hogy változtatni óhajtja veleszületett adottságait, és így, míg mások tetszését törekszik elnyerni, elsősorban éppen önmagának nem tetszik. Asszony! Miféle igazabb bírót állítsunk csúfságod megítélésére, ha

Opuscula Theologica et Scientifica 2024 2(1): 13-32.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Szlancsok: Az egyház luxusellenessége [Szlancsok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 24 -

nem saját magadat, akit magad is félsz látni? Ha szép vagy, miért rejteted el valódi önmagad? Ha pedig csúf, akkor miért gondolod magad szépnek, ha egyszer sem a saját lelkiismereted, sem a mások tévedésének háláját nem nyered el ezért?"⁷⁵

A gazdagok fényűzését a szegények nélkülözése miatt bírálta:

„Ajtód előtt kiált a mezítelen, és te nem törödsz vele; a mezítelen ember kiált, te meg azon töprengsz, milyen márványokkal borítsd padlódat. Pénzt kér a szegény és nincs neki; az ember kenyeret kíván, a te lovad aranyat harap fogai közé. Téged a drága ruha gyönyörködtet, miközben nincs mit ennie. Micsoda ítéletet veszel magadra, ó gazdag! A nép éhez, te pedig bezáratod csúreidet; a nép sír, te gyűrűdet forgatgatód.”⁷⁶

Ágoston szerint a ruházat és a testápolás szempontjából csak azok a dolgok hasznosak és szükségesek, amelyek a nemek és a tisztségek megkülönböztetését szolgálják, illetve azok a jelek, „amelyek nélkül vagy egyáltalában nem, vagy csak kevésbé megfelelően működne az emberi társadalom.”⁷⁷ Elismeri, hogy „a szép dolgok ugyanis – az arany, ezüst s mind a többi – tetszetősek a szemnek, mások a tapintásra kellemesek,” azonban mértéktelen élvezetük bűnbe sodorja az embert:

„Minden ilyen esetre érvényes ugyanis, hogy nem a dolgok használata, hanem a velük élő ember vágyakozása az, ami helytelen... attól még, hogy a részeges és kéjsóvár emberek gyalázatos módon meztelenkednek lakomáikon, nem számít aljasságnak, hogy az ember levetkőzik a fürdőben.”⁷⁸

Ha a vágyak eluralkodnak az emberi értelmén, akkor:

„...az ember egész lelkét és életét feldúlják váltakozó és ellentétes viharaikkal: hol félelemmel, hol vágyakozással, hol szorongással, hol hiú és hamis örömmel, hol az elérhetetlen iránti vágyakozással, hol az elszenvedett jogtalanság fölött érzett fájdalommal, hol a bosszúvágy lángjával. A fősvénység beszűkíti az életet, a tékozlás felemészti, a becsvágy sikert ígér, a gőg felfuvalkodottá tesz, az irigység marcangol, a lustaság eltompít, a nyakasság felkorbácsol, a szolgálkúség összetör.”⁷⁹

A boldogságot nem a múlandó javak, hanem az örökkévaló, azaz Isten jelenti. „A mennyek országában nem számít a ruházat, az igazságosság tündöklő ruháját viseli majd mindenki”.⁸⁰ Itt a földön az „alacsonyrendű javak is szerezhetnek örömet, de olyat nem, amelyet Isten szerez, aki mindent teremtett, mert benne az igaz ember gyönyörködik s ő az egyenes-szívűek édessége.”⁸¹

Konklúzió

A korai kereszténység a díszes női ruhákat és az ékességeket drágaságuk és bujaságra ingerlő, túlzott érzékiséget sugalló mivoltuk miatt kárhoztatta. Ezek szemben állnak a Szentírás szegénységre és szüzességre vonatkozó tanításával.

Opuscula Theologica et Scientifica 2024 2(1): 13-32.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Szlancsok: Az egyház luxusellenessége [Szlancsok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 25 -

A gazdagság, „a fölöslegességek csendes felhalmozódása”⁸² a keresztény tanítás szerint egyet jelent a bűnnel. A gazdagság és a kereszténység ellentmondását Krisztus tanítása is példázza: „Könnyebb a tevének a tű fokán átmenni, mint a gazdagnak Isten országába bejutni.” (Mt 19,24). Fényűző ruhák és cicoma helyett a világi javak helyes hasznosítását, az alamizsnálkodást, a szegények megsegítését javasolták. Így a bűnöket – a luxus és a hiú dicsvágy bűnét is – „megigazulássá változtathatta Isten kiengesztelése.”

A szüzességet, mint a „mennyeik országáért hozott áldozatot” (Mt 11,12) tanította Jézus, magasztalta Pál apostol (1Kor 7), s ennek nyomán hirdette a kereszténység is. Az egész életre vonatkozó tisztasági fogadalom Krisztus jegyesévé tette a szüzeket – ezt jelképezte a konszekráció alkalmából a fátyol felöltése. A fátyol mellett egyszerű ruházatuk (festetlen köntös, köpeny, öv, saru) a világtól való teljes elvonulást szimbolizálta. Ők menyasszonyi díszeket majd a túlvilágon fogják viselni. A szüzek viseletére, életmódjára vonatkozó tanácsok éppen a krisztusi jegyesség miatt váltak fontossá, ezért találunk a korai kereszténységben sok értekezést erről. Szent Jeromos is számos munkát ajánlott Eustochiumnak a szüzesség üdvösségéről:

„De ha kíváncsi vagy arra, hány kellemetlenségtől mentesül a szűz, és hány terheli a férjes asszonyt, olvasd el Tertullianusnak filozófus barátjához írt könyvét és egyéb értekezéseit a szüzességről és boldog Cyprianus kitűnő kötetét, továbbá Damasus pápának e témáról írt verses és prózai műveit meg a mi Ambrosiusunk nemrég megjelent írását, melyet nővérenek ajánlott.”⁸³

A szüzesség kiemelt fontosságát mutatja, hogy a templomokban a szüzek csoportja a fehérmárvány szentély mögött állt, ezzel is jelezve a világtól való különállásukat és tisztaságukat.

„A szüzesség az Egyház rügyéből fakadó virág, a lelki kegyelem díszje és ékessége, derűs készség, a dicséret és tisztelet érintetlen műve, az Úr szentségének megfelelő istenképmás, Krisztus nyájának legtündöklőbb része!” – hangoztatta Cyprianus.⁸⁴

Többek között ez az önként vállalt szüzesség emelte a kereszténységet más vallások fölé. Egyik vallás sem hangsúlyozta ennyire, talán a római Vesta-szüzeket leszámítva. A megszentelt szüzek és a Vesta-szüzek között csupán a társadalmi helyzetet és előjogokat tekintve volt különbség; amíg Vesta papnőinek a harminc év (nem egy élet) leteltével szinte a legnagyobb megbecsülés és kiváltságok jártak, addig a kereszténység első századaiban a konszekrált szüzek „jutalma” sokszor a vértanúhalál lett (Ágnes, Cecília).

A korántsem a mértékletességet és szüziességet megjelenítő ruhaluxusban az egyházatyák az erkölcs megromlását látták. Az első nő, Éva vitte bűnbe Ádámot, és lett oka a Paradicsomból való kiűzetésnek. A női fényűzés, a cicomák, a díszek, az ékszerek a Sátán mesterkedéseinek; a hiú dicsvágy, a bujaság, a paráználkodás bűneinek nyitnak utat. A női hiúság ezért, mint a hét főbűn vagy mint a nyolc bűnös gondolat⁸⁵ egyike jelenik meg az értekezésekben.

A ruhákat a keresztény felfogás szerint az eredendő bűn jeleként viseljük, melyek „fölsleges terhei [...] az elítélt és halott asszonynak. Olyanok, mintha temetése díszéül készültek volna.”⁸⁶ A testi díszek helyett a lelki szépséget javasolták: a nők elégedjenek meg Isten alkotásával, a kegyességet, a jóságot, a mértékletességet és a szerénységet öltsek fel.

Pál apostol a hiúság tiltásakor nem azt rendelte el, hogy a nők rongyokban járjanak, hanem a ruhákkal való túlzott és felesleges foglalkozást tiltotta meg. A luxus és a hivalkodó pompa összeegyeztethetetlen Isten tiszteletével. A luxusellenesség több szempontú elítélését a koldulórendeknél találjuk meg.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Albrizzi, G. B., Coleti, S. (1756-1770): Acta Sanctorum. Septembris. Tomus II. – apud Sebastianum Coleti et Jo. Baptistam Albrizzi Hieron. fil., Venetiis.
- [2.] Augustinus Aurelius (ford. Puskely M. K.) (1992): Szent Ágoston Regulája. [egy szív, egy lélek]. – Szent István Társulat, Budapest.
- [3.] Augustinus Aurelius (ford. Balogh József) (1995): Szent Ágoston vallomásai I-II. – Budapest, Akadémiai kiadó.
- [4.] Augustinus Aurelius (ford.: Tar Ibolya) (1997): A boldog életről – A szabad akaratról. – Európa kiadó, Budapest.
- [5.] Augustinus Aurelius (ford., az előszót és a jegyzeteket írta Böröczki T.) (2001): A keresztény tanításról.– Paulus Hungarus - Kairosz Kiadó, Budapest.
- [6.] Basileios (ford. Vanyó L.) (2001): Nagy Szent Baszileiosz művei. – Szent István Társulat, Budapest.
- [7.] Basileios (ford. Orosz L.) (1991): „A keresztényekhez illő ruházat”. – In: Életszabályok I.: Nyíregyháza. XXII. fejezet: 102–105.
- [8.] Brown, P. (1999): Az európai kereszténység kialakulása – 200-1000. – Atlantisz, Budapest.
- [9.] Chiarini, G. (1987): Acta Cypriani. – In: Bastiaensen A. A. A. : Atti e passioni dei martiri. Fondazione Lorenzo Valla, Milano.
- [10.] Cyprianus: „Liber de habitu virginum”. – In: Cypriani episcopi carthaginensis et martyris Opera omnia. PL IV. 451–473, V. rész, 456.
- [11.] Cyprianus (ford. Vanyó L.) (1999): A szüzek viseletéről. – In: Szent Cyprianus művei. Szent István Társulat, 191–210. (195.)
- [12.] Ferguson, E. (1999): A kereszténység bölcsője. – Osiris, Budapest.
- [13.] Gregorios Nazianzenos (ford. Vanyó L.) (2001): Nazianzoszi Szent Gergely beszédei. – Szent István Társulat, Budapest.

Szlancsok: Az egyház luxusellenessége [Szlancsok: The Church against luxury] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.13-32>

- 27 -

- [14.] Jeromos, Szent (ford. Adamik T.) (1991): „Nehéz az emberi léleknek nem szeretni”: A keresztény életről, irodalomról és tudományról. – Helikon, Budapest.
- [15.] Kelemen, Szent, Alexandriai (1905): Protrepticus und Paedagogus. – Hinrichs'sche Buchhandlung, Leipzig.
- [16.] Migne, J. P. (1954): Patrologiae Cursus Completus. Series Latina (PL). – Turnhout.
- [17.] Ponzio, M., Pellegrino, M. (1955): Vita e martirio di San Cipriano. – Edizioni Paoline, Alba.
- [18.] Puskely M. (2001): A monachizmus kezdetei a Római Birodalomban. III-V. század. – Dissertationes Debrecenienses 1. Debrecen.
- [19.] Seneca (ford. Révay J. és Kurcz Á.). (1980): Vigasztalások - Erkölcsei levelek. – Európa Könyvkiadó, Budapest.
- [20.] Tertullianus, Q. S. F. (szerk. Vanyó L., ford. Városi I.) (1986): „Az asszonyi cicomáról”. – In: Tertullianus művei. Szent István Társulat, Budapest.
- [21.] Tertullien, M. T. (1971): La Toilette des femmes. – Éditions du Cerf, Paris.
- [22.] Vanyó L. (szerk.) (1983): A kappadókiai atyák. Nagy Szent Baszileiosz, Nazianzoszi Szent Gergely, Nüsszai Szent Gergely és Ikonioni Amphilokhiosz. – Szent István Társulat, Budapest.
- [23.] Vanyó L. (1988): Az ókeresztény egyház és irodalma. – Szent István Társulat, Budapest.
- [24.] Vanyó L. (1991): „Legyetek tökéletesek...” Tanulmányok a keresztény aszkézis történetéhez a szerzetesség kialakulásáig. – Szent István Társulat, Budapest.

Absztrakt. A középkori luxusellenes prédikációk a Szentírás és az ókereszténység, valamint a kora-középkor teológiai művein alapultak. A kiindulópontot a Biblia a világi javak elutasításáról szóló tanítása, és a tisztaságra (szüzességre), szegénységre, mértékletességre vonatkozó előírásai jelentették. A test és a lélek szétválasztása a keresztény tanítás sajátossága. A dualista felfogás a test kívánságainak minél teljesebb megtagadását, egyfajta aszketikus életmódot javasolt az üdvözülés érdekében: a testtel szemben a lélek felmagasztalását. Az ókeresztény írásokban a szüzesség dicséretét és a luxus elítélését találjuk meg. A patrisztikus kor művei elsősorban a hölgyek istenfélő életéhez, tisztaságuk és ártatlanságuk megőrzéséhez adtak útmutatót. A mindennapi ember a külső jegyekből vonta le következtetéseit. Meghatározott sémái voltak az életszentség vagy a penitencia igazolására. A díszes ruhák, az ékszerek, az arc- és hajfestés, egyszóval a női cicoma nem az erényeket, nem a lélek tisztaságát, hanem a bűnöket mutatja, ezért ellentétes az erkölcsösséggel, a szeméremmel, a krisztusi hittel.

¹ Brown, Peter (1999): Az európai kereszténység kialakulása - 200-1000. – Budapest, Atlantisz. 37. A korai kereszténységről lásd még: Ferguson, Everett (1999): A kereszténység bölcsője. – Budapest, Osiris.

² A korai keresztény egyházzól részletes áttekintést ad: Vanyó László (1988): Az ókeresztény egyház és irodalma. Ókeresztény írók I. – Budapest, Szent István Társulat.

³ Az alexandriai iskola vezetője, ahol tanításával a görög filozófiát és a keresztény tanokat próbálta összeegyeztetni. Érdekes a gazdagok üdvösségéről szóló tana, ahol a korai kereszténység

- gazdagságot elítélő álláspontjával szemben lehetővé teszi számukra is az üdvözülést, feltéve, hogy lelkileg szegények maradnak.
- ⁴ „Intő beszéd a kitartásra, avagy az újonnan megkereszteltekhez Kelemen útmutatásai” – Vanyó László (1991): *Legyetek tökéletesek...* – Tanulmányok a keresztény aszkézis történetéhez a szerzetesség kialakulásáig. – Budapest, Szent István Társulat, 224–225.
- ⁵ Stahlin, O. (ed) (1905): *Alexandriai Kelemen: Protrepticus und Paedagogus.* – Leipzig. Lib. 2. cap. 12.; lib. 3. cap. 2–3., 11.
- ⁶ Apologéta. Karthágóban született. Jogi tanulmányok után ügyvédként dolgozott. 195 körül keresztelkedett meg és tért vissza szülővárosába. 207 körül a montanizmus híve lett. Hitvédelmi, dogmatikai és erkölcsi kérdéseket tárgyaló írásait ismerjük.
- ⁷ Migne, Jacques Paul (1954): *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina (PL).* – Turnhout. „De cultu feminarum”. – In: PL I. 1303–1304. Magyarul: „Az asszonyi cicomáról” – In: Vanyó László (szerk.) (1986): *Tertullianus művei. Ókeresztény írók XII.* – Budapest, Szent István Társulat, 249–270., ford.: Városi István. Érdekes lehet, de még nem volt alkalmam elolvasni: Romano, Benedetto (1909): *La storia del costume in Tertulliano.* – Savigliano, Galimberti.
- ⁸ „Az asszonyi cicomáról”, 249.; SC. 173. I/1. 43–44.
- ⁹ „Az asszonyi cicomáról”, 250.; SC. 173. II/1. 49–50.
- ¹⁰ „Az asszonyi cicomáról”, 261.; SC. 173. V/2. 110–112.
- ¹¹ „Az asszonyi cicomáról”, 252.; SC. 173. IV/1. 62.
- ¹² „Isten alkotta talán a tömérdek aranyműtűrkét, hogy beléjük foglalhassuk és megkülönböztethessük velük a drágaköveket? Isten bökte sebesre a füleket és olyannyira becűlte talán munkája gyötrő voltát s a fájdalmában először nyöszörgő gyermek kínlását, hogy úgy akarta: a kés alá születő testrészt hegedt nyílásaiból majd nem tudom, miféle díszmagok csengettyűznek alá, amilyeneket bizony a párthusok is ráfűznek összes csizmáikra boglárok gyanánt?” – „Az asszonyi cicomáról”, 266.; SC. 173. X/1. 146.
- ¹³ „Az asszonyi cicomáról”, 256.; SC. 173. IX/1. 86.
- ¹⁴ „Az asszonyi cicomáról”, 259.; SC. 173. II. könyv II/1. 100–102.
- ¹⁵ „Mindezt nem azért mondom, mintha valami teljesen durva és vadállathoz illő külső megjelenést ajánlanék nektek. És nem a szenny és nem a gondozatlanság előnyét kötöm a lelketekre, csupán a jogos testápolás módját és arányát.” – „Az asszonyi cicomáról”, 261.; SC. 173. II. könyv V/1. 110.
- ¹⁶ „Az asszonyi cicomáról”, 262.; SC. 173. II. könyv VI/1. 116.
- ¹⁷ „Az asszonyi cicomáról” 263.; SC. 173. II. könyv VII/1. pp. 12–124.AC.
- ¹⁸ „Az asszonyi cicomáról” 264.; SC. 173. II. könyv VIII/1. 132–134.
- ¹⁹ „Az asszonyi cicomáról” 269–270.; SC. 173. II. könyv XIII/1. 164–166.
- ²⁰ „Az asszonyi cicomáról” 270.; SC. 173. 168–170.
- ²¹ „Tertullien et ses devanciers” – In: Tertullien: *La Toilette des femmes (De cultu feminarum)*, 33–36.
- ²² Nézzük mit írt Seneca: „[a lélek] nem törekszik földi javakra, csak a maga javára. Hiszen mi ostobább, mint embertől idegen dolgot dicsérni az emberben? Ki esztelenebb, mint aki olyasmit csodál, amit nyomban át lehet ruházni másra? Nem teszik jobbá a lovat az aranyzablák. Másként lép az arénába az aranyozott sörényű oroszlán – már az kimerítette, hogy összetapogatták, s a felékesítéséhez kellő türelemre bírták –, s másként a loncos, akinek harci szellemét nem kezdték ki: ez tudniillik olyan ádázul támad, ahogyan a természet rendelte, s vad szépségével, melynek éppen az a dísz, hogy nem lehet rápillantani félelem nélkül, fölébe kerekedik annak a bágyadt bearanyozottnak.” – Seneca: *Vigasztalások - Erkölcsi levelek.* Ford.: Révay József, Kurcz Ágnes (1980). Budapest, Európa Könyvkiadó. 41. levél, 275–276.
- ²³ Karthágó püspöke, mártír. A III. század elején született. A klasszikus tanulmányok (artes liberales) elvégzése után 246 körül tért keresztény hitre. 248-ban lett Karthágó püspöke, a keresztény közösség

- vezetője. Életrajza: Vita Cypriani. – In: Pellegrino, M. (1955): Ponzio. Vita e martirio di San Cipriano. Introduzione, testo critico, versione e note. Verba Seniorum III., Alba.; továbbá Bastiaensen, A. A. R. – G. Chiarini, G. (1987): Acta Cypriani. – In: Atti e passioni dei martiri. Roma–Milano, 193–231, 478–490.
- ²⁴ Cyprianus „Liber de habitu virginum” – In: Cypriani episcopi carthaginensis et martyris Opera omnia. – PL IV. 451–473, V. rész, 456. „A szüzek viseletéről” – In: Szent Cyprianus művei. (1999). Ókeresztény Írók XV. – Budapest, Szent István Társulat, 191–210. (195.)
- ²⁵ „A szüzek viseletéről” c. 9. 198–199.
- ²⁶ „A szüzek viseletéről” c. 5. 195.
- ²⁷ „A szüzek viseletéről” c. 12. 200.
- ²⁸ „A szüzek viseletéről” c. 16. 203–204.
- ²⁹ „A Szent Lélekkel eltelve emeli fel szavát Izajás, és megdorgálja Sion aranyba és díszbe öltözött, romlott leányait, akik az ártalmas gazdagságban dúskálnak, és az evilági élvezetek miatt elpártoltak Istentől.” – „A szüzek viseletéről” c. 13. 201.
- ³⁰ „A szüzek viseletéről” c. 21. 206–207.
- ³¹ Előkelő kappadókiai családból származott, keresztény neveltetésben részesült. Tanulmányait Cézareában, Konstantinápolyban, majd Athénban végezte. Bazil Eusztathiosz aszkéta tanítványa lett, hogy a szerzetesi életet megismerje. Miután széttörtte vagyonát, 364-ben pappá szentelték, majd 370-ben, Euszebiosz püspök halála után Bazil lett Cézarea új püspöke. Lásd: Nagy Szent Baszileosz művei. Ford.: Vanyó László (2001). Ókeresztény Írók XVI. – Budapest, Szent István Társulat.
- ³² Nagy Szent Bazil: „A keresztényekhez illő ruházat”. – In: Életszabályok I. Ford.: Orosz László (1991). – Nyíregyháza. XXII. fejezet: 102–105.
- ³³ Ibid. 103.
- ³⁴ „Amint ugyanis a dicsvágyó emberek pompás öltözetükkel tekintélyüket akarják növelni, hogy ruhájuk drágasága feltűnést és bámulatot keltsen, úgy annak, aki az alázat útján életét a legegyszerűbbé akarja tenni, az öltözetben is mindenki másnál szerényebbet kell választania.” – ibid. 102.
- ³⁵ Vanyó László (szerk.) (1983): A kappadókiai atyák. – In: Ókeresztény írók VI/1. – Budapest, Szent István Társulat, 192–208.
- ³⁶ A kappadókiai atyák 194.
- ³⁷ Nagy Szent Baszileosz művei 25–37 (32).
- ³⁸ Ibid. 195.
- ³⁹ Ibid. 198.
- ⁴⁰ Ibid. 204.
- ⁴¹ „Buzdítás a szent keresztségre”. – In: A kappadókiai atyák 164–179.
- ⁴² „Homília a gazdagokhoz”. Ford. Baán István. – In: A kappadókiai atyák 192–208. (207.)
- ⁴³ „Buzdítás az ifjakhoz”. Ford.: Nádasdy Alfonz. – In: A kappadókiai atyák 213–230, (219.)
- ⁴⁴ 361-ben szentelték pappá, Szaszima püspöke volt, majd a 381-es konstantinápolyi zsinaton a város püspökévé nevezték ki. E tisztéről végül lemondott, és visszavonult arianzi birtokára. Lásd: Nazianzoszi Szent Gergely beszédei. Ford.: Vanyó László (2001). Ókeresztény írók XVII. – Budapest, Szent István Társulat.
- ⁴⁵ A kappadókiai atyák 230–237.
- ⁴⁶ „Buzdítás az ifjakhoz” 225.
- ⁴⁷ Nazianzoszi Szent Gergely beszédei 83–120.
- ⁴⁸ „A szegények szeretetéről” 96–97.
- ⁴⁹ Ibid. 98, 117.

- ⁵⁰ „Nagy kateketikus beszéd”. - In: A kappadókiai atyák 503–572., 8. fejezet.
- ⁵¹ Mózes élete: „Az összetört és megújított táblák”. Ford.: Vanyó László. - In: A kappadókiai atyák 645–739., (713.)
- ⁵² Egyháztanító. Rómában klasszikus műveltségre tett szert, majd megkeresztelkedett. Szíriában tanulmányozta az aszkéták életét, majd 375-ben visszavonult Khalkiszba, hogy remeteéletet folytasson. Visszatérése után Antióchiában pappá szentelték. 380-ban Konstantinápolyban ismerkedik meg Nazianzi Gergellyel. Utána Rómában Damasus pápa titkára. A pápa halála után Keletre vonult két tanítványával, Paulával és leányával, Eustochiummal. Fő műve a Szentírás latin fordítása, a Vulgáta. - S. Hieronymi Stridonensis Vita. - In: PL 22,5–214; Vanyó (1988), 773–784.
- ⁵³ „In tribus mulieribus et sanguine et virtute coniunctis tria Christi praemia recognosco. Eustochium virginitatis flores metit, Paula laboriosam viduitatis aream terit, Paulina castum matrimonii cubile conservat.” - S. Hieronymi: Epistulae. - In: PL 22,235–1224, Ep. 66, 2 c. 2.
- ⁵⁴ Ep. CVIII.: „Ad Eustochium. Epitaphium Paulae matris”, Szent Jeromos leveleit olvashatjuk magyarul: Puskely Mária (2001): A monachizmus kezdetei a Római Birodalomban. III–V. század. Dissertationes Debrecenienses 1. Debrecen, 101–182. , és latinul: 229–292.)
- ⁵⁵ Ep. CVII.: „Ad Laetam. De institutione filiae”. - In: Puskely (2001) 132–143.
- ⁵⁶ *ibid.* c. 10, 140.
- ⁵⁷ Ep. XXII.: „Ad Eustochium. De virginitate”, - In: Szent Jeromos: „Nehéz az emberi léleknek nem szeretni”: A keresztény életről, irodalomról és tudományról. Ford. : Adamik Tamás (1991). Budapest, Helikon, 5–41., c. 15, 16.
- ⁵⁸ *Ibid.* c. 31, p. 31.
- ⁵⁹ „Ad Laetam” c. 12, p. 141.
- ⁶⁰ Az Énekek Énekét gyakran idézték, kommentálták és magyarázták a szüzességre, mint a Krisztussal kötött misztikus házasságra való buzdításban. Jeromos az Énekek Énekét lefordította (PL 28, 1285–1294), majd magyarázta Origenész két értelmezését (Interpretatio homiliarum duarum Origenis in Cantica Cantorum - PL 23, 117–1141. Magyarul: „Órigenész két homíliája az Énekek Énekéről Hieronymus fordításában”. - In: Nehéz az emberi, 154–185.) Az Éneke Éneke ezen értelmezése napjainkig tart: Nüsszai Szent Gergely, Nagy Szent Gergely, Beda Venerabilis, Guillaume de St.-Thierry, Clairvaux-i Szent Bernát művein át Barsi Balázs OFM. : A szeretet misztériuma című könyvéig (Budapest, 1996).
- ⁶¹ Ep. XXXVIII.: „Ad Marcellam. De aegrotatione Blaesillae.” - In: Puskely (2001), 108–110., c. 3.
- ⁶² *Ibid.* c. 4.
- ⁶³ Nehéz az emberi, c. 27, p. 27.
- ⁶⁴ *Ibid.* 37, 41.
- ⁶⁵ Egyháztanító. 369-ben keresztelték meg, 370-ben lektornak nevezték ki. Fiatal éveit aszkézisben a Szentírás tanulmányozásával töltötte. Néhány év remeteség után 379-ben tért vissza Antióchiába, ahol diakónussá, majd 386-ban pappá szentelték. 398-ban lett Konstantinápoly püspöke. Prédikációi után kapta az „aranszajú” jelzőt. A gazdagok elleni beszédei miatt 404-ben száműzték, a száműzetésben halt meg. - „S. Joannis Chrysostomi, Archiepiscopi Constantinopolitani Vita”. - In: Acta Sanctorum Septembris. Tomus II. (1868), 401–709.
- ⁶⁶ <https://sourceschretiennes.org/collection/SC-125>Jean Chrysostome: La Virginité. Texte et introduction critiques par Herbert Musurillo, s.j. Introduction générale, traduction et notes par Bernard Grillet. (1966). SC 125. - Éditions du Cerf.
- ⁶⁷ VII. fejezet: „Il faut juger la virginité non d’après les vêtements mais d’après l’âme”, és 1Kor 7,34.
- ⁶⁸ LXI. fejezet: „Porter de l’or crée plus de crainte que de plaisir”
- ⁶⁹ LXII. fejezet: „Porter de l’or nuit à la beauté et fait ressortir la laideur”
- ⁷⁰ LXIII. fejezet: „Quels sont les ornements de la virginité et quelle est sa beauté”

⁷¹ La Virginité. LXXXI. fejezet: „Sur la beauté du dénuement”

⁷² Az észak-afrikai Tagasztéban született egyháztanító. Fiatal korában a manicheizmus híve volt, Karthágóban grammatikát, retorikát tanított. Rómába költözése után 387-ben Ambrus keresztelte meg Milánóban. 391-ben pappá szentelték, 395-től a hippói püspök koadjutora, majd utóda lett. Monachusok és klerikusok mellett szüzeknek is létesített monostorokat. Regulája a remete lelkiség és a testvéri életközösség egységére épül. A Vallomásokban maga írta meg élettörténetét. Fő művei közül a De civitate Dei 413 és 426 között keletkezett. 427-ben fejezte be a 397-ben elkezdett De doctrina christianá-t: Sancti Aurelii Augustini De doctrina christiana. – In: PL 32. Magyarul: Szent Ágoston: A keresztény tanításról. Fordította, az előszót és a jegyzeteket írta: Böröczki Tamás. (2001) – Budapest, Paulus Hungarus-Kairosz kiadó.

⁷³ 339/40 körül született Trierben, római arisztokrata családban. Császári consul volt, majd 374-ben püspökké választották. Mediolanumban és Észak-Itáliában végezte lelkipásztori szolgálatát, fellépett az arianusok ellen. Tanításában az Isten országáért vállalt szüzi életállapotot magasztalja. Erről szóló jelentősebb munkái: De virginibus ad Marcellinam sororem libri tres (377); De institutione virginis et S. Mariae virginitate ad Eusebium (391); Exhortatio virginitatis (393); De virginitate (378), illetve a De viduis az önként vállalt özvegyeségről. – Paulinus: Vita Ambrosii. – In: PL 14, 27–64.

⁷⁴ A keresztény tanításról IV. könyv, 21. fejezet, 272.

⁷⁵ Ibid. IV. könyv, 21. fejezet, 271–272.

⁷⁶ Nábotról (De Nabote), 56, idézi: Vanyó (1988) 762.

⁷⁷ A keresztény tanításról II. könyv, 25. fejezet, 125–126.

⁷⁸ Ibid. III. könyv, 12. fejezet, 171.

⁷⁹ Szent Ágoston: A boldog életről – A szabad akaratról, ford.: Tar Ibolya. (1997) – Budapest, Európa kiadó. A szabad akaratról: 45–210. I./78, 67.

⁸⁰ Szent Ágoston Regulája. A bevezető tanulmányt írta és ford.: Puskely Mária. (1992) – Budapest, Szent István Társulat. Az idézet a 19. regulát magyarázó Ágoston-részlet (Enarr. in Ps 51,14, 82–83.).

⁸¹ S. Aureli Augustini Confessiones, Liber secundus, V. 10. Magyarul: Szent Ágoston vallomásai I–II., ford.: Balogh József. (1995) – Budapest, Akadémiai kiadó, 1995, 62.

⁸² Brown, Peter (1970): La vie de Saint Augustin. – Paris. (40)

⁸³ „Eustochiumhoz a szüzességről.” 21.

⁸⁴ „De habitu virginum” c. 3.

⁸⁵ „Nyolc nembe sorolható az összes vétkes gondolat, és ez a besorolás minden gondolatra kiterjed. Az első a falánkság, a második a paráznaság, a harmadik a kapzsiság, a negyedik a szomorúság, az ötödik a harag, a hatodik a kedvetlenség, a hetedik a hiú dicsőség, a nyolcadik a gőg... A hiú dicsőség démonja a legsimulékonyabb, azok lelkében születik meg, akik könnyedén teljesítik kötelességüket, küzdelmük nyilvánosságára törekednek, az emberek véleményére vadásznak, ordítózó démonokat, meggyógyított asszonykákat, a köpenyt érintő tömeget varázsol a szem elé... Miközben a hiúság fellegeiben sétáltatja magát, a démon hirtelen távozik, ráhagyva az ilyet a gőg vagy a szomorúság démonjának kísértésére. Ez utóbbi a reményekkel épp ellenkező gondolatokat hoz rá. Esetleg a paráznaság démonának is kiszolgáltatja a nem sokkal azelőtt szemérmes és szent papot.” – Evagriosz Pontikosz: „A nyolc bűnös gondolatról Anatólioszhoz”. – In: Vanyó (1991) 269–272.

⁸⁶ „Az asszonyi cicomáról” II. könyv, II/1.

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 33 -

JICCHÁK LURIA ÉS KÖRÉNEK ÚTJAI AZ ISTENHEZ

2. RÉSZ: AZ ÚJÍTÓ

[ISAAC LURIA AND HIS CIRCLE'S PATHS TO GOD

SECOND PART: THE INNOVATOR

VÁG ANDRÁS

vag.andras@gmail.com

Abstract. This study is the second part of a two-part study summarizing the activities of Isaac Luria in Safed, the best-known figure in Jewish mysticism. This study further colours the portrait of Luria, highlighting his unique religious genius, including his answers to some of life's greatest questions and explaining the emergence of messianic thought in his oeuvre. It also illustrates his personal contacts within the community with some short stories. The study offers a flavour of Luria's caring, charitable, soul-healing activities and his miraculous methods. It concludes with a discussion of the legends as a source for shaping and spreading the image of Luria, the holy man.

Keywords: Safed, jewish, kabbalah, innovation, messiah, healing, miracles, legends,

Bevezetés

Egy kb. 450 évvel ezelőtt meghalt különleges rabbi esetében csak feltételezéseink lehetnek arról, hogy pontosan milyen események zajlottak körülötte, miket mondott és csinált, mivel a róla rendelkezésre álló információk kizárólag mások által írt beszámolókon alapulnak. Nincs másra lehetőség, mint az utókorra maradt szavairól, cselekedeteiről – összességében életművéről – szóló leírásokból kiindulva hipotézisek megfogalmazására. A Luriáról kialakítható kép így életének különféle mozaikjaiból áll össze. Ennek a tanulmánynak az első része¹ ezekből ismertet néhányat, betekintést nyújtva Luria – vallási vezetőként, a kabbala innovatív formálójaként és tanítójaként betöltött – különféle szerepeibe. Ezek mellett nyomon követi az általa megújított legfontosabb rituálék és vallási szokások sajátosságait, melyeket nem csak elterjesztett, hanem vezette és gyakorolta is azokat.

A második rész folytatja az első rész gondolatmenetét és tovább színesíti Luria portréját, kiemelve különleges vallási géniusát, ezen belül válaszait az élet néhány nagy kérdésére. Ehhez kapcsolódóan felvázolja – a teremtés narratívájának messiásképen, a saját messiási identitásán és a róla alkotott messiásképen keresztül – a hozzá fűződő messiási gondolat különféle színfoltjait. A tanulmány ezt követően személyes kapcsolatait illusztrálja néhány

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 34 -

tipikus jelenséggel és rövid – családját, baráti köreit érintő- történettel. Luria életének hangsúlyos része gondoskodó, jótékonykodó, lelket gyógyító tevékenysége is, ami – többek között – csodás módszereinek alkalmazásából és ezen technikák egy része továbbadásából áll. Ez az írás ezekből is kínál ízelítőt. Végül kitér a Luriáról – a szent emberről – szóló legendákra, mint a róla kialakult kép formálásának és terjedésének forrásaira. A tanulmány a fentiek bemutatásával remélhetően hozzájárul egy kimagasló jelentőségű 16. századi rabbi valódi arcának körvonalazásához.

Különleges vallási génusz

Azzal kapcsolatban, hogy kit lehet vallási génusznak tekinteni első közelítésben a következő három feltétel teljesülését érdemes figyelembe venni: 1. kínáljon az élet legnagyobb kérdéseire a közönsége számára elfogadható választ; 2. tudjon és akarjon megfelelően kommunikálni a célcsoportjával; 3. feleljen meg kora mentalitásának és befogadóképességének, elvégre a vallási génusz is társadalmi környezetének a terméke. Végül egy, az előbbieket kiegészítő kritérium: nyomokban se jelenjen meg alakjában a különleges státuszra való öncélú törekvés.

Luria a zsidó élet nagy kérdéseiről

Luria a zsidóság nagy kérdéseire életművében adja meg a választ. A várt legnagyobb eseményre, a messiás eljövételére folyamatosan készíti fel önmagát és a közösséget. Cselekedeteivel az emberek büntől való megszabadítására és az istenség egymástól elszakadt, szétszórt részei újraegyesítésének elősegítésére, az eredeti állapot helyreállítására, vagyis a tikkunra törekszik. Ennek érdekében kapcsolatban áll a felső világokkal és megfejtí üzeneteiket, újításokat vezet be, szervezkedik, és a mindennapjaiban példát mutat. Tanításával közelebb hozza az emberekhez a Zohárt, átértelmezi és kibővíti a korábbi zsidó misztika világmagyarázatait, gyógyítja az embereket, amihez hasznos segítséget jelent, hogy megérti a természeti és természetfölötti jelenségek titkait. Mindezzel megalkotja azt a jelenséget, amit az utókor luriánus kabbalának nevez. Így ad választ a zsidóság legnagyobb kérdéseire és egyben tetteivel hozza közelebb a megváltást – miközben életműve minden részletében ragaszkodik a hagyományokhoz, mivel mint minden kabbalista, ő sem akar ezektől elszakadni.

Tanítási módszere

Fellépése és tanítási módszere hasonlít – persze nem mindenben – a többi vallás nagy szentjeiéhez. Bár kreativitása elsősorban kozmológiájában nyilvánul meg, mégis, főként cselekedetein keresztül üzen a közösségének. Mindennapjai az imádkozás szentségéről, az egyén és a közösség felelőségéről, a szeretetről, az örömről, a barátságról, a mások segítségéről és a tanításról szólnak. Közössége tagjait azok felkészültsége szerint oktatja, néha

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 35 -

talányosan beszél, sőt, kifejezetten titkolózik, de szűk körben mélyebb titkokat is elárul. Gondolkodása önálló (talán magányos is valamennyire) és egyben önkritikus is – önmagát gyakran korrigálja. Keményen dolgozik, nem csak, mint rabbi, hanem mint üzletember is. Tökéletesen illeszkedik abba a világba, ami őt Cfátban körülveszi, és amit egyben alakít is. Karizmatikus vallási vezetőként végtelenül elkötelezett, ezáltal hallgatósága számára hiteles, igazi autentikus személyiség. Mindezt úgy tudja megtenni, hogy – a kötöttségek ellenére – szellemi szabadsága szinte korlátlan, elvégre a kabbalisták megtalálják a szent szövegekben a meglátásaik alátámasztásához szükséges érveket. Luriának, csakúgy, mint a többi korabeli bölcsnek, meggyőződése, hogy az ihlet – amiben imádkozás és áhitat segítségével részesülnek – nem intellektuális tevékenységből, hanem isteni sugallatból ered. Tehát nem a rabbik az újítások forrásai. (Fine, 2003, 99)

Azzal, hogy némi nyomás ellenére sem hajlandó semmit leírni – akarva, akaratlanul-hozzájárul az alakját övező misztikus rejtély kialakulásához. Még imakönyvet sem állított össze², sőt kérdéses, hogy akarta-e egyáltalán, hogy tágabb körei átvegyék a liturgiáit, vagy inkább csak a saját közvetlen követőinek szánta azokat. (Meroz, 1988) Azt vallja, hogy a kabbalában rejlő tudás nem érhető el a betűk véges minőségén keresztül; azt egy olyan mestertől kell kapni, aki maga is egy előtte lévőtől jutott hozzá. A misztikus hagyomány átélése és a lelkek összeolvadása az istenivel, lényegénél fogva, nem sűríthető betűkbe. (Scholem, 1981)

Helye a közösségen belül

A cfáti zsidó lakosság jelentős része számára a messiás eljövetele iránti fokozott várakozás és a változás iránti igény összefonódott az újítások iránti nyitottsággal. Ehhez mind a történelmi előzmények, mind a város gazdasági helyzete és társadalmának sajátosságai (Vág, 2023b) hozzájárultak. Luria tökéletesen illeszkedett ehhez a befogadó és várakozó közeghez (Vág, 2023a, 67). Tágabb közössége nagy tanítónak, természetfeletti képességekkel rendelkező szent embernek és a zsidó kabbala megújítójának tarthatta. Egy őt jobban ismerő, szűkebb elit számára viszont, az előbbieken felül – mivel kizárólag nekik beszélt a misztika mélyebb titkairól – lenyűgözően éles elméjű bölcs és tekintélyes spirituális vezető lehetett. Az biztosra vehető, hogy tanítványai számára egyértelmű volt, hogy Luria, a titkok tudója, „egészen más”, (Otto, 1997, 34) mint a többi tudós rabbi. Talán már életében „Szent Arinak” (Ari Hakados) hívták.

Luria és a messiás-témakör

Minden adott volt, hogy a zsidóság számára különleges szerepet töltsön be (ami egyébként meg is történt), ha másért nem azért mindenképp, mert – mint ahogy azt számos legendából kiderül – sorsát Illés próféta egyengette. A korszakra jellemző képzést jóval meghaladó oktatásban részesült és családi környezete fiatal korától kezdve támogatta

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 36 -

szellemi fejlődését. Arról nem is beszélve, hogy tudása attól is gyarapodott, hogy „minden éjjel angyalok légiói jöttek hozzá, és felvitték őt a mennyei akadémiákra, ahol választhatott, hogy vagy Simon bár Joháj³ rabbi vagy Akiva⁴ rabbi akadémiáját látogatja”. (Modena, 1840 – idézi: Dweck, 2011, 240-241) Egyéni képességei és a környezete kínálta, történelmi, vallási és közösségi adottságok egybeesése határozta meg gondolkodását és pályafutását. Szinte predesztinálva lett arra, hogy egyengesse a messiás útját Cfátba, esetleg ő maga töltsse be ezt a szerepet. Hogy ez mennyire volt így, arra – a megközelítés szempontjai szerint – többféle válasz adható. Ezek közül három témakört tárgyal vázlatosan a jelen tanulmány: 1. a luriánus kabbala messiás-ábrázolását, 2. Luria saját messiási identitását és 3. hogy mennyiben látták őt messiásnak szűkebb és tágabb közösségében.

A luriánus kabbala messiás-ábrázolása

A „messianisztikus eszme” a luriánus kabbala minden részében jelen van, ugyanúgy része az elméletnek, mint ahogy a zsidók mindennapjaiban. Ennek a jelenlétnek a lényege legjobban Scholem tipológiájával ragadható meg, aki szerint a zsidóságban, a társadalmi-vallási jelenségek körében háromfajta „erő” különböztethető meg: konzervatív, restaurációs és utópisztikus. A konzervatív erők a fennálló megőrzésére törekednek; a restaurációs erők az eszményi múlt, az eredeti állapot elérését célozzák; az utópisztikusok pedig a jövő felé tekintenek, céljuk olyan állapot elérése, ami soha nem volt még. (Scholem, 1991, 17) Luria kabbalájában dominálnak a restaurációs és az utópisztikus erők. Megjelennek ezek az elemek rítusaiban és mindennapjaiban, és szisztematikusan megnyilvánulnak teremtés-elméletében (kozmológiájában) is.

A messiási előtörténet: a kozmológia

A messiás luriánus kabbalában betöltött szerepének ismertetése előtt célszerű vázlatosan áttekinteni (majdani) megjelenésének színpadát – vagyis a Luria által leírt kozmológiát. Egy olyan –meglehetősen elnagyoltan három szakaszra osztható – esemény sorról van szó, amelyben a zsidók mellett a többi nép, sőt az istenség is megjelenik – mégpedig nem csak mint teremtő, hanem mint a közös történet aktív szereplője. Az egymás után következő szakaszok legplasztikusabban összehúzódásnak, rombolásnak és helyreállításnak nevezhetők.

A luriánus kozmológia első – összehúzódás – szakaszának kezdetén az istenségen kívül semmi más nem létezik, ezért összehúzódik, hogy „helyet” teremtsen a világ számára, hogy a semmiből valami lehessen. Ezt a folyamatot hívja Luria cimcumnak, ami egyben az istenség belső, önként vállalt száműzetése. Az újonnan létrejött teret és időt Isten emanációi (ömagából történő kiáramlásai) töltik ki. Scholem ezt költőien így írja le: „... a fényeknek az ősi forrásukból való leereszkedése révén az összes világ kiáradt és létrejött; világunk csupán az isteni dicsőség rétegeinek utolsó, külső héja. A teremtés folyamata tehát progresszív kinyilatkoztatásnak tekinthető”. (Scholem, 1971, 44)

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 37 -

Hogy ez a lehetőség milyen folyamatokat indít el, azt a második, egyben a legdinamikusabb, korszak, a rombolás története írja le. A kinyilatkoztatás során az Isten „edényeket” alkotott, hogy azok a megnyilvánulásait magukba foglalhassák. De az edények – különféle okokból – nem voltak képesek az összes kibocsájtott isteni fényt megtartani, emiatt „összetörtek” (Sevirat ha Kelim). Ennek drámának következtében az edényekben összegyűlt szent „fényszikrák” (vagyis az emberek lelkei) a „gonosz erők szakadékába” zuhantak. Itt, a tisztatlanság mélységében, a szent szikrák az edénycserepekből képződött „kagylóhéjakba” záródtak, melyek börtönéből képtelenek önmaguktól megszabadulni. Ez a metafora is egyértelmű utalás a száműzöttség börtönére. Minden, ami a világban történik – tartja a luriánus kabbala – ennek a tökéletlenségnek a kifejeződése. A zsidóság nehéz helyzete tehát nem egyedi jelenség a történelemben, hanem a világ lényegének velejárója, a kozmikus eseménysor része.

Scholem két esszében is foglalkozik az edények széttörésével, amit írásaiban katasztrófának hív. „A messianisztikus eszme a zsidóságban” című írásában a katasztrófa mozzanata nem mint közvetlenül a messiás megérkezése előtti apokalipszis, – ami oly gyakori más messiás-értelmezésekben – hanem mint a világ teremtése kezdeti idejének egyik állomása jelenik meg. „A végső idő tehát valójában magasabb rendű, gazdagabb és teljesebb állapotot valósít meg, mint az ősök ideje”. (Scholem, 1991, 21) „A messianisztikus eszme kabbalában” című esszében a megváltás már nem katasztrófális. A kötelesség teljesítése után Dávid fia, a Messiás magától jön el, mert megjelenése a „napok végén” csak jelképe egy folyamat befejezésének. Tanúságtétele annak, hogy a világ valójában megváltozott. Így válik lehetségessé a „Messiás kínjainak” elkerülése. A tökéletlenségből a tökéletesség állapotába való átmenet nagyon nehéz lesz, de forradalom vagy katasztrófa nélkül fog megtörténni. (Scholem, 1971, 47)

A harmadik szakaszban – helyreállításban (a tikkunban) – a széttört edények megjavítása és a fényszikrák kiszabadítása⁵ – vagyis az eredeti állapot visszaállítása (a szétszórtság megszüntetése) – történik. Ebben a folyamatban a zsidóknak különleges szerepe van, ugyanis a zsidó nép önmaga megváltoztatásával – amit a Tóra parancsai segítségével hajt végre – képes a világot átalakítani. A helyreállításban Isten és ember együttműködik és a messiásnak nincs olyan szerepe, hogy egyedül hozza el a megváltást. A megváltás tehát kollektív és egyenlőségen alapuló folyamat, ami persze nem zárja ki, hogy benne egyes résztvevőknek (például Luriának és Vitálnak) kimagasló szerepe van. Az egész folyamatról Scholem úgy vélekedik, hogy "ez egy rendkívül merész gondolat volt, és amikor a luriánus kabbalisták beszélni kezdtek róla, megborzongtak a saját merészségüktől." (Scholem, 1971, 43)

A luriánus kabbala eszmetörténeti helyét jelzi, hogy az az 1492-es spanyolországi kiűzetés, vagyis a zsidóság szétszórtságának legnagyobb kríziséből terebélyesedett ki. A történelmi érvelések⁶ mellett erre az a jól kitapintható összefüggés is utal, hogy Luria

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 38 -

elméletének mindhárom fő fázisában megjelenik a „szétszórtság” (galut) – hol úgy, mint metafora, hol úgy, mint a magyarázat egyik eleme.

A messiás eljövetele a megváltás folyamatának eredménye, nem pedig az oka

A messiás tehát nem hozza el a megváltást, hanem az emberek – Istennel együttműködve – teremtik meg azt. A megváltásig minden zsidónak személyre szabott feladata van, aminek a teljesítésével hozzájárulnak a várva-várt cél eléréséhez. A luriánus kabbala nem határozza meg a messiás konkrét szerepét a fogságban lévő fényszikrák megmentésében és felemelkedésében. Amikor majd a helyreállítás folyamata befejeződik, és minden dolog elfoglalja a tökéletes állapotnak megfelelő helyét, akkor ezzel a megváltás is megtörténik. A megváltás egyet jelent a helyreállítási folyamat végével. A megszabadulás egyben a gonosz megszűnését és a világ különálló részei újraegyesülését is jelenti. A világ így lesz összhangban Isten szándékával. Tehát a messiás megérkezése a megváltás folyamatának az eredménye, nem pedig az oka. Így kap a messiás-eszmény teljesen új értelmezést.

A személyes messiásról

Mivel a kabbalistáknak nem volt különösebb szükségük személyes messiásra, ezért nem meglepő, hogy kevés jelentőséget tulajdonítanak személyes tulajdonságainak. De mint minden misztikus, mondja Scholem, a cfátiak is egyszerre voltak konzervatívok és radikálisok. Ezért – miközben forradalmasították a hagyományos eszme tartalmát – elfogadták a hagyomány személyes messiását is. (Scholem, 1971, 47-48) Ékes példája ennek, hogy erről az újfajta messiási szerepről Luria a magaslatokban járva beszélt. A messiás személyéről úgy vélte, hogy neki – feladatához méltóan – majd az „Első Ádám⁷ mennyei ragyogásából eredő, lehető legmagasztosabb lelke (nesámá),” (Vital, é.n.1, ch.19 – idézi: Scholem, 1973, 304), vagyis isteni lelke lesz. Luria ilyen és hasonló meglátásai még tovább hevítették a cfáti messiásváró légkört, ami nem volt nehéz, mert a kabbalisták meg voltak győződve, hogy a messiás egész rövid időn belül – ahogy azt a Zohár alapján megjósolták, 1575-ben – megjelenik Galileában. (Idel, 1998, 165)

Luria saját messiási identitásáról

Nincs utalás arra, hogy Luria valaha is tett volna egyértelmű messiási nyilatkozatot saját magáról. Viszont számos róla szóló történetben úgy viselkedik, mint aki kapcsolatban van a felsőbb világokkal, emellett természetfölötti képességekkel is rendelkezik. Nem minden esetben lehet egyértelműen elkülöníteni, hogy ezek közül melyek tartoznak teljes egészében a legendák világába és melyek utalnak ténylegesen lejátszódott, de félreértelmezett szituációkra. Az nem kérdéses, hogy tökéletesen tisztában van saját közösségén belüli kiemelkedő pozíciójával, de azt nem tudhatjuk, hogy ez a spirituális távolság a gondolataiban milyen közelséget jelentett egyben a felsőbb világokhoz.

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 39 -

Számos olyan életepizód, spirituális kötelék található, amelyek messiás-közeli helyzetére utalnak. Ilyenek például, hogy születése óta folyamatos kapcsolatban van Illés prófétával és hogy a tanítványai számára a Cfáttól nem messze lévő meroni zarándokhelyre vezetett rendszeres elvonulások egyikén, egy kritikus szituációban magát József fia Messiáshoz⁸ hasonlítja. Mindezek ellenére nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy Luria magát messiásnak tekintette volna.

Folyamatos kapcsolata Illés prófétával

Közismert volt, hogy a bibliai Illés prófétától rendszeresen kapott tanításokat és életvezetési tanácsokat. Vitál erről így tudósít: „Illés folyamatosan kinyilatkoztatta magát neki, közvetlenül hozzá beszélt, és oktatta őt [különbé] misztériumokra”(Vital, é.n.2. – idézi: Fine, 2003, 96), és halott rabbik lelkeivel és angyalokkal is társalog. (Fine, 2003, 96) Az így szerzett tudást tanításaiban felhasználja, sőt saját kabbalájára is úgy tekint, hogy ahhoz ő személy szerint semmi újat nem tett hozzá, nem csinált mást, mint a Zohár tartalmát bontotta ki és magyarázta el részletesen a tanítványainak. Minden tudás a felsőbb világokból, Illés prófétán keresztül jutott el hozzá. Idel meg is állapítja, hogy „itt tehát Luria kabbalisztikus tevékenységének egyértelműen misztikus hátterét látjuk. Óvatosan feltételezhetjük, hogy Luria messiási öntudata és a neki szóló kinyilatkoztatások között kapcsolat van, és hogy a titkok a vég közelgő eljövetele miatt tárultak fel előtte.” (Idel, 1998, 165)

Simon bár Joháj reinkarnációjaként való rendszeres elvonulás

Van egy különleges és tanítványai körében népszerű szokása: rendszeresen tanít Meronban, Simon bár Joháj barlangjában⁹, és ilyen alkalmakkor pontosan arra a helyre ül le, ahol 1300 évvel azelőtt Simon rabbi ült. Ezzel Luria egyértelműen jelzi, hogy magát híres elődje szellemi utódjának és talán megtestesítőjének is tekinti. Erre Vitál így emlékezik vissza:

„Ezt a bölcsességet Rásbi¹⁰ napjai óta elrejtették (béke legyen vele) egészen mostanáig. Ahogy mondta: »Az utolsó nemzedékig nem szabad felfedni azt! « De ez az idő most elérkezett, mert tanítónk és szent mesterünk, Jicchák Luria rabbi (emléke áldott legyen) lelkében megjelent a prófécia szelleme. Szemünk kezdett megvilágosodni az ő – eddig minden élőlény szeme elől elrejtett – felsőbbrendű bölcsességének fényében. Ezért kell, hogy alulról nyújtsunk segítséget – ahogy mondani szokás: a felső szféráknak szüksége van az alsóra – és ahogy Simon bár Joháj rabbi (béke legyen vele) tanította: a felül lévőnek szüksége van az alul lévő készítetésére, hogy ezzel is segítséget kapjon a megváltó [goél] az eléréséhez, hogy ez gyorsan, már napjainkban megtörténjen. Mert tanúi vagyunk a sok bajnak és a messiási kor kezdete előtt közvetlenül megnyilvánuló minden jelnek, melyeket Izmael rabbi¹¹ (béke legyen vele) említett, és most láthatjuk mindegyiket, mert egyik sem

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 40 -

hiányzik közülük. És [a megváltás megtörténik] a bölcsesség fényének a kinyilatkoztatása által, melyet az igazi szent Egy [azaz Luria] közvetít, béke legyen vele." (Vital, é.n.3, 39-40.- idézi: Fine, 2003, 326)

Ebben a szövegrészben Luria szavai nem szerepelnek. Vitál mondja el róla, hogyan közvetíti a végső tudás megismeréséhez és a megváltáshoz vezető utat – mivel kapcsolatban áll a régen meghalt szent rabbival. Sőt, a „szent Egy” kifejezéssel isteni magasságokba emeli. Ezzel szemben Luria magát „csak” híres elődje szellemi utódjának és talán megtestesítőjének tekinti.

Egy József fia Messiás párhuzam

Luria élete egyik szomorú epizódjából is arra lehet következtetni, hogy – legalábbis a legendák szerint – foglalkoztatja az önmaga és a messiás közötti hasonlóság. Saját sorsát – ugyan ezt nem mondja ki egyértelműen – ahhoz a József fia Messiáshoz hasonlítja, aki előre jelezte saját korai halálát. Az eset akkor történt, amikor Vitál kérésére elárulja a Zohár egyik szigorúan őrzött titkát¹² és ezért – a titoktartási parancsolat megsértése miatt – meg kell halnia. És valóban, pár évvel a megváltás – Cfátban elterjedt hit szerinti – időpontja előtt meghal. A párbeszéd a legenda szerint így zajlott:

„Tanítónk, Hájim [Vitál] rabbi (oltalmazza és áldja meg őt az irgalmas) az áldott emlékü Luriát kérdezte a két fiatal őzről szóló toszefta¹³ szövegének értelmezéséről. ... Az áldott emlékü Luria így szólt: 'Nagyon kérek Hájim rabbi, hadd lehessen úgy ebben a kérdésben, hogy nem magyarázom el neked, mert így lenne jobb neked, neked és az egész világnak, mert emögött egy nagy titok van, és nem akarják, hogy felfedjem.' Ő [Vitál] azt mondta neki: 'Fel kell tárnod nekem.' Luria így válaszolt: 'Tudnod kell, hogy ha felfedem neked, akkor a végén nagyon meg fogod bánni, és ettől óva intelek. De köteles vagyok elmondani, mert megparancsolták nekem, hogy ne titkoljak előled semmit, bármit is kérdezni szeretnél. Figyelmeztetek arra, hogy engedd, hogy tartózkodjak ennek a toszeftának az értelmezésétől.' Hájim rabbi (az ő Sziklája¹⁴ óvja és tartsa meg őt) így válaszolt: 'Én mégis azt szeretném, ha értelmeznéd nekem.' Így hát elmagyarázta a toszeftát és elárulta a titkokat. És miután befejezte, azt mondta: megszületett az ítélet és a büntetés az, hogy még abban az évben [Luria] meg fog halni 'mivel felfedte ezt a titkot és [Vitál] maga okozta ezt a kárt, mert ha nem könyörgött volna oly sokat, akkor nem árulta volna el a titkot, és nem büntették volna meg az égből. Pedig többször jelezte, de nem akart figyelni a szavaira.'" (Kandia, 1629, 45b-46a – idézi: Yassif, 2019, 263.)

Természetesen az utókort is izgatta, miről szólhatott az a tanítás, amit annyira veszélyesnek tartottak, hogy nem rögzítették írásban és nem is beszéltek róla. Liebes arra következtetésre jutott, hogy Luria gondolatmenete valószínűleg közvetlenül a megváltást és a messiás eljövételét érintette. Emellett a titok azt is tartalmazhatta, hogy a megváltáshoz

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 41 -

mindenekelőtt ő (Luria) és legközelebbi tanítványai (különösen Vitál) lelkének további tökéletesedésre és kiteljesedésre van szüksége. (Liebes, 1992)

Luriában a Messiást látják

Azok az események, amelyek Luria saját messiás-identitására utaltak, egyben a környezetére is hatottak. Tudhatták a körülötte élők, hogy messiásszerű alakként jelenik meg bölcs elődei társaságában, és hogy misztikus tudása szent kinyilatkoztatásokból származik. Ehhez persze az is kellett, hogy – Luria mellett – Vitál is (utóbbi említése azért fontos, mert főként ő közvetítette mestere messiás-képét az utókornak) átéljen különféle misztikus élményeket. Nehéz felmérni, hogy tényleges misztikus tapasztalataik mit jelentettek közösségeik és később a zsidó nép egésze számára, mivel a látomások többsége szűk köreik határain belül történt, és azok részleteit soha nem hozták nyilvánosságra. (Idel, 1998, 165 old) Messiáshoz hasonló karakterét kialakító cselekedetei és képességei közül talán annak van a legnagyobb hatása, hogy Luriát a legmélyebb kabbalista titkok tudójának látják. A név is, amit vele kapcsolatban használnak – „Szent Ari” – erre utal.

A cfáti közösség tagjaiban kialakult benyomások és érzések feltehetően különböztek aszerint, hogy az érintettek milyen közel voltak Luriához, találkoztak-e vele és milyen részletes tanításban részesültek. Tamar (1963, 167, 170 – idézi: Green, 1979, 353) szerint már életében messiási figurának látták és természetesen „Vitál is ... így tekintett rá”, és azt várták tőle, hogy 1575-ben majd be is betölti ezt a szerepet. (Tamar, 1958, 61-88 – idézi: Faienstein, 2007, 5-6) Erősítette ezt a kollektív nézetet, hogy a tanítványai meg voltak győződve arról, hogy Isten a népe iránti szeretete okán minden nemzedéknek küld megváltót – és ettől az őket sem fosztotta meg, – és nekik is küldött egyet. Ahogy Vitál írja: „a nagy rabbit, szent tanítónkat, rabbinkat és mesterünket, Jicchák Luriát, aki... tele van [tudással], mint a gránátalma¹⁵ [a magokkal]”. (Vital, é.n.8 – idézi: Fine, 2003, 326) Mi több, a tanítványok számára, a lelkük megjavítására érdekében nyújtott gyógyító bűnbánati rítusoknak félreérthetetlen messianisztikus indítéka volt: „[Minden egyes tanítványának] azt a tikkunt adta, amire annak személy szerint a lelke megtisztulásához szüksége volt és amelynek révén képessé vált az isteni világosság befogadására.” (Vital, é.n.3, 40 – idézi: Fine, 2003, 326)

Jóslata, amelyikben önmagát József fia Messiás sorsához hasonlította, beteljesült. A remélt szerepet így nem tudta betölteni, ezért azt tanítványai átértelmezték, mégpedig úgy, hogy korai halálát a messiási drámát megelőző korszakhoz tartozónak gondolták. (Tamar, 1963 –idézi: Faienstein, 2007, 5-6 Ha nem halt volna meg olyan fiatalon – mondta utóbb számos tanítványa – akkor tényleg ő lehetett volna az igazi messiás. (Idel, 1998, 165) Érdekes, hogy halála után Vitálra is József fia Messiás megtestesítőjeként tekintettek. Mind a ketten „úgy haltak meg, hogy – méltatlan nemzedékeik bűnei miatt – a nagy és végső tikkun bekövetkeztét nem tudták előidézni”. (Green, 1992, 400)

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 42 -

Személyes kapcsolatairól és baráti köreiről

Hájim Vitál (1543-1620)

Személyes kapcsolatai között (családja mellett) a nála nyolc évvel fiatalabb Hájim Vitál az igazi szellemi társ és tanítvány, a legfontosabb szereplő, aki mestere halála után életműve legfőbb dokumentálója és egyben a korszak legjelentősebb kabbalistája lesz. (A kapcsolataikra vonatkozó beszámolók Vitáltól származnak, ezért objektivitásuk megkérdőjelezhető, de megbízhatóságukat a szakirodalom általában elfogadhatónak tartja.)

Vitál kezdetben távolságtartó volt Luriával szemben és csak kilenc hónappal Cfátba érkezése után, 1571 tavaszán csatlakozik hozzá, (Faienstein, 2007, 8) de ezt követően hamar a legfontosabb tanítványává válik. Meroz meglátása szerint ez a kapcsolat soha nem volt egy szokásos hierarchikus tanítvány-tanár viszony. Vitál elismeri Luriát tanárának, és Luria pedig reménybeli messiásnak tekinti őt. (Meroz, 1993, 267) A beszélgetések közöttük nem kis részben Vitál lelkéről, sorsáról és spiritualitásáról – ezen belül extatikus állapotairól – szólnak. Állítólag egyszer azt mondta róla Luria, hogy „olyan lelke van, amelyet Ádám bűne nem szennyezett meg”. Luria ezt a kapcsolatot – ahogy Vitál arról beszámol, – a következő szavakkal írta le:

„Egy napon [Luria] azt mondta nekem, hogy mindaz, amit majd el kell érnem az életben, az az iránta való vonzalmamnak köszönhető és hogy a lelke nagyon sokat segít majd nekem, úgy, mintha megtermékenyítene engem ... [ezért] a gondolatban mindig forduljak hozzá és ő akkor majd a segítségemre lesz”. (Vital, é.n.2, 131. –idézi: Garb, 2008, 208-209)

Érdekes adaléka a történetnek, hogy Vitál úgy tudta, Luria csak azért jött Cfátba, hogy őt tanítsa. (Faienstein, 2007, 9) Luria gondolkodása szempontjából figyelemreméltó, hogy olyan tanítványt helyezett kitüntetett pozícióba, aki – saját misztikus naplója, a „Látomások könyve” (Széfer Hezionot) alapján – egyértelműen nyitott volt a csodákra és látomásokra, aki tényekként viszonyult az angyalokról, démonokról, mágiáról és szellemi megszállottságról szóló történetekhez, melyekről személyes tapasztalatai is voltak. Meglehet, szoros lelki kapcsolatuknak ez volt az alapja.

Házasélet, baráti családok

Lehet-e fokozni a szexualitás és persze a gyereknemzés jelentőségét ahhoz képest, ami a zsidóságot történelme korai korszakaitól kezdve jellemezte? A kabbalisták és főleg Luria tanításaiban a válasz: igen, mivel férfi és nő együttlétük közben – a Sechiná¹⁶ spirituális jelenlétén keresztül – közvetlenül tapasztalhatják meg Istent és segíthetik elő a mielőbbi megváltást. Míg a bibliai és a rabbinikus időszak vallásában Isten a világ történéseinek megalkotója és az emberek sorsának meghatározója, addig a kabbalában Isten már nincs

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 43 -

egyedül, a tennivalókat az emberekkel közösen végzi el, sőt jól-léte részben az emberektől függ.¹⁷ Talán ez a gondolat a zsidó kabbala legjelentősebb újítása. Ebben a függésben a házaseletnek nagyon fontos szerepe van.

A 16. századi cfáti kabbalisták – érzékelve a Sechiná szenvedését a száműzetésben – mély vallásos átéléssel és érzelmi töltéssel építették egyéni és kollektív felelősségérzetüket. Azonosultak az Isten életén belüli szakadás fájdalmaival és minden energiájukkal az egység helyreállítására törekedtek. Ehhez csatlakozik Luria, aki a tikkunt szexuális tartalommal tölti meg, vagyis szerinte a házastársi együttlét a világ egységének visszaállításához járul hozzá, és ezzel nem csak az érintett párnak, hanem Sechinának is örömet jelent. Igazán különleges érzés lehetett a kabbalista házaspároknak egy éjfél utáni szeretkezés közben arra gondolni, hogy aktusukkal hozzájárulnak Isten és a Sechiná (újra)egyesüléséhez, a hierosz gamoszhoz (szent nász), amiáltal a megváltás művében helyreáll az eredeti harmónia és Isten újra „egy, és neve egy” (Scholem, 1961, 91-92.) lesz. Így megszűnik a zsidók száműzöttsége is.

Luria tehát a kozmikus gyógyítás legközvetlenebb eszközeként tekintett a szexuális kapcsolatokra. Ahhoz, hogy az együttlét a lehető leghatékonyabb legyen – többek között – arra volt szükség, hogy a szeretkezésre az isteni dimenziók eléréséhez legkedvezőbb időpontokban kerüljön sor. Szeretkezni ezért – és ez mindenkire vonatkozik – minden nap, de csak az arra spirituális szempontból legalkalmasabb pillanatokban, éjfél után lehet. A kabbalisták számára az előírás még szigorúbb: gyereknemzésre csak a Sabbat éjszakája megengedett, ugyanis ez az egyetlen időpont, amikor a lelkek leszállnak az égből és közreműködésükkel a születendő gyermek jámbor és istenfélő lesz. A születendő gyermek ugyanis egy „spirituális-öltözéket” (levus nesámá) kap, melynek elkészítésében mindkét majdani szülő résztvesz. Ha a szülők a micváikat nem tudják tökéletesen teljesíteni, akkor szükségük van az isteni magasságból érkező „spirituális ruhára”. Ezek a ruhák végigkísérik az újszülötteket egész életükben. (Fine, 2003, 197) Ezért van szüksége a szülőknek misztikus segítségre a szeretkezés közben. Daniel Matt – a Zohár modern fordítója – egyenesen azt vallja, hogy a Zohár legfőbb témája Isten szerelme és a házaspárok egyesülése¹⁸.

Baráti körök

A zsidóság legbámulatosabb újításainak egyike a kisközösségekben (havurot) folyó vallásgyakorlás. Az első ilyen kabbalista csoportok a 13. században tűntek fel Spanyolországban és Dél-Franciaországban – meglehetősen szétszórtan. Ezek egyszerre voltak – a vallásgyakorlás mellett – baráti- és tanulókörök. Gyakori összejöveteleik alatt lelki vezetőjük segítségével közösen tanulmányozták a szent iratokat, hogy ezzel is támogassák egymást. A körök meglehetősen stabil szerveződések voltak, saját, szigorú szabályaikkal, melyeket – csoportonként eltérő részletességgel – írásban is rögzítettek.

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 44 -

Cfátban a baráti-vallási körök a korábbiakhoz képest mélyebben merültek el a kabbala rejtelmében és egyben felhagytak azzal régebbi gyakorlattal, hogy tevékenységeiket titokban tartják. A vezetőik tudós rabbik voltak, akik idejük nagy részét a közösség és a tagok ügyeivel töltötték, elsősorban a napi gyakorlati kérdésekre – úgymint a tagok közötti interperszonális kapcsolatokra, a vezető kabbalisták által javasolt rituális újításokra és a csoporttagok vallási igyekezetére – koncentrálva. A csoportok magukra – és nem a cfáti zsidóság egészére – mint szent közösségekre gondoltak, melyek példamutató életükkel közelebb hozzák a megváltást. Meg voltak győződve arról, hogy ha akár csak egyetlen zsidó közösség teljesen a parancsolatok betartásának és a bűnbánat cselekedeteinek szenteli magát, akkor az önmagában is közelebb hozza a megváltást. Ez vezetett a kölcsönös felelősségvállalás kialakulásához, ami azzal járt, hogy a közösség tagjai vigyáztak egymásra, mivel biztosak akartak lenni abban, hogy a legkisebb micvákat is mindenki hűségesen betartja. (Meroz 1988) Érdekes, hogy a baráti körök mediációs szerepet is betöltöttek a kabbalista elit és a zsidó népesség többi része, sőt a zsidók, a szúfi misztikusok és a keresztény világ között. (Weinstein, 2012, 234-236)

Néhány hónappal Cfátba érkezése után Luria saját közösségek szervezésébe kezd a Tóra, de főként a Zohár tanulmányozására és a bűnbánat csoporton belüli nyilvános kifejezésére. Négy – hierarchikusan szervezett – tanulócsoporthoz vezet, (Vital, é.n.4 – idézi: Fine, 2003, 83) melyek abban különböznek egymástól, hogy milyen mélységű tanítást kapnak a résztvevők. A legbelső körben a találkozók zártak, itt a tanítványok a legtitkosabb tanításokat kapják és a többiektől teljes mértékben elzárkóznak. (Jellemző Luriára, hogy nem vesz részt tömeges összejöveteleken és tanításairól se beszél számára ismeretlen emberek előtt. Ez a szokása egyébként lényegesen eltér Cordoverótól¹⁹.) Csak a szűk tanítványi körben említi először saját, új gondolatait – nagy sikerrel. A szöveg olvasását, mint misztikus cselekedetet, gyakorlati, kontemplatív tanácsokkal egészíti ki, illetve szöveket egybe. Idővel a legbeavatottabb csoporttagok közül néhányan a Zohárban szereplő személyek reinkarnációinak, így a zohárbeli történések közvetlen megvalósítóinak és a megváltás mielőbbi elhozatalának legfontosabb segítőinek tekintik magukat. (Meroz, 1988, 4) Nekik beszél Luria először a kabbala olyan értelmezéséről, amelyik nem csak a teremtés őstörténetét, hanem a zsidók kívánatos, a végső megváltáshoz szükséges életformáját és cselekedeteit is magyarázza. Így kerülnek szóba bűneik, amiket egymásnak kölcsönösen elmondanak és amelyekhez Luria utóbb megjegyzéseket, a bűnbánathoz pedig tanácsokat fűz. A résztvevők ezzel is hozzájárulnak az isteni szférákban megvalósuló tikkun eléréséhez.

A csoportok belső működésére, a tagok érzelmi állapotaira – Luria iránymutatásaiból kiindulva – több hipotézist is meg lehet megfogalmazni. Így például az elengedhetetlen vidámságot és a micvák lelkes és örömteli végrehajtását, ami egyben a cfáti kabbalisztikus közösségre jellemző erős büntudat és önvádaskodás ellensúlyozásának is tekinthető.

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 45 -

Hasonlóképpen a Luria által javasolt szerénységre és alázatra nyilván egy olyan közegben van igazán szükség, ahol nagy eséllyel fordul elő nagyravágyás és önteltség. Ugyanez a helyzet a csoporttagok kölcsönös szeretetének intenzív szorgalmazásával is, ami – az egyik legfontosabb spirituális üzeneten túl – a tanítványai körében előforduló "gyilkos vetélkedés" (Fine, 2003, 92) csökkentését célozta. Vitál erről így ír:

„Tanítóm – legyen emléke áldott – felhívta a közösségünk összes tagjának [haverim] a figyelmét arra, hogy mielőtt a reggeli istentiszteleten imádkoznak, gondoljanak a „szeresd felebarátod, mint tenmagad” [Lev. 19:18] parancsolat pozitív üzenetére. Összpontosítsanak és úgy szeressék Izrael Házának minden tagját, mint saját magukat, mert az imánk Izrael összes imájával összefonódva fog felemelkedni. Így lesz a lelkünk képes arra, hogy elérje a tikkunt. A közösségünkben mindenkinek úgy kell kötődnie a többiekhez, mint ahogy az egyes testrészeknek az emberi test egészének.”

Áldott emlékű tanítóm mindent megtett annak érdekében, hogy ezeket a tanácsokat betartsuk. Arra tanított minket, hogy ha – Isten ments’ – valamelyikünk lelki problémákkal küszködne vagy a családjában valaki beteg lenne, akkor mindannyian vegyünk részt gondjai enyhítésében és imádkozzunk a nevében is. Sőt, minden kérdésben tartsuk szem előtt egymást.” (Vital, é.n.4, 156 – idézi: Fine, 2003, 91-92)

Lehetőséget teremt arra is, hogy baráti köreinek egyes tagjai, azok családjai és a saját családja szoros kapcsolatba kerülhessenek. Saját házában és annak udvarában külön spirituális közösségi teret hoz létre tanítványai és családtagjaik számára. A feleségek és a gyerekek részére egy különálló, elszeparált helyet jelöl ki. Tanítványai és saját maga számára pedig egy menedékhely építésén dolgozik. Ez utóbbit azzal magyarázza, hogy attól tart, Isten őt és a tanítványait halállal bünteti, ha kabbalájának legmélyebb titkairól beszél. Hogy ezt elkerülje – nyilván mert mégis el akart mondani néhány különleges titkot – valamilyen biztos menedékre van szükségük. (Benayahu, 1967, 201 idézi: Weinstein, 2012, 239)

A lélek gyógyítója és a tikkun elősegítője

Morális példakép

Luria mások szükségleteire és érzéseire szokatlanul érzékeny ember, olyan, aki példamutató erkölcsi tartással rendelkezik, és aki igyekszik ápolni magában és másokban is a spirituális élethez szükséges tulajdonságokat. Fontos számára a jótékonyság micvája (cedáká) és hogy a rászorulóknak segítsen, emellett szerény, majdhogynem visszahúzódó természetű. Ellenzi a haragtartást és a szomorúságot, mivel ezek akadályozzák a misztikus ihletet. A tanítványok „áldott morális léleknek” (Fine, 2003, 88) tekintették, és számos

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 46 -

történetet mesélnek jótékony cselekedeteiről. Ezek némelyikét, mint például az alábbi epizódot, mai szemmel egészen másként látjuk, mint a cfáti kabbalisták.

Egy alkalommal séta közben egy „tudósna látszó ember” szándékosan Luria elé lépett és közvetlenül előtte gyalogolt egy darabig. Egy idő után az illető átment a túlsó oldalra – de Luria követte őt és továbbra is mögötte ment. Amikor Vitál utóbb megkérdezte a mesterét, hogy miért csinálta ezt, akkor ő így válaszolt: „valószínű, hogy ez az ember – a viselkedése alapján megítélve – nagyon tekintélyesnek képzei magát, ezért úgy gondoltam, hogy a tiszteletet meg kell adnom neki”. (Vital, é.n.6, 55 – idézi: Fine, 2003, 88.)

Gondoskodás és jótékonyosság

Több történet szól arról, hogy milyen fontos számára az emberekről való gondoskodás, a segítségnyújtás különféle formái, a nagylelkűség és mások jogainak tiszteletben tartása. Ismét egy Vitál idézet következik.

Néha megesett, hogy nem tudta időben elkezdni a délutáni imádságot, mert a napszamosainak még nem fizette ki a bérüket, ezért csak napnyugta után tudott imádkozni. Azt mondta ilyenkor: „Hogyan imádkozhatnék Istenhez – legyen áldott és magasztos – amikor van még egy kötelességem, amit nem teljesítettem? Hogyan emelhetném fel így az arcomat imára? (Vital, é.n.7, 143. - idézi: Fine, 2003, 89.)

A másokkal való törődés olyannyira fontos számára, hogy még a liturgikus előírásokhoz képest is előnyben részesíti az olyan helyzeteket, amelyek másokat érintenek. Ezért választja a két vallási kötelezettség közül azt, amelyik a napszamosok nap végén való kifizetését írja elő.

Viszonylag keveset törődött saját szükségleteivel, ami többek között abban is megnyilvánult, hogy egyszerű ruhákat hordott és viszonylag keveset evett.

Nála szinte minden – így a jótékonyága is – a vallási parancsolatok teljesítéséhez kapcsolódik. A zsinagógában, a hávdálá²⁰ alkalmával négy arany florintot²¹ szokott adományozni, hozzájárulva ezzel a bor vásárlásához. Ha vallási kötelesség teljesítése céljából vett valamit, például tefillint²² vagy etrogot²³, akkor nem foglalkozik azzal, hogy mennyit kell fizetnie, hanem azt szokta mondani az eladónak, hogy: „itt van a pénzem, vegyen belőle amennyit csak akar”. (Vital, é.n.5, 89. - idézi: Fine, 2003, 89)

Mindezek a tulajdonságok Luria önzetlenségét és a mások iránt tanúsított tiszteletét mutatják. Úgy tartja, hogy az emberek magatartásában meghatározó jelentőségű, hogy alázatosan, szerényen viselkedjenek és hogy féljenek a büntőtől. Ezen kívül, hogy tartsák távol magukat a büszkeségtől, a haragtól, a kicsinyességtől a pletykáktól és a fecsegéstől „és nem szabad elveszíteniük önuralmukat még a háztartásuk tagjaival szemben sem.” (Vital, é.n.3, 34 – idézi: Fine, 2003, 90)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 47 -

A megtisztulás csodás módszerei

Amikor valakinek segít, akkor a szándéka több annál, minthogy az érintett személy sorsán könnyítsen, mivel akár egy lélek meggyógyítása is kozmikus jelentőséggel bír, és hozzájárul a világ jobbításához. Ugyanilyen léptékű az is, ha csak egyetlen egy ember vétkezik és ezt követően nem gyógyítja meg a lelkét. Ilyenkor a kozmikus szöveten belül szakadás történik.

Metoposzkópia

A kabbalisták tudták jól, hogy az isteni birodalomhoz csak tiszta lélekkel közeledhetnek. Akinek nem sikerül elérnie a tökéletesség bizonyos szintjét, az nem tud eredményt elérni olyan bonyolult kontemplatív folyamatban, mint például a Luria által kidolgozott, az „istenség férfi és női oldala egyesülésének elősegítését”²⁴ célzó jichudimban. Ebben a megtisztulásban „jóvátételi tevékenységek”²⁵ (tikkunei ávonót) ajánlásával segít a tanítványainak. Ehhez először is megvizsgálja, hogy a „beteg” tanítványnak miért nem sikerült a szennyeződésektől megszabadulni. Tehát mielőtt konkrét tanácsot adna a lélek (további) tisztításának módszerére, diagnosztizál, mégpedig a metoposzkópia,²⁶ általa továbbfejlesztett, módszerével. Az eljárás során a tanítvány homlokáról a rá jellemző Szentírás-részletet „olvassa le”, és ebből von le következtetéseket. Leginkább a vizsgált személy bűneit azonosítja, melyek segítségével kiválasztja a tanítványnak megfelelő tisztítási eljárást – vagyis a terápiát.

Luria ezt a különleges képességét nem csak diagnosztikai célból használja. Vitál arról számolt be, hogy mestere a baráti körök esti összejövetelein minden alkalommal megvizsgálta tanítványai arcait, majd mindenkinek egyenként felolvasta a rájuk aktuálisan vonatkozó verset a Tórából, végül magyarázatot fűzött a versek ezoterikus jelentéseihez. A tanítványok ezután azt a feladatot kapták, hogy koncentráljanak a kapott szövegértelmezésre és mondják is el a verset esténként, elalvás előtt. Ha ezt megcsinálták és a lelkük alvás közben a felsőbb birodalomba jutott, akkor megtudhatják a vers jelentését teljes egészében. Ezzel a lelkük még tovább tisztul és az isteni birodalomban még magasabb szintekre emelkedik, ahol a Tóra további misztériumait ismerhetik meg. (Vital, é.n.2. – idézi: Fine, 1986, 91)

Álom inkubáció

Egy másik, Luria által kedvelt, módszer az álom inkubáció, ami már az ókorban is ismert gyógyítási eljárás²⁷ volt. (Az „incubatio” ebben az összefüggésben "bent alvást" jelent.) Ilyenkor az érintettek a felsőbb világokkal való összeköttetéshez szent helyeken-, míg halott bölcsek lelkeivel való kapcsolatba lépéshez azok sírjai mellett alszanak. Luria már csak azért is szerette ezt csinálni, mert különleges viszonyban volt a halottakkal. Vitál erről azt írta, hogy Luria állandóan halottakat látott maga körül: ahogy a sírokat nézte, látta a sírjuk felett

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 48 -

lebegő lelkeket, sőt, nem pusztán érezte a halottak jelenlétét és nem csak a "szent képzeletével" idézte meg azokat, hanem a „saját szemével” valóban látta a halottak lelkét. Számára a halottak keveredtek az élőkkel, együtt jelentek meg Cfát sziklái és fáin és természetesen a jelzett és jeltelen sírokon és azok körül. (Vital é.n.1, 117b- idézi: Chajes, 2003, 32)

Amikor leginkább kell a segítség: dibbuk

Azokat a viselkedéseket, amelyekről ma azt mondanánk, hogy mentális betegségekre utalnak, azokat a korabeli zsidó hagyományban – mint oly sok népcsoportéban – az emberekbe bújt gonosz szellemeknek, dibbukoknak tulajdonították. (A szó jelentése függés, ragaszkodás és ördög.) A legendák szerint a dibbukok korábban bűnös életet élt, de már halott emberek lelkei, akik bűneik miatt nem tudnak átvándorolni még élő személyek lelkeibe. A megszállottak általában nők, a testükbe behatoló ördögi lelkek pedig férfiak. A beteg addig nem gyógyul meg, amíg a gonosz birodalmából²⁸ jött dibbukot ki nem űzik belőle. A kifejezést egyébként csak a 17.sz. végén 18. sz. elején kezdték el használni. A korábbi megszállottság-történetekben a lélekvándorlásra ítélt bűnös férfi lelkét "ördögi léleknek" (rúách ráá) nevezték.

A dibbuk két további misztikus lehetőséget feltételez, a gilgult és az ibburt. A gilgul lélekvándorlást jelent. (A gilgullal kapcsolatban a szakirodalomban gyakran használják a transzmigráció, a metempsichózis és a reinkarnáció kifejezéseket is.) Bár a túlvilági lét egyáltalán nem idegen a zsidó gondolkodástól, a gilgullal és annak különféle kifejeződési formáival kapcsolatosan a zsidó vallásfilozófián belül (sincs) általánosan elfogadott elmélet²⁹. A kabbalisták minden további nélkül felhasználták a gilgult, mivel kézenfekvő eszköz volt misztikus magyarázataikhoz, sőt szinte szükségszerű velejárója az egyes eszmefuttatásoknak.

A másik jelenség a – dibbukkal pont ellentétes tartalmú – ibbur, ami telítettséget, átítatottságot, inkubációt jelent. Ibbur akkor történik, amikor nem gonosz, hanem egy igaz lélek száll meg egy időre valakit, és "termékenyíti meg" szellemileg. Ilyenkor a jámbor szentek lelke együtt él azzal a testtel, amelyben átmenetileg lakozik. Erre azért lehet szükség, mert vagy valamilyen különleges feladatot akar elvégezni a jószándékból megszállt lelken, vagy egy létfontosságú tanítást akar feltárni számára. Az igaz lélek ezt a megszállást vagy saját kezdeményezésére teszi, vagy egy arra érdemes misztikus személy szándékosan idézi elő. Ehhez azonban egy megtisztulási és felkészülési időszakra van szükség. Egyes ibbur-történetekben az ilyen jótékony megszállottság előfeltétele a "szövetség jelének" – például a teflin³⁰ – viselése. (Dennis, 2016, 206)

A dibbuk elűzésére (az ördögűzésre) a korabeli cfáti leírások nagyon kevés figyelmet fordítottak, valószínű, azért, mert ezt is titokban akarták tartani. A folyamat egyszerre

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 49 -

kettős segítségnyújtás, ugyanis a megszállt ember mellett a korábban bűnös életet élt ember lelkének (a dibbuknak) is segít, mert így az folytathatja útját a gilgulban. (Dennis, 2016, 114)

Faienstein (2003) a cfáti dibbuk-irodalom egy részét átnézve négy férfi és három női történetet talált a megszállottságról. Ez a „mintavétel” nem támasztja alá azt az – egyébként több szerző által kiemelt – sajtóságot, hogy a dibbuk megszállottak többsége nő. A megvizsgált epizódok egyike Hájim Vitál története volt.³¹ Nem meglepő, hogy Vitál neve felbukkan a gonosz szellemek által megszállottak között, hiszen ő nagyon fogékony volt a misztikus csodákra és egyéb természetfölötti történetekre – melyek számára nyilván természeteseek voltak.

A Luria által javasolt ördögűző technikákról nincsenek leírások, pedig őt, mint spirituális vezetőt, párszor biztosan hívták a dibbuk kiűzésére. Úgy tűnik, vonakodott attól, hogy maga végezze el az ördögűzést, inkább megkérte Vitált erre, miután részletesen elmondta neki, mit kell csinálnia. (Chajes, 2017, 483) Az eljárással kapcsolatban annyi tudható, hogy szerinte a spirituális élet-adó erők a vérben találhatóak – megmaradva annál a pre-modern nézetnél, hogy az artériák azok a csatornák, amelyeken keresztül az élet-fenntartó szellemiség áramlik a testben. A gyógyítás – vagy legalábbis a diagnózis – ilyenformán a pulzusra való kézzelrúgással történik. (Fine, 2003, 166) Elengedhetetlen, hogy az ördögűző erős szívű maradjon és ne mutasson félelmet. A szellem csak a nagylábujj és a köröm között hagyhatja a testet; minden más távozási útvonal maradandó károsodást okozhat a megszállottnak. Lényeges, hogy a démont fenyegetésekkel és káromkodásokkal figyelmeztették, hogy ne lépjen be senki másba. (Freedman, 2019, 209) A dibbuk elkergetésére az álom inkubációt is ajánlja Luria, azonban nem világos, hogy ez miként űzi el az ördögöt.

Legendák

A Luriát övező tömérdek legenda kialakulásában ugyan a természetfölöttinek tűnő kvalitásai számítottak leginkább, de legalább ennyire fontos szerepet játszott a cfátiak fokozott messiásvárása, és az a készségük, hogy a csodákról szóló történeteket befogadják és misztikus tapasztalataikhoz kössék. A misztikus élményekre való fogékonyságukat vallásos gondolkodásuk fogalmi és szimbólumai alakították, amihez persze az kellett, hogy a zsidó misztikus tanítások illeszkedjenek a megélt tapasztalataikhoz. Azért sem lehetett túl nehéz ebben a légkörben csodákat észlelni, mert – legalábbis egy részük – a presztízzsel rendelkező tanítványok köréből szivároghattak ki. A kollektív tudat számára ilyenformán nem nagyon merülhetett fel a realitás és a misztikum közötti különbségtétel igénye.

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 50 -

Dreznitz levelei

Luriáról a legtöbbet – Hájim Vitál mellett – Solomon Dreznitz³² Cfátból 1607-ben küldött leveleiből ismert meg az utókor. Dreznitz még élő tanítványoktól és másoktól is – a legkülönbözőbb helyeken, mint például tanházakban, zsinagógákban, utcán és piactereken – gyűjtött történeteket és más emlékeket Luriáról. Az alábbi idézet Dreznitz első leveléből származik.

„... azért jöttem [Cfátba], hogy hírül adjam Luria nagyságát, Luria minden csodáját és nagy tetteit. Emléke legyen áldott a dicsőség földjén egész Izrael előtt, és itt Cfátban. ... [Csodás tetteinek emléke] mielőbb terjedjen és szilárduljon meg, ahogy azt tanítóm és rabbim ... mondta. Isten óvja és áldja meg őt és Izrael földjének rabbijait és nagy tudósait, akik vizet öntöttek a kezére [közvetlenül tőle tanultak], és akik saját szemükkel láttak tőle olyan csodákat, amelyeket az egész földön nem látott senki a tannaiták³³ napjai óta. Ahogy Rásbi [Simon bár Joháj rabbi], nyugodjék békében, úgy ő is rendelkezett minden erénnyel, így ismerte az emberek minden tettét, sőt a gondolataikat is. Bölcsességében meg tudta mondani, mi rejlik az emberek és inkarnációik arckifejezéseiben és lelkeiben, és meg tudta mondani, hogy a fáknak, köveknek, állatoknak és szárnyasoknak milyen gonosz emberek születtek újjá; és meg tudta mondani, hogy az emberek gyermekkoruk óta a parancsolatokkal szemben milyen vétkeket követtek el; és tudta, hogy mikor tették jóvá ezeket a hibákat; és ismerte a madarak nyelvét és a repülésükből csodálatos dolgokat értett meg, úgy, ahogy arra a bibliai vers is utal: «az égi madár is elviszi a szót, és a szárnyas állat is bevádolná a te beszédedet» [Prédikátor 10:17]. És mindezt jámborsága, önmegtartóztatása és szent tisztasága révén értette meg.” (Kandia, 1629, 68a – idézi: Yassif, 2019, 197-198)

Ez a rövid levélrészlet tökéletesen összegzi szerzője benyomásait – pontosabban, amit benyomásaiból levele címzettjének üzeni szándékozott – Luria csodálatos képességeiről. A legendák gyors terjedésében az ilyen és a hozzá hasonló tartalmak számítottak leginkább.

Egy szent ember teremtése

A szent emberek teremtésével foglalkozó irodalom által említett feltételek és adottságok közül Luria többet is felmutathat. Világmegváltó elképzelései vannak, meghal a közösség érdekében³⁴ és tényleg – Rudolf Otto (1967) kifejezésével – „egészen más,” mint a többiek. Életének végső célja nem kevesebb, mint az égi és a földi tökéletesség elérése. Ehhez – mintegy szemléltető eszközként – szimbólumokból épít egy ragyogó teremtésnarratívát, melynek gyökeresen más a tartalma, mint a Biblia közismert hatnapos teremtéséé. Az alábbiakban három legenda tömörített változata illusztrálja, milyen legendák alakították a csodás képességekkel rendelkező cádik képet. Az első egy rövid epizód, ami álomfejtő és

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 51 -

jövőbelátó képességeit mutatja be; a másodikban (a „két ökör” legendájában) sűrítve jelennek meg természetfölötti adottságai; a harmadik azt meséli el, miként magyarázza, hogy tudását nem írja le az utókor számára.

Az álomfejtő és jövőbelátó

Luria szerteágazó bölcsessége – túl a Zóhár magyarázatain, az emberek gyógyításán, a madarak éneke megértésén és az élők és a holtak közötti kapcsolatteremtés képességén – az álomfejtésre és – ahogy azt számos róla szóló történet tartalmazza – a jövőre vonatkozó ismeretekre is kiterjedt. Egy ilyen viszonylag egyszerű eset közvetlen forrása egyik tanítványa, Sagis rabbi, akinek történetéről Vital így számolt be:

„... azt hallottam a tanítómról (legyen áldott az emléke), a bölcs Slomó Sagis rabbitól (oltalmazza és áldja meg őt az Irgalmas Egy), hogy álmában egyszer azt látta, hogy a tefillinje elszakadt, ezért új tefillint rendelt. Az álomról a tanítónk (legyen áldott az emléke) elmondta, hogy az azt jelenti, hogy a felesége terhes lesz egy fiúval, akit majd elvetél, és utána még egyszer terhes lesz, megint egy fiúval, aki viszont élni fog. Később pont úgy történt minden, ahogy azt előre megmondta.” (Vital, é.n.3., 15a – idézi: Yassif, 2019, 208-209)

Luria a titkos tudás ismeretében könnyedén megfejti az álmot, és mivel a jóslat (természetesen) be is következik, az nyilvánvalóan bizonyítja csodálatos – a többi emberét meghaladó – képességeit.

A teremtés egyik szimbóluma a „Két ökör” legendájában

A „Két ökör” legendájában Jákob Abulafia rabbi felkeresi Luriát, aki már a találkozásuk előtt tudta, hogy Abulafia azért jön, mert Egyiptomba készülődik és ajánlólevelet szeretne kapni. Luria közli vele, hogy az utazására nagy szükség van, de ennek valódi okát csak visszatérése után fogja megérteni. Sikeres egyiptomi tartózkodása után Abulafia elindul hazafelé és csatlakozik egy karavánhoz. Útközben egy pihenőnél mély álomba merül, a karaván pedig otthagyja. Amint felébred, egy idegen helyen találja magát – egyedül. Egyszer csak egy ökörrel szántó ember bukkan fel előtte, amint éppen ütlegeti az ökröt, majd hirtelen az ember átváltozik ökörre, a másik ökörből pedig ember lesz, aki rögtön verni kezdi az imént még ember volt ökröt. Ez az átalakulás aztán egész nap folytatódik – ökörből emberré, emberből ökörre. Végül napnyugtakor mindketten emberi alakban jelennek meg és – miután megtudják, hogy az eltévedt utazó Cfátból származik – könyörögnek neki, hogy kérje meg Luriát, gyógyítsa meg a lelküket.

Mikor Abulafia visszaérkezik Cfátba, akkor Luria már tudja, hogy útja során mit élt át a két emberrel és így fogadja: tudom, "azért jöttél, hogy elmondd nekem az ökrök történetét, de fölösleges, mert én már mindent tudok róluk. Miattuk mondtam neked, hogy el kell menned erre az utazásra". Később hozzáteszi azt is, hogy a két férfi azért volt büntetésben,

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 52 -

mert életük során mindig leborotválták a szakálluk szélét, és hogy az utazásra azért volt szükség, hogy ezzel magára vállalja a két férfi tikkun feladatát, vagyis korábbi helytelen cselekedeteik lelkükre gyakorolt rossz hatásának helyrehozatalát. További beszélgetésükből megtudjuk, hogy az utazásnak volt egy másik oka is. Abulafia kérdésére, hogy „mi köze van ennek a két férfinak hozzám, miért kellett miattuk elmennem?“, Luria feltár egy újabb titkot, miszerint Abulafia lelke össze van kapcsolódva a két férfiéval és így ő maga is csak azzal juthatott a belső megtisztuláshoz, hogy a két szenvedő embert a tikkunhoz segítette.

A régóta ismert dramaturgia szerint csak a mese végén derül ki, hogy a csúcspontba – jelen esetben két csúcspontba – Luria legfontosabb szimbóluma, a helyreállítás (tikkun) került. Ennek eléréséhez csodákra, Luria jövőbelátására és segítőszándékára volt szükség. A szöveg nem mondja ki, de mintha Luria titkos utasítására történne minden. A többi szereplőnek szinte semmilyen önálló döntése nincs. A történet végén Abulafia és a büntetésüket letöltő emberek megtisztulnak és így már alkalmasak a világban nekik szánt feladatok teljesítésére. Mint sok más legendában, ebben is azt tekintik titoknak (amit természetesen Luria jól ismer), ami az emberek lelkét vagy sorsát érinti.

Nem írt le semmit

Már Luria idejében sűrűn visszatérő kérdés volt, hogy a mester miért nem írt le semmit, pedig a tanításai korszakos jelentőségűek, és ezt a kortársak is érzékelték. Még az olyan dolgok leírásától is tartózkodott, mint a rituálék. Imakönyvet sem állított össze és ennek okát a tanítványok nem ismerték. Egy alkalommal azonban Cfát bölcsei ezekkel a szavakkal kérdezték Luriát:

„Mesterünk, Izrael gyertyája, a Mindenható oly nagy bölcsességet adott Kiválóságodnak, miért nem alkot a Rabbi egyetlen jó és tanulságos művet, hogy a Tóra ne merüljön feledésbe Izraelben?“ Ő ezekkel a szavakkal válaszolt nekik: „Tengernyi tinta, égboltnyi pergamen és az összes nádtoll nem lenne elegendő ahhoz, hogy minden bölcsességemet leírjam. És amikor elkezdek felfedni nektek egy titkot a Tórából, akkor annyi bőség sokszorozódik bennem, mint egy gyors sodrású folyóban, és keresem a trükköket, hogyan nyissak nektek egy vékony kis csatornát, ... hogy elmondhassak nektek egyetlen titkot a Tórából, csak egy aprócska dolgot, amit el tudtok viselni, hogy ne szaporodjon számotokra többre, mint amennyit az erőtök elbír és így az egészet elveszítsétek, mint egy csecsemő, aki fuldoklik, mert szopás közben túl sok tej jött az anyja melléből. Ezért azt tanácsolom, hogy mindenki írja le saját maga számára mindazt, amit tőlem hall, és így az megmarad az emlékezetében és a következő nemzedékek számára is.“ (Kandia, 1629, 38a – idézi: Yassif, 2019, 214-215)

Ez a legenda végtelen bölcsességéről szól és persze arról is, hallgatóságához képest milyen spirituális távolságra helyezi önmagát. Azzal, hogy némi nyomás ellenére sem

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 53 -

hajlandó semmit leírni, hozzájárul az alakját övező misztikus rejtély fokozódásához. Azt vallja továbbá, hogy a kabbalában rejlő tudás nem érhető el a betűk véges minőségén keresztül. Azt egy olyan mestertől kell kapni, aki maga is egy előtte lévőtől jutott hozzá. A misztikus hagyomány átélése és a lelkek összeolvadása az istenivel, lényegénél fogva, nem sűríthető betűkbe. Feltűnő, hogy ebben a történetben semmilyen csoda, semmilyen különleges képesség nincs említve. Valószínű, hogy ez az epizód tényleg így történt és ezek tényleg Luria szavai voltak.

Leo Modena Dreznitz leveleiről és a népi hiedelmekről

Luria legendákban terjedő csodáival kapcsolatban hamar megszületett az első kritika. Az evilági racionalitást képviselő Leo Modena, velencei tudós (1571–1648) 1620-ban lejegyzett³⁵ „Ordító oroszán” (Ari Nohem) című írásában felsorolja Luria csodáinak lehetetlenségét. Például hivatkozik Luria egyik különleges képességére, miszerint „az emberek [...] arról a csodájáról beszélnek, hogy mindenkiről tudja, hogy az előző életében [gilgul] milyen volt a lelke” (Modena, 1840, – idézi: Yassif, 2019, 197-198); és elmondja azt a legendát is, amelyik Illés próféta jelenlétéről szól Luria körülméletlésekor, majd némi iróniával jegyzi meg, hogy – a történet szerint – Luria apján kívül senki sem látta a bibliai prófétát. Modena – elemezve a csodákról szóló beszámolókat szövegét – megállapítja, hogy azok olyan történetekről szólnak, amelyeket az emberek egymásnak mesélnek. Tehát a legendák forrásai nem olyan emberek, akik látták vagy megtapasztalták a csodákat. Ez a kritikai szemlélet Modena más szövegrészeiből is kiderül.

A Luriáról szóló emlékeket elemző vallástörténészek – ahogy azt Modena is tette – felfigyeltek arra a sajátosságra, hogy a történeteket valaki egyszerűen „elmondja”. Ez kétségtelenül csökkenti az ilyen elbeszélések hitelességét. Érthető módon elsősorban azokat a történeteket tekintették hitelesnek, amelyeket több egymástól független forrás hasonlóképpen írt le. Például, többen is említik Luriának azt a tulajdonságát, hogy nem minden esetben vett részt olyan történésekben, amiket utóbb neki tulajdonítottak, hanem másvalakit, legtöbbször Vitált kérte meg, hogy helyettesítse őt. Ez természetesen segít egy, a valóságot jobban közelítő Luria-kép kialakításához.

Luria – tanításairól, rítusairól – a tanítványi körön kívülről viszonylag kevés visszajelzést kaphatott. A róla szóló legendák jórésze csak a halála utáni évtizedekben terjedtek el széleskörűen. Yassif (2019) ezeket „népi legendáknak” tartja, mégpedig olyan értelemben, hogy nem azt nézi, hogy ki a szerző, hanem hogy mennyire terjedtek el a társadalom széles köreiben. A legendákra, mint kulturális értékre tekint, melyeken keresztül az emberek kívánságaikat vagy félelmeiket fejezik ki. Nem azt nézi, hogy ki a forrása az egyes történeteknek, hanem hogy a társadalom jelentős része mennyire nyitott azokra, mennyire adoptálja azokat. Nem lehet megállapítani, hogy ezek közül melyik volt az – ha egyáltalán volt olyan – amelyikről Luria tudomást szerzett. De ha el is jutott hozzá egy-kettő, azt nem

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 54 -

tudhatjuk meg, mert nem cáfolt semmit. Hallgatott, és ezzel hozzájárulhatott az őt övező legendák kialakulásához, fokozva ezzel az őt körülvevő misztikumot.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Benayahu, M. (1967): The Toledo Ha-Ari and Luria's „Manner of life”. – Ben-Zvi Institute, Jerusalem
- [2.] Chajes, J. H. (2003): Between Worlds: Dybbuks, Exorcists, and Early Modern Judaism. – Jewish Culture and Contexts, Philadelphia: University of Pennsylvania Press. <https://doi.org/10.9783/9780812201550>
- [3.] Chajes, J. H. (2017): Magic, Mysticism, and Popular Belief in Jewish Culture (1500-1815). – In: Jonathan Karp and Adam Sudcliffe, eds., The Cambridge History of Judaism, vol. 7: The Early Modern World, 1500-1815, Cambridge: Cambridge University Press <https://doi.org/10.1017/9781139017169.019>
- [4.] Czövek J. és Szulovszky J. (szerk.) (2017): Közvetítő Tanulmányok Hoppál Mihály 75. születésnapjára. – Magyar Vallástudományi Társaság Budapest ([scribd.com](https://www.scribd.com))
- [5.] Dennis, G. W. (2016): The Encyclopedia of Jewish Myth, Magic and Mysticism, Second Edition. – Llewellyn Publications, Woodbury.
- [6.] Dweck, Y. (2011): The Scandal of Kabbalah. – Princeton University Press, Princeton and Oxford <https://doi.org/10.23943/princeton/9780691145082.001.0001>
- [7.] Faierstein, M. M. (2003): Maggidim, Spirits, and Women in Rabbi Hayyim Vital's Book of Visions. – In: Goldish, M.: Spirit Possession in Judaism, Wayne State University Press, Detroit, 186-196.
- [8.] Faierstein, M. M. (2007): Charisma and Anti-Charisma in Safed: Isaac Luria and Hayyim Vital. – Journal of the Study of Sephardic and Mizrahi Jewry 1 (2): 5-6.
- [9.] Faierstein, M. M. (2017): The Possession of Rabbi Hayyim Vital by Jesus of Nazareth, Kabbalah. – Journal for the Study of Jewish Mystical Texts 37(2017): 29-36.
- [10.] Fine, L. (1986): The Art of Metoposcopy: A Study in Isaac Luria's Charismatic Knowledge. – Association for Jewish Studies Review 11(1):79-101. <https://doi.org/10.1017/S0364009400001525>
- [11.] Fine, L. (2003): Physician of the Soul, Healer of the Cosmos: Isaac Luria and his Kabbalistic Fellowship. – Stanford Studies in Jewish History and Culture, Stanford University Press, Stanford. <https://doi.org/10.1515/9781503618619>
- [12.] Freedman, H. (2019): Kabbalah: Secrecy, Scandal and the Soul. – Bloomsbury Continuum, London
- [13.] Garb, J. (2008): The cult of the Saints in Lurianic Kabbalah. – The Jewish Quarterly Review 98(2):203-229. <https://doi.org/10.1353/jqr.0.0002>

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 55 -

- [14.] Green, A. (1979): *Tormented Master: A Life of Rabbi Nahman of Bratslav*. - The University of Alabama Press, Tuscaloosa
- [15.] Green, A. (1992): *Nahman of Bratslav's Messianic Strivings*, 389-432. - In: Saperstein, M. (ed): *Messianic Movements and Personalities in Jewish History*, New York Univ. Press, New York, London
- [16.] Idel, M. (1998): *Messianic Mystics*. - Yale University Press, New Haven and London
- [17.] Idel, M. (1993): "One from a town, two from a clan" - the diffusion of Lurianic Kabbala and Sabbateanism: A Re-Examination. - *Jewish History* 2(7):79-104. <https://doi.org/10.1007/BF01844623>
- [18.] Kandia, Y. (1629): *Ta'alumot Khokhma*
- [19.] Liebes, Y. (1992): *Two Young Roes of a Doe' The Secret Sermon of Isaac Luria Before his Death*, (hebrew). - *Mehqarei Yerushalayim* 10.
- [20.] Meroz, R. (1988): *Redemption in the Lurianic Teaching* - Thesis Submitted for the Degree "Doctor of Philosophy". - Submitted to the Senate of the Hebrew University, Jerusalem
- [21.] Meroz, R. (1993): *Faithful Transmission versus Innovation: Luria and his Disciples*. - In: *Gershom Scholem's Major Trends in Jewish Mysticism* 50.
- [22.] Modena, L. (1840): *Ari Nohem / Eimat HaMafgia*, Leipzig
- [23.] Otto, R. (1997): *A szent*. - Osiris Kiadó, Budapest
- [24.] Scholem, G. (1961): *Major trends in jewish mysticism*. - Schocken Books, Jerusalem, New York
- [25.] Scholem, G. (1971): *The Messianic idea in Kabbalism*. - In: *Scholem The Messianic idea in Judaism*, Schocken, New York
- [26.] Scholem, G. (1973): *Sabbatai Sevi - The Mystical Messiah (1626-1676)*, Bollingen Series XCIII. - Princeton University Press, Princeton
- [27.] Scholem, Gershom (1981) *The Concept of Kavvanah in the Early Kabbalah*. - In: Alfred Jospe ed.: *Studies in Jewish Thought: An Anthology of German Jewish Scholarship*, Detroit: Wayne State University Press, 162-180.
- [28.] Scholem, G. (1991): *A messianisztikus eszme a zsidóságban*. - *Múlt és Jövő* (4):17-30.
- [29.] Szécsi J. (2013): *Judaisztikai érintések*. - Keresztény-zsidó Társaság, Budapest
- [30.] תמר, ד., & Tamar, D. (1963). *Luria and Vital as the Messiah Ben Joseph / ו"והרה י"האר* קעז-קסז, ז, במזרח ישראל קהילות לתולדות ומקורות מחקרים: ספונות / Sefunot: Studies and Sources on the History of the Jewish Communities in the East / <http://www.jstor.org/stable/23415158>
- [31.] Tamar, D. (1958): *The Messianic Expectations in Italy for the Year 1575*. - [Hebrew], *Sefunot* (2): 61-88.

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 56 -

- [32.] Tamar, D. (1963): "Ha-ARI we ha-Ra aV ke-Mashi'a ben Yosef," in Sefunot 7, 167, has collected the relevant sources. On this particular matter, cf. 17.0
- [33.] Vág, A. (2023a): Jicchák Luria és körének útjai az Istenhez - 1. rész: A vallásgyakorló. – *Opuscula Theologica et Scientifica* 1(1):63-84.
<https://doi.org/10.59531/ots.2023.1.1.63-84>
- [34.] Vág, A. (2023b): Cfát aranykora. – Szombat online. Zsidó politikai és kulturális folyóirat (2023-04-28) <https://www.szombat.org/hagyomany-tortenelem/cfat-aranykora>
- [35.] Vital, H. (é.n.1.): Sefer ha-Gilgulim, (A reinkarnációk könyve)
- [36.] Vital, H. (é.n.2.): Sha'ar ha-Gilgulim (A reinkarnációk kapuja)
- [37.] Vital, H. (é.n.3.): Sha'ar Ruach haKodesh (Szent lélek kapuja)
- [38.] Vital, H. (é.n.4.): Sefer ha-Hezyonot (A látomások könyve) (Morris Faienstein, 1999, *Jewish Mystical Autobiographies*, (archive.org))
- [39.] Vital, H. (é.n.5.): Sha'ar ha-Mitsvot, Parashat Ekev (A micvák kapuja, Ekev hetiszakasz)
- [40.] Vital, H. (é.n.6.): Sha'ar ha-Mitsvot, Parashat Qedoshim (A micvák kapuja, Kedoshim hetiszakasz)
- [41.] Vital, H. (é.n.7.): Sha'ar ha-Mitsvot, Parashat Ki Tetse (A micvák kapuja, Ki Tété hetiszakasz)
- [42.] Vital, H. (é.n.8.): Éc Hájim (Életfa)
- [43.] Yassif, E. (2019): *The Legend of Safed: Life and Fantasy in the City of Kabbalah*. Raphael Patai Series in Jewish Folklore and Anthropology. – Wayne State University Press
- [44.] Weinstein, R. (2012): *Kabbalistic Innovation in Jewish Confraternities in the Early Modern Mediterranean*. – In: Terpstra, A. et al. eds.: *Faith's Boundaries: Laity and Clergy in Early Modern Confraternities*, Brepols Publ. Turnhout.
<https://doi.org/10.1484/M.ES-EB.4.00035>
- [45.] Yerushalmi, Y. (2000): *Záchor, Osiris – ORZSE*, Budapest

Absztrakt. Ez az írás a második része annak a kétrészes tanulmánynak, amely a zsidó misztika legismertebb alakjának, Jicchák Luriának Cfátban folytatott tevékenységeit foglalja össze. Ez a tanulmány tovább színesíti Luria portréját, kiemelve különleges vallási génuszát, ezen belül válaszait az élet néhány nagy kérdésére és kifejti a messiási gondolat megjelenését életművében. Ezt követően személyes kapcsolatait illusztrálja néhány kiemelt gondolattal és rövid történettel. Az írás ízelítőt kínál Luria gondoskodó, jótékonykodó, lelket gyógyító tevékenységeiből és csodás módszereinek alkalmazásából. Végül kitér a legendákra, mint a Luriáról, a szent emberről kialakult kép formálásának és terjedésének forrásaira.

APPENDIX

¹ Vág, 2023a

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] –

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 57 -

² Összegyűjtött imáit halála után tették közzé.

³ 2. századi misztikus bölcs, a hagyomány szerint a Zohár szerzője.

⁴ 1. századi bölcs, a római elnyomás elleni küzdelem legismertebb alakja.

⁵ Az emanáció és az égi szférákból a földre lehulló fényrészecskék rabszolgasága a gnosztikus mitológia tipikus elemei.

⁶ Scholem (1961) szerint a sok új rítus közvetlen válasz volt 1492-re. Idel (1993) szerint ezek a tendenciák már az kiűzetés előtt megvoltak, például a Zohárban. Yerushalmi (2000) szerint „Luria kabbalája ... a spanyol kiűzetéssel állt kapcsolatban .. arra adott önálló választ képviselt.”

⁷ Luriánál az Első Ádám (Adam Kadmon), aki maga volt a Mindenség, az összehúzódás után létrejött üres teret (tehíriu) kitöltő isteni sugárból teremtődött. Szerepel a Talmudban is az első ember, akinek „teste a földtől az égig ér”. (Hagiga 12a sefaria.org)

⁸ József fia Messiás a két legfontosabb messiás egyike (a másik messiás Dávid házából származik), aki a zsidó hagyomány szerint meghal a Góggal és Magóggal vívott harcban, ahol „semmit sem vált meg, csak a világ hatalmaival folytatott végső harcot testesíti meg”. (Scholem, 1991, 23)

⁹ Részletesen: Vág, 2003, 77-78

¹⁰ Simon bár Joháj rövidített neve

¹¹ 1-2. században élt rabbi, a Merkava miszticizmus egyik kulcsszereplője.

¹² Zohar / Metzora / Chapter 16 "Két fiatal öz" (zohar.com)

¹³ Szó szerint: toldalék, kiegészítés. Ebben az esetben valószínűleg a Zohár egyik fejezetére vonatkozik.

¹⁴ A Sziklának több átvitt értelme is van, ebben a szövegrészben Istent jelent.

¹⁵ A gránátalma az igaz ember szimbóluma, mivel 613 magja megfelel a Tóra 613 micvájának.

¹⁶ Itt Isten jegyese. Részletesen: Vág, 2023, 74.

¹⁷ Ez a magyarázat a Talmudban is megtalálható, a luriánus kabbalához sokkal kisebb hangsúllyal.

¹⁸ Daniel Matt | The Feminine Aspect of God: Shechina
<https://www.youtube.com/watch?v=XZ13NozCoWQ>

¹⁹ Neves cfáti kabbalista, Luria kortársa. Részletesen: Vág, 2023, 74.

²⁰ Szombat vagy ünnepnap búcsúztatására tartott szertartás.

²¹ Vitál valószínűleg a firenzei eredetű "arany florin" mintájára készült, az Ottomán birodalomban akkor használatos florinra gondolt.

²² Imaszíjak

²³ Négy növényből álló csokor (ünnepi kellék)

²⁴ Részletesen: Vág, 2023a, 71

²⁵ Részletesen: Vág, 2023a, 76

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Vág: Jicchák Luria 2. [Vág: Isaac Luria 2.] –

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.33-58>

- 58 -

²⁶ A metoposzkópia segítségével a beteg személyiségét lehet megismerni és a sorsát megjósolni a homlok formája, a rajta lévő redők vagy betűk alapján.

²⁷ Részletesebben: Czövek és Szulovszky, 2017, 212

²⁸ A kabbalában a gonosz birodalmát Szitra Ahrának nevezik. A Sátán nem nagyon jelenik meg a kabbalisztikus mitológiában, a szerepét inkább a démonok töltik be.

²⁹ Részletesen: Szécsi, 2013, 278

³⁰ Imaszíj és a homlokon viselt, szent szöveget tartalmazó kis fekete doboz

³¹ Részletesen: Faienstein (2017)

³² Részletesen: Vág, 2023a, 65

³³ Ókori írásmagyarázók, a Talmud bölcsei

³⁴ Utalás a József fia Messiás párhuzamra.

³⁵ Nyomtatásban 1840-ben jelent meg.

Opuscula Theologica et Scientifica 2(1): 33-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398. (Online)

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 59 -

ECOLOGICAL INDICATION POTENTIAL OF ORIBATID MITES [ÖKOLÓGIAI INDIKÁCIÓ LEHETŐSÉGEI PÁNCÉLOSATKÁK ALAPJÁN]

MICS, FERENC

Research Institute of Multidisciplinary Ecotheology, John Wesley Theological College, Budapest, Hungary
micsferenc@wjlf.hu

Abstract. Ecological indication potential of oribatid mites has been emphasized by researchers for several decades. These small arthropods possess biological characteristics through which they are able to indicate different changes in their environment. Oribatid mites can be found in almost every kind of habitat worldwide: terrestrial and aquatic habitats, and a lot of types of microhabitats (e.g. soil, lichen, moss, tree bark, foliage). Apart from the diversity of habitats, their huge adaptation ability is also shown by great abundance and species richness. In most habitats, they constitute the largest proportion of microarthropods. This study deals with works whose results point to the characteristics of oribatid mites that would allow their wider use in the ecological indication than at present.

Keywords: biodiversity, soil zoology, community structure, fauna, ecological role

Introduction

Oribatids are an order of mites (Acari), one of the largest groups of soil microfauna regarding species number. Around 12 000 species are known, but many more are still to be described (Schatz and Behan-Pelletier, 2008). Their size generally ranges from 0.2 to 1.4 mm (Hoy, 2008). Juveniles do not have a thick cuticle yet and are light-coloured. Mature specimens are more pigmented, with various shades of yellow, orange and brown. Their body is mostly round or oval, but cylindrical and triangular species also occur. In dorsal view, two body plates can be distinguished, the frontal prodorsum and the notogaster. They have numerous hair-like formations on their body surface, which act as mechanical receptors or serve to repel predators; their number and arrangement are taxon-specific and therefore important in their identification (Alberti, 1998). Ventrally, genital and anal plates can be observed, but in some families, there is only one common plate. Oribatids are able to retract their legs and gnathosoma into the cavity of the idiosoma and encapsulate by deflecting the prodorsum (ptychoidy). In this case, only the hard cuticle is exposed to predators outwards, providing effective protection for the mite (Schmelzle et al, 2015). Mites are unique among chelicerates regarding their reproductive potential, diversity of

Opuscula Theologica et Scientifica 2024(2)1: 59-95.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei
[Scientific Journal of John Wesley Theological College]
<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 60 -

reproductive strategies, genetic system and ontogeny (Norton et al, 1993; Walter and Proctor, 1999). Oribatids are diploid organisms (usually $2n=18$). fertilization can be sexual (with the spermatophore being transferred from male to female) (Heethoff et al, 2006), or asexual type by parthenogenesis (Maraun et al, 2019). Larvae have six legs, however, protonymphs, deutonymphs, tritonymphs and adult specimens already have eight legs and 1-3 claws on the tarsus joint. Oribatid species reproducing by parthenogenesis are common. Parthenogenesis may have evolved several times during evolution with several other soil-dwelling groups. There is no definitive explanation as to why. Possible reasons could be reduced biotic interactions, stable habitat, and cellular mechanism such as holokinetic chromosomes with reverse meiosis. The cellular mechanism may be a prerequisite for the large number of asexual species (Maraun et al, 2004).

Oribatids are characterized by slow locomotion, slow metabolism, slow development and low reproductive rate with six larval stages. They are long-lived and reproduce several times during their lifetime (iteroparous). Their development rate depends on temperature, but is generally slower than that of other mites. Smaller species develop faster but have a shorter life span than larger species. Smaller species may have several generations per year. Larger-bodied species have one generation per year, but in cold climates, they may take several years to complete their life cycle (Hoy, 2008). They feed on living or dead plant parts, moss, lichen, and fungal filaments. Fungi produce exoenzymes to break down nutrients. Oribatids can utilize these exoenzymes during feeding (external rumen) (Swift et al, 1979). There are both scavenger and predator species, but parasitism is not present. Feeding of specimens at different stages may also differ from each other (Schneider et al, 2004).

The larvae of some species are strictly endophagous in tissues of higher plants, while mature specimens live freely in the leaf-litter on completely different food sources (Migge et al, 1998). Two different modes of consumption can be observed in species that consume fungi. In the first case, the animal pierces the fungal filaments or spores and actually drinks their content. In the second case, the animal consumes the cell wall completely. In the gut of these species, chitinase-producing bacteria can be isolated (Smrž, 2013). A wide variety of enzymes have been described from their organisms, such as glucanase, cellulase, chitinase, trehalase, amylase, xylanase, laminarinase, and lichenase activity has also been found in different species. The activity is, of course, dependent on the food recently consumed, and the utilization of exoenzymes must also be taken into account (Luxton, 1972; Luxton, 1979; Siepel and de Ruiter-Dijkman, 1993; Urbasék and Stary, 1994; Zinkler, 1971). In invertebrates, it is common that fatty acids are directly incorporated into the body from the diet and not synthesized *de novo*. Therefore, it is possible to infer the diet of oribatids and their role in the food chain from fatty acids. Saturated fatty acids longer than 20 carbon atoms and C16:1 Δ 9, C18:1 Δ 9, C18:3 Δ 9,12,15 molecules are the most suitable for this purpose. The ratios vary in different food sources and may therefore indicate the trophic level of a particular Oribatida species (Brückner et al, 2017).

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 61 -

Kaneko (1988) classified the species into microphytophagous, macrophytophagous, panphytophagous and scavenger groups according to the size and shape of the chelicerae. Scavengers feed mainly on fragments of plants already broken up by other species. The feeding habits of the species can be inferred from the characteristics of the chelicerae. Another classification is based on the presence or absence of certain enzymes (cellulase, chitinase and trehalase), from which the food utilisation can be inferred. Thus, a distinction can be made between grazers and browsers. The former can consume and digest both the cell contents and the cell wall. The latter consumes only the cell contents (Siepel and de Ruiter-Dijkman, 1993.) The presence of enzymatic activity is essential, without this the utilisation of the food cannot take place. However, there are also examples where the animal uses the enzyme only to access the food. It breaks down the cell wall with it, but does not utilize the products produced during the enzymatic breakdown of the cell wall, only the nutrients found inside the cell (Siepel, 1990).

Fossil remains of oribatids are also known from 410-million-year-old rocks dating back to the Devonian period. Even then, they were present in the developing terrestrial ecosystems (Norton et al, 1988). The molecular clock estimates that they have been present on Earth since the Precambrian (571±37 million years) (Schaefer et al, 2010). The early species were not as well sclerotised as modern species, but the formations on the body surface (setae) were similar and served to keep predators away (Subías and Arillo, 2002). Measured on an evolutionary timescale, the thick, sclerotised cuticle and various defence mechanisms that characterise them evolved in a short time (Norton, 2007). It is likely that these defence mechanisms are responsible for their radiance and distribution on Earth (Pachl et al, 2012). Traces of animal burrowing and coprolites are often observed on fossil plant remains (Rößler, 2000). Feng et al. (2015) observed oribatid burrows in a well-preserved fossil of a gymnosperm species from the Permian (Manebach Formation, Germany). The burrows are rectangular in cross-section with smooth walls, and ovoid or spherical coprolites are common in them. The burrows can be mainly observed in tracheids in the highly lignified cell wall. The animal probably consumed the cell walls primarily, rather than the parenchyma cells, which contain less lignin. Based on the position and arrangement of the burrows and coprolites, it is likely that the burrows were made in the already fallen, non-living wood lying horizontally. Oribatids may have already played a major role in the decomposition of organic matter at that time. Knowing the feeding habits is very important in order to map the relationships of the living beings that made up ancient ecosystems.

Oribatid mites play a major role in improving soil quality and maintaining good soil quality. In order to restore degraded soils, the activity of decomposing organisms in the soil needs to be increased to optimal levels. There are several projects to improve degraded soils and ensure their sustainable use in the future, such as the SWIFT programme (Studies of Human Impact on Forest and Floodplains in the Tropics). The programme aims to create an

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 62 -

economically and ecologically viable system by planting fruit trees and species for timber production (Junk and Furch, 1993). Any agricultural practice that maintains soil health and balanced nutrient levels is very important for the food supply of mankind. Conservation or restoration of natural soil fauna is essential to protect good quality farmland (Haq, 2016). Haq (2019) developed an oriculture using *Vigna unguiculata* plants, investigating the soil amendment ability of oribatid mites. The improvement in soil fertility resulted in faster plant growth, with an average increase in pod length of 2 cm. Oribatid activity had a positive effect on soil quality, resulting in increased yields.

Terrestrial and aquatic habitats

Few groups have been able to make the transition to a fully marine lifestyle, such as the family Halacaridae (Trombidiformes: Arachnida), whose members can even be found in the bathyal and abyssal zones (Bartsch, 2004). These are really marine organisms, however, there are also many species in the littoral zone, which have not fully converted to aquatic life yet, living intermittently in the water due to tidal movements. The superfamily Ameronothroidea represents the oribatid mites of the coastal environment, they are typical members of the littoral fauna with 17 genera and 84 species (Subías, 2004). Ameronothroidea species colonise a wide range of microhabitats in the littoral zone, even if this means only short spatial distance. In the case of long distances, a latitudinal distribution is also observed. In the case of species at lower latitudes, the attachment to the littoral environment is more pronounced. At higher latitudes, this is less pronounced, with affinity for terrestrial environments also observed (Marshall and Convey 2004; Schulte et al, 1975). They also colonise brackish and freshwater (Schulte et al, 1975). In tropical areas, stenotopic species are more common, with mangrove forests being one of their most important habitats (Karasawa and Hijii, 2004). Intertidal species are resistant to fresh and salt water and can tolerate flooding for weeks or even months (Pfungstl, 2013b; Schuster, 1979). They are poikilosmotic, i.e, they have osmotic pressure in the haemolymph similar to that of the surrounding water, and can regulate that by adapting to the environment (Karasawa and Hijii, 2004). They use the coaxial glands for osmoregulation and are able to reduce ion reuptake (Alberti and Storch, 1977; Woodring, 1973). Also, oribatids in the littoral zone have a surprisingly high dispersal capacity, individuals of a given species can be found at very large distances from each other on the coast (Pfungstl et al, 2019). Species adapted to this environment feed primarily on algae, with a wide range of species in their diet; *Pleurococcus*, *Chlorococcus*, *Lyngbia*, *Rhizoclonium*, *Enteromorpha*, *Prasiola* and *Porphyra* species were described as food sources (Peckham, 1967; Schulte, 1976a; Pugh, 1995; Pfungstl, 2013a). They also consume lichens, but primarily the phycobiont, i.e, the algal component of the lichen is their food (Bücking et al, 1998). In the case of some species, blue-green algae are the main food source, i.e, they are consumers of prokaryotes (Schuster, 1979; Søvik, 2004; Krisper and Schuster, 2008). However, the consumption of eukaryotic algae is more typical. It is often

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 63 -

observed that the diet of the animal changes with its development. In *Ameronothrus* species, adults and tritonymphs consume macroalgae, while larvae, protonymphs and deutonymphs consume microalgae, often resulting in spatial segregation (Schulte, 1976a; Bücking et al, 1998). Habitat type is also a determinant of food choice. *Ameronothrus* species living in the rocky intertidal zone consume mainly epiphytic algae, species living in the supralittoral zone prefer lichens, while species in salt marshes consume fungi (Schulte, 1976a). In species of this genus, both feeding and faecal excretion are synchronised with the tidal rhythm. They feed at low tide and rest at high tide. Specimens living in the eulittoral zone are submerged for longer periods of time; they often begin feeding before low tide, as they have less time for this activity than individuals living higher up (Schulte, 1976b).

In wetland habitats, mites need to adapt to changing water levels, oxygen-depleted saturated or drying soils, often saline water and changes in salt concentration. Therefore, relatively few species live in such areas, most of them being cosmopolitan and broadly tolerant. The community structure is simple, with an uneven distribution and low diversity, indicating instability and disorder of the biocoenosis (Seniczak, 2011). Marshes and swamps are one such habitat. In tidal marshes, the number of floating vegetation can reach 304,800 individuals per square metre (Eitminavičiūtė, 1966) while in minerotrophic marshes it is 18 times lower (Seniczak et al, 2016). In these areas, aquatic and hygrophilous species such as *Limnozetes* dominate, while in degraded areas, species with high tolerance appear (Sidorchuk, 2008). The pH and nutrient content of the water determine the composition and abundance of the Oribatida community. The difference between ombrogenic and minerotrophic wetlands can be significant (Seniczak et al, 2019). Peat moss provides habitat and food for mites, but in minerotrophic marshes, sedges and cattails are the dominant vegetation, which provide less favourable conditions and therefore lower abundance (Markkula et al, 2019). Thus, the vegetation is another factor that has a major impact on Oribatida. Of course, abundance and species composition also vary seasonally. In winter, cold-tolerant species that require less water become dominant as ice drastically changes the character of the area, but Oribatid species do not disappear, and some species are even able to reproduce in winter (Seniczak et al, 2016). Water scarcity also occurs due to increasing summer droughts caused by climate change, which favours the proliferation of species with high tolerance (Markkula et al, 2019). Marshes, swamps and other wetlands influence micro- and mesoclimates, acting as islands without the extreme temperature fluctuations of areas further away (Hodgkins et al, 2018). Riparian zones are very species-rich, with species being very sensitive to any disturbance, pollution in the catchment or impacts associated with changes in water levels (Weilhoefer and Pan, 2007). Riparian zones link many terrestrial and aquatic ecological processes, influencing the physical, chemical and biological characteristics of rivers (Talley et al, 2006). There is a continuous flux of material and energy between the terrestrial and aquatic components of the ecosystem (Wallace et al, 2015). These areas are also suitable for studying the impact of human activities, such as water and air

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 64 -

pollution. Indicator species can be very well used for this purpose. Vacht et al. (2018) used Oribatida mites and diatom algae simultaneously to study the impact of mine effluents. Both mite abundance and algae species composition differed according to the pollutant concentration. But the two taxa responded slightly differently to the toxic heavy metals released, suggesting that the two groups complement each other, and the different responses may provide new information for site restoration professionals. Using the two groups together will allow more accurate bioindication. To protect ecosystems, a metric is needed to designate a buffer zone that protects both aquatic and terrestrial resources from disturbance (Hickley and Doran, 2004). Oribatid mites may be suitable for this purpose, as there can be significant variation in Oribatid mite abundance along a transect away from the river. This in turn indicates changes in microclimate and soil water saturation (Clinton et al, 2010). Invasive plant species such as acacia (*Robinia pseudoacacia*) and palmetto (*Ailanthus altissima*) are also becoming more common in wetlands. Due to their specific characteristics, floodplain ecosystems are highly susceptible to invasive plants (Pinto et al, 1997). The emergence of invasive plants is a serious ecological threat, which also entails changes in the composition of the soil fauna. The presence of native species often allows a more species-rich soil fauna to persist. After the invasive plant has been introduced, the soil fauna becomes poorer, which is an adaptation to the changed conditions, as the new vegetation also affects biogeochemical cycles (Gutiérrez-López et al, 2014).

Feeding habits

The degradation of organic matter depends on the quality of the material being degraded, the climate and the composition of the degrading community (Anderson and Swift, 1983). The mass of organic matter to be decomposed provides habitat for the decomposing organisms, however, the species composition varies with climate, which affects the rate of decomposition (Howard and Howard, 1980). Oribatids can be grouped according to their food source. The plant consuming species can be macrophytophages, i.e, they consume higher plants; microphytophages, i.e, they consume algae of microscopic size (microflora) primarily; and panphytophages, which consume both (Olszanowski and Niedbała, 2000). Observation of feeding habits is important to understand the role of organisms in the ecosystem and in the decomposition of organic matter. Due to the large number of species, a wide variety of life strategies and feeding habits can occur in an ecosystem (Hättenschwiler et al, 2005). Our current knowledge is based on the observation of the diet, diet preference tests, gut content tests, digestive enzyme tests, faecal analysis, or a combination of these (Badejo and Akinwale, 2007; Meier et al, 2008; Wickings and Grandy, 2011; Velez et al, 2018). More recently, molecular methods such as PCR-based techniques have been used in order to identify dietary species. The PCR reaction is very sensitive, and even very small amounts of hereditary material can be detected using it. However, the problem is that it is not easy to distinguish the origin of amplified DNA. In other words, it

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 65 -

is difficult to distinguish whether the DNA and the fungus originates from the intestine or the body surface of the animal (Remén et al, 2010). In addition to molecular techniques, the isotopic composition of the food is also worth investigating. The ratio of stable isotopes shows the long-term trophic relationships in the community. Animal tissues are usually richer in ^{15}N isotopes than their food source by an average of 3.4 δ units (DeNiro and Epstein, 1981; Post, 2002). Schneider et al. (2004) found in a study of 36 species that $\delta^{15}\text{N}$ shows a gradient of 12 δ units, reflecting the trophic level and niche occupied by different species. Even the $\delta^{15}\text{N}$ signal of species belonging to the same genus can be very different. The trophic level and niche occupied by a species appears to be independent of the habitat in which it lives. Differentiation within a taxonomic group contributes significantly to the establishment and maintenance of diversity. In many cases, niche differentiation can explain the emergence of diversity (Erdmann et al, 2007), however, there are cases where the results are contradictory. Some studies suggest that there may be a high diversity of their food sources (Scheu and Falca, 2000). Others have found a preference for so-called dark-pigmented fungi, often with a different preference among different Oribatida species ('Dematiaceae') (Maraun et al, 2003; Hubert et al, 2004). Farid (2019) investigated the development of Oribatida species *Nothrus silvestris* by feeding it with the preferred *Rhizoctonia solani* and *Alternaria alternata*, and with less preferred species (*Aspergillus fumigatus*, *Penicillium italicum*). When fed with the less preferred species, development slowed down and fecundity decreased, i.e. fewer eggs were laid. The diet of the species *Hyadesia fusca* covers a very wide range of food sources, including diatoms, lichens, detritus, blue, red and green algae, but not all food sources are equivalent regarding their quality. This species is seemingly generalist, however, different food sources affect length of life, mortality, egg numbers and reproductive success. Consumption of the algae *Blidingia* (Ulvaceae) resulted in the lowest mortality and was more frequently selected in preference tests. The prevalence of these algae in the intertidal zone correlates with mite occurrence (Bücking, 1998). In the case of decomposing organisms, such as oribatids, preference also depends on the stage of decomposition at which the residue to be consumed is. The tannin, polyphenol and lignin content of freshly fallen leaves makes them more difficult for decomposers to consume. Some species show a preference for certain plant remains at a certain stage of decomposition. Pande and Berthet (1973) investigated the preference of xylophagous *Microtritia minima*, *Rhysotritia duplicata* and *Phthiracarus* species in pine forests. *Phthiracarus* sp. was the first to consume dead plant remains. The other two species consumed organic matter only in the later stages of humification. A generalist species, *Archeogozetes longisetosus*, was reared on four different food sources (Chlorella powder, lupin flour, wheatgrass powder and yeast) and then, adults were offered the others. They showed preference for the lupin flour with the highest fatty acid content. The fatty acid content is probably an olfactory stimulus for the animal. Thus, it was not possible to develop an imprinted preference for the diet on which they were reared, not even by rearing a group

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 66 -

through four generations before offering them the other three food sources (Brückner et al, 2018). For an opportunistic species, this would not even be advantageous, as the available food source can often vary and is patchy in arrangement, and availability is also influenced by the presence and density of competitors (Hassall et al, 1986; Hodge, 2006).

Density significantly affects fecundity. Khalil et al. (2011) investigated egg number as a function of density. In *Scheloribates laevigatus*, there was a positive correlation between density and number of eggs per individual. The correlation was negative in the case of *Xylobates lophotrichus*. No correlation was found for *Zygoribatula undulata*. Analysis of the intestinal content of *Scheloribates laevigatus* showed that this species has the widest niche and *Xylobates lophotrichus* is the most specialised in terms of food source. The relationship between number of eggs and density of individuals is influenced by feeding habits. In the case of the specialist species, the relationship between density of individuals and fecundity is negative. As for the broad niche, the relationship is rather positive. Thus, feeding habits have a strong influence on population dynamics.

General ecology

Oribatids are present everywhere, regardless of soil type, nutrient content and climatic conditions (Ivan, 2017). In general, species richness increases with increasing moisture, humidity and soil humus content (Murvanidze et al, 2011). Their ecological status and the diverse feeding guilds allow them to be important members of soil fauna in all climate zones (Behan-Pelletier, 2003). They are dominant members of the upper soil layer, with up to several hundred thousand individuals per square metre (Norton, 1990). The number of species and individuals is therefore influenced by climate, soil type, pH and vegetation, i.e. the plant species which constitutes the leaf-litter to be decomposed (de Moraes et al, 2011). Hågvar (2020) found the following values in the top 6 cm of soil of a taiga forest in Norway after 8 replicates: Prostigmata 490 000, Oribatida 220 000, Astigmata 10 000. So, on average, 720 000 mites were present per square metre. In extreme cases this number could be as high as 1 200 000 according to an earlier measurement by the author (Hågvar and Amundsen, 1981). In a similar habitat in nearby Finland, the number of oribatids per square metre varied between 186 000 and 351 000, and in Sweden it reached 425 000 (Persson et al. 1980; Huhta et al, 1986). The number of individuals per square metre can be tens of thousands even in tundra. Melekhina et al. (2021) found 63,553 individuals per square metre in dwarf birch tundra (65° 16' 47" N, 60° 04' 50" E; 567.6 m a.s.l.). Even in the case of very low average annual temperatures (4 °C) and long snow cover (240-250 days), oribatid mites are very important components of the fauna. Coulson et al. (1996) observed the effects of temperature manipulation on Oribatida and Collembola populations in the Spitsbergen. They observed the response of fauna living in desert areas free of vegetation as well as in areas covered with tundra vegetation to elevated temperatures. After three summers in the desert area, the number of springtail species decreased significantly, but not the number of oribatids. In

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 67 -

the desert area, soil is not protected by vegetation and therefore dries out more quickly. Springtails were more vulnerable to desiccation, so their number decreased. Oribatids are less susceptible to desiccation and due to their slow development, one year is not enough to complete their life cycle. Therefore, their response to desiccation and higher temperatures is not as pronounced as in the case of the springtails. Cassagne et al. (2008) obtained similar results in a study on pine forest soils (La Plagne en Chartreuse, Savoy, France, 1100-1200 m). A long-term increase of 3.8 °C on average changed both the flora and the soil fauna composition. In Egypt, El-Sharabasy (2013) (30° 58' N and 32°23' E 13 m) found more species and higher densities in winter. Oribatid abundance decreased in summer due to high temperatures and low water content. In Egypt, rainfall is low but soil moisture is higher in winter. Density negatively correlated with temperature. In summer, high temperatures also made it difficult for oribatids to reproduce. High temperatures also hinder mating and increase sperm mortality, resulting in population decline (Badejo, 1990). According to Sharma and Paewez (2018), in Aligarh, India, the density and diversity of oribatids is the lowest in winter due to low soil temperature. Here, low winter temperatures reduce the number of individuals and species. In Greece, at Mount Holomon (40°26'N and 23°34'E 470 m), Tsiadouli et al. (2005) increased soil moisture in rainfall manipulation experiments, alleviating drought. Both mite and springtail numbers increased with higher soil moisture compared to controls. This was partly due to immigration, both horizontally and vertically. On the other hand, individuals in dormancy also became active due to higher-than-average moisture and lower soil temperature.

pH is also an influencing factor, which depends on bedrock among others (Jakšová et al, 2019). Soil pH depends on the decomposition processes of organic matter, including the mass of fallen needle leaves (Ashman and Puri, 2002). Soil acidity is determinant for the Oribatida community. They tolerate low pH, the effect is rather direct. Other soil fauna groups may disappear from acidic soils or colonisation of such soils may be slower (Erdmann et al, 2012). Acidity is an important determinant of the composition of soil fauna, however, the response of mites to changes in pH is not as pronounced as that of earthworms, for example (van Straalen, 1998). The response of individual species also depends on changes in other environmental factors and is context-dependent (Liiri et al, 2002). As edaphic communities, peat bogs are also common in cold climates. A common feature of peat bogs and zonal pine forests is the low soil pH. The number of Oribatida species is also similar and several common species have been observed (Wisdom et al, 2011). In peat bogs, peat moss (*Sphagnum* sp.) stems are the optimal microhabitat at low pH (4-5) and the most stable community is found here. In addition to acidity, oxygen deficiency is also a factor that must be tolerated by the species (Belanger, 1976; Behan-Pelletier and Bissett, 1994). Oxygen, water and organic matter content as well as temperature vary downwards in the soil. Therefore, the Oribatida community also shows a vertical arrangement in the soil. The top layer, which contains the most organic matter, has the highest abundance and the most

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 68 -

species (Jakšová et al, 2019). The organic matter content of the soil is determined by the vegetation that covers it, as the decomposing plant parts are the source of the organic matter content. The oribatid community is organised along the successional gradient, with an increase in the number of individuals and species richness as the plant biomass per unit area increases (Noti et al, 1996). Noti et al. (2003) assessed the species richness of the Oribatida community in primary forest, miombo vegetation and savannah in Luiswishi, Democratic Republic of Congo. A total of 149 species were found, of which 47 species occurred in all three vegetation types. 29 species occurred only in the savannah, 24 only in the forest and 7 species only in the miombo vegetation. Within the vegetation types, the fewest species were found on vegetation-free soils and the most on termite mounds. This is probably explained by the accumulation of debris here, different C/N ratios and soil structure. So, there are microhabitats which are exceptions, but in general, as plant biomass increases, species richness increases. Also in Finland, decaying wood and anthills have been found to be the most species-rich microhabitats within the forest (Penttinen et al, 2008). In these cases, organic matter accumulated by other animal species also affects abundance.

Average annual rainfall determines both soil moisture and air humidity. In Mongolia, the number of species decreased with increasing aridity (from 381 mm to 201 mm) in steppe, i.e, treeless communities (Bayartogtokh, 2005). In months with more rainfall, the density of oribatids also increases. Density varies seasonally, following changes in rainfall (Badejo and Akinwole, 2006). The water holding capacity of the soil is also important for the soil fauna. If the water holding capacity of the soil is poor, precipitation will run off quickly and will not be available for a longer period of time for flora and fauna. The community in such areas is adapted to dry conditions and fluctuating moisture content and temperature. Thus, even a potential extreme drought has only a minor impact on the community (Flórián et al, 2019). Lindberg (2003) conducted similar experiments at two different locations in Sweden (Skogaby, 56° 33' N, 13° 13' E and Flakaliden, 64° 07' N, 19°27' E), manipulating precipitation, but in contrast to the experiments by Flórián (2019), in a spruce forest (*Picea abies*). In Skogaby, irrigation caused an increase in both density and number of species in other groups of soil fauna (Collembola, Mesostigmata, Enchytraeidae) besides Oribatida. In Flakaliden, however, irrigation did not cause a positive change in community composition. Artificially induced drought caused a significant decrease, but drought tolerant species became dominant. The difference in the community response can be explained by the fact that the intensity of the treatment is different when considered in the context of natural rainfall conditions. Groundwater levels also fluctuate with the seasons and groundwater table height is influenced by the distance from water bodies. Water levels of lakes and rivers correlate with groundwater levels. Vertically, the distance from the groundwater table is also important in shaping the community. In saturated soils, lack of oxygen is not favourable for soil fauna. At high groundwater tables, hygrophilous species will dominate, and at low groundwater tables, species preferring drier, warmer conditions will predominate (Irmeler,

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 69 -

2004). Soil moisture content is also determined by topography, valleys accumulate precipitation and the moisture content is higher there, however, in some cases the soil can also become saturated, which tends to reduce the density (Minor and Ermilov, 2015). Changes in community composition are not only related to soil, but also to vegetation. Lindo and Winchester (2008) found the proportion of species living on trees to be 20 percent in temperate rainforests in Washington State. Thus, Oribatida communities have established in the canopy of *Thuja plicata* that are significantly different from ground-dwelling communities and are not just a random subset of ground-dwelling species. The large surface area of the tree canopy also provides habitat for mites. Within the canopy of a given tree, a variety of microhabitats with different characteristics can occur. Heterogeneous environments, in turn, allow for greater diversity. Thus, there may be greater diversity within the crown of a given tree than between similar microhabitats of two trees (Behan-Pelletier and Walter, 2000). In rainforests, epiphytes also provide habitat for oribatids living in the canopy. Therefore, species living here have to be added to the species number of a given area in order to obtain an accurate picture of the species richness of the area (Franklin and Albuquerque, 2006). High up in the tree canopy, temperature and humidity change more rapidly than in the soil, to which the species living there must also adapt. Diurnal inactivity in groups is a behavioural response to this environment. Animals are active at night when temperatures are lower and humidity is higher. Also, the outgrowths and formations on the body surface of the animals are smaller and more rounded compared to the species living on the ground. This counteracts the effects of the wind, they are also morphologically adapted to their habitat (Behan-Pelletier and Walter, 2000).

All four factors are influenced by topography. As altitude increases, diversity in mountains generally decreases, but vegetation and soil structure can also change with altitude (Fischer and Schatz, 2013). There are often exceptions to this. For example, Khabir et al. (2014) studied the species richness of oribatids in the mountains of Iran. At altitudes between 1750-2000 m (Ghooshchi: N 37° 01', E 45° 56'), they found more species (44) than at altitudes between 1300-1450 m (14) (Ordooshahi: N 37° 27', E 45° 15'), and the total number of species found was 71. The average temperature in the higher sampling area is lower (5-7.5 °C) than in the lower area (10-12.5 °C), but the precipitation is more in the higher area (500-600 mm) than in the lower area (300-400 mm). The soil moisture content is also higher, which is more favourable for the Oribatida community. In contrast, Fischer and Schatz (2013) found fewer species at the highest sampling site in the Alps (Liebener Rippe: N 46°49.250', E 11°03.339', 2900 m a.s.l). This is not only due to the lower average temperature, but also to the rocky, stony lithosol and the sparse Androsacetum vegetation on the surface. At lower altitudes (Hohe Mut: N 46°50.081', E 11°02.801', 2600 m and Schönwieskopf: N 46°50.852', E 11°00.967', 2300 m), pasture with podzol soil and Nardetum, Caricetum vegetation, or pine forest (*Pinus cembra*, *Pinus mugo*, *Larix decidua*) (Zirbenwald: N 46° 51.542', E 11°00.990', 2050) with ferruginous podzol soil provide a more favourable

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 70 -

environment for the soil fauna. In cooler and wetter areas, the density and species number are higher than in warm and dry regions. Soil water content is also higher in wet areas and the wet environment increases the biomass and diversity not only of oribatids but also of the entire mesofauna (Rahgozar et al, 2019).

The composition of the vegetation, i.e, the plant species that live in the given area, is also an influencing factor. Bluhm et al. (2019) investigated the effect of *Fagus sylvatica*, *Acer pseudoplatanus*, *Fraxinus excelsior* and *Tilia cordata* species on the species composition of the Oribatida community in a temperate deciduous forest (51°26'27"N, 10°01'03"E, 340 m). The leaves of the four species and the nutrient content of the fallen leaves differ, but no significant differences were found in the Oribatida community, so for some reason they do not benefit from the higher nutrient content. This may be because the decaying leaf-litter also abolishes the habitat where the mites live. This has an opposite effect on diversity. Another explanation is that the different nutrient content and structural differences are compensated for by the bacteria and fungi colonising the leaf. Abiotic factors seem to have a greater influence on the community, such as pH, thickness of the leaf-litter and the soil, moisture content and porosity. A third reason could be that the Oribatida species living there are not specialists regarding feeding, so the species on which they feed is less important than the physical characteristics of their habitat. There were no significant differences between populations of different tree species, however, within the population of a given tree species, there were already significant differences in microhabitats. There are several hypotheses to interpret this. One reason could be that the leaf-litter connects sporadically occurring microhabitats, where specialist species tend to occur. Another possible explanation is that the leaf-litter is itself a habitat with its own specific characteristics, which allows diversity to be maintained. The third hypothesis is that the leaf-litter is a source of biodiversity, from which different species may migrate to other microhabitats located in patches. All three may be involved in shaping the observed distribution, however, their relative importance may vary by taxon and habitat (Wehner et al, 2016). Fewer mites occur in tropical forest soils than in temperate forest soils (Petersen and Luxton, 1982). One explanation may be that there are more sexually reproducing species there (Maraun et al, 2007). Their reproductive rate is lower than that of the temperate species (Franklin et al, 1997), and the leaf-litter layer and the O layer are not as pronounced as in temperate forests either (Wang et al, 2019). Tropical pine forests do not quite fit into this trend. Compared to forests dominated by angiosperms, they have higher density and species richness due to the layer of accumulating, partially decomposed pine needles. According to a study by Minor and Ermilov (2017), in Bi Doup-Nui Ba National Park in southern Vietnam, the area dominated by *Pinus dalatensis* and *Pinus kesiya* species showed significantly higher Oribatida species number and density compared to the area dominated by angiosperm species. In these areas, the physical properties of the resulting leaf-litter are important in shaping the observed species richness and composition. In other cases, plant

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 71 -

species and their root systems may also be determinants of species composition. Wissuwa et al. (2013) investigated the density and species composition in a field covered by *Medicago sativa*, *Taraxacum officinale* and *Bromus sterilis* in Central Europe. Soil under *B. sterilis* showed higher density, probably due to the high amount of fine rootlets and their microbiome. Here, the root architecture of certain plants was dominant.

The large-scale geographical distribution of oribatid mites is facilitated by the ability of birds to spread them in their plumage. They do not feed on the feathers or skin of birds, but feed on fungi living on the feathers. All forms of larvae have been found on the feathers, and they can complete their entire life cycle in the feathers, where they also reproduce (Krivolutsky and Lebedeva, 2004a). These authors found 146 Oribatida species on the feathers or in the nests of 150 bird species of the order Passeriformes. The most common species were *Hypochthonius rufulus*, *Tectocephus velatus*, *Schelorbates laevigatus*, *Palaecarus hystericinus* and *Trhypochthonius tectorum*, and they migrate from the ground or from the nest into the feathers of the bird. Fewer oribatids were found on the bodies of birds of prey (Falconiformes and Strigiformes) (46 Oribatida species on 19 bird species), which may be explained by the higher body temperatures, which may be too high for oribatid mites (Prinzinger et al, 1991). Among waterfowl, the highest number of oribatid mites was found on the body of cormorants (*Phalacrocorax carbo*) and great egrets (*Ardea alba*), with 12 and 18 species as well as 65 and 42 specimens, respectively. The most common species were *Palaecarus hystericinus*, *Liochthonius* sp, *Brachychthonius* sp, *Hypochthonius rufulus*, *Nothrus silvestris*, and *Malaconothrus egregious*. However, oribatids were not present on the specimens of parasitic jaeger (*Stercorarius parasiticus*), red-knobbed coot (*Fulica cristata*) and wild duck (*Anas platyrhynchos*) examined, but Prostigmata, Gamasidae and Collembola species were present there. Charadriiformes and Gruiformes species can travel very long distances as migratory birds, thus, oribatid mites can also travel very long distances. On the 16 bird species, 38 Oribatida species were found, but several of them was represented by only one specimen. Among the Galliformes, 40 Oribatida species were found on the feathers of the hazel grouse (*Tetrastes bonasia*), the black grouse (*Lyrurus tetrrix*) and the western capercaillie (*Tetrao urogallus*), so in these cases, oribatid mites are quite common members of the epifauna. In contrast, no oribatids were found in the epifauna on the feathers of the grey partridge (*Perdix perdix*) (Krivolutsky and Lebedeva, 2004b). The physiological characteristics and behaviour of the bird species, i.e, how often and how they clean their feathers, is an important factor in the formation of the epifauna.

These data provide important information not only on the distribution of oribatids, but also on the birds themselves. As different indicators, they show the geographic distribution of the population and the migratory route. Travelling on birds, oribatid mites may occur beyond their known distribution range. For example, travelling on the feathers of swans (*Cygnus olor*), *Hermannia reticulata* has reached as far as Krasnodar, Russia. Or

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 72 -

Sphaerochthonius splendidus, a Mediterranean species, has reached Belarus with the help of corncrakes (*Crex crex*) (Krivolutsky and Lebedeva, 2004a).

Ecological indication

Once agriculture or any kind of disturbance has ceased, succession begins. The number of individuals and the number of species of oribatids in the soil changes, which does not necessarily mean an increase. At the beginning of the succession, generalist species are abundant and constitute a large proportion of the community, but as the succession progresses, their density decreases (Zaitsev et al, 2006). The limited presence of resources, competition and predation are then influencing factors (Caruso et al, 2012). After some time, the number of species, the species composition of the community will return to near-natural levels. The extent to which an area has been degraded can be indicated by the presence or absence of species known as indicator species. The taxon chosen should be diverse and abundant, representing several functional guilds and several levels of mobility. Mobility allows them to move away from the site of disturbance when environmental conditions change adversely. Less mobile species indicate microhabitat change, while species with higher mobility indicate fragmentation and general, overall change. Furthermore, the indicator taxon should be selected so that the results obtained from its study are comparable to those from other geographical regions, i.e, the effect of geographical distance on the community composition should be relatively small (Gerlach et al, 2013). Indicators of ecological integrity can be found at the species, population, landscape and ecosystem level (Niemi and McDonald, 2004). The methodology of identifying indicator species is reviewed by McGeoch and Chown (1998). The food consumed by oribatids may vary with age, so they may feed at several trophic levels. Their mobility is quite low, and they can only travel short distances by active locomotion. Intraspecific and interspecific competition, resource sharing, predation, dispersal limitation, diversity of vegetation and ecological niches, phoresis, habitat type as well as trophic resource complexity all influence the variability of indicator species (Gulvik, 2007; Gergócs and Hufnagel, 2009). As the Oribatida order is highly species-rich, this taxon is an ideal indicator of the extent of human disturbance. The abundance and diversity of oribatids can be an indicator of soil condition and the harmful impact of human activity (Gulvik, 2007). Biological indicators can be grouped into three categories. The first one is the so-called environmental indication, where certain species respond in a predictable way to environmental disturbances and changes. In the case of ecological indication, a given species is proven to be sensitive to a pollutant or habitat fragmentation. And finally, in the case of the biodiversity indication, the species richness of a particular taxon is used as an indicator of the species richness of the whole community (Gerhardt, 2012). Oribatids can be used to assess the damage caused by human activities. The soil fauna is highly sensitive to human disturbance, which should be taken into account in soil management. At the same time, it can indicate the extent of damage caused by human

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 73 -

activity (Behan-Pelletier, 1999). The indicator taxon should reflect changes in environmental conditions, especially those related to disturbance. Most species are highly sensitive to human activity. Their numbers are rapidly declining in such areas. The distribution of species correlates with changes in environmental factors. There are dominant species with a wide range of tolerance which occur almost everywhere, but there are also species with a narrow range of tolerance which have specific habitat requirements. These occur in a smaller number of individuals, but their occurrence indicates the characteristics of their environment. They are more suitable for assessing the condition of the environment and the soil. Disturbance increases the number of thelytokous species having a wider range of tolerance in the community (Ruf and Beck, 2005). In order to determine the ecological status of an ecosystem, it is important to know the natural variation of biotic and abiotic factors over time in order to distinguish them from changes caused by anthropogenic influences (Sandlund and Aagaard, 2004). Oribatid mites are fairly easy to handle in the laboratory and are large enough that the accumulation and impact of contaminants can be easily studied (Van-Camp et al, 2004). The size of Oribatida species is also an important parameter for determining whether they are suitable as indicators. Epedaphic and hemiedaphic species are generally larger than euedaphic species. Due to their small size, euedaphic species move more easily among soil particles. This also makes them more resistant to damaging environmental effects. Therefore, the proportion of euedaphic species within the Oribatida community increases in contaminated areas compared to pristine areas (Andrievskii et al, 2015). They play an important role in nutrient cycling, soil formation and the maintenance of the soil structure (Wickings and Grandy, 2011). They are also important indicators of soil health as well as the degradation by human activities (Behan-Pelletier, 1999). They may therefore also be suitable for use as model organisms in ecotoxicological tests. This, however, requires knowledge of the genome and transcriptome in order to understand the response of an organism to xenobiotics at the molecular level, which leads to tolerance or sensitivity to a particular pollutant (Fajana et al, 2019). The response to a xenobiotic is thus reflected in the abundance and diversity of oribatid mites, indicating the state of the soil and the damaging effects of human activity (Gulvik, 2007).

The highest individual and species richness occurs in forests, and the first human activity to affect their community is forestry. The activity of oribatid mites in forest soils has a major impact on primary production indirectly, increasing microflora activity (Wolters, 1991) and accelerating the decomposition of plant debris by breaking it into smaller particles. Also, by constantly consuming bacteria and fungi, they induce them to grow continuously as it is necessary to compensate for their consumption. Under conditions where mycelium can grow rapidly, the Oribatida population also increases. For this reason, their use as indicators is also justified (Crotty and Adl, 2019). Forest humus and its fauna can be beneficial for horticultural plants. When such humus (edaphon) is inoculated into the soil around them, they grow faster. The beneficial effect can be mutual, so that certain plant species help to

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 74 -

increase the number of individuals in the Oribatida population. Klimek and Rolbiecki (2014) inoculated the soil of forest-grown seedlings of birch (*Betula pendula*), linden (*Tilia cordata*) and Scots pine (*Pinus sylvestris*) with edaphon. Two years later, the number of oribatids was significantly higher in the edaphon-inoculated soil, but also significantly higher in the case of the linden and birch than in the soil of the Scots pine, despite the fact that the edaphon was from an old pine forest. The root systems of deciduous trees seem to provide more favourable conditions for the reproduction of oribatid mites. A number of microhabitats occur within the forest, which play a role in maintaining species richness. Fungi of the order Polyporales play an important role in the decomposition of wood in forests, and there are also species that attack living tissue and are pathogenic to the tree. They can also cause economic damage to forestry. At the same time, the fungal fruiting bodies provide a microhabitat for oribatid mites. Over time, both the wood and the fruiting bodies themselves decompose, but in different stages of decomposition, they host different communities. This actually maintains the species richness of the oribatids. Such fungi are less abundant in areas under forest management, which implies that they are more species-poor compared to forests without human intervention (Gdula et al, 2021).

However, both the number of individuals and the number of species are lower in disturbed areas than in places where natural vegetation is still present and there is no human disturbance. Intermediate values are observed in agricultural areas, and the values are the lowest in soils covered by industrial pollution or mechanically damaged. In agricultural areas, regular chemical use reduces their number (Moitra, 2013). Agricultural production now covers a large part of the Earth and is one of the activities with the largest impact, so it is important to know how much this activity affects soil fauna. The Oribatida community can indicate not only the presence of different toxic substances, but also the extent to which the soil or a particular area is still in a near-natural state or has been disturbed by human activity. Human activity also changes the relative proportions of oribatid mites and other groups. Disturbance is common in areas under intensive agricultural production, which means that the area is in the early stage of secondary succession. When disturbance ceases, there will be a gradual increase in the proportion of K-strategist oribatids relative to, for example, r-strategist Collembola species. The proportion of Oribatid species will be greater in stable, undisturbed environments (Gulvik et al, 2008). Seniczak et al. (2018) collected mites from soil samples from vineyards in Mediterranean climate in Spain (El Poble Nou de Benitatxell). Natural vegetation, which was not under cultivation, was used as a control. Here, the average was 5900 individuals per square metre. In the plantation, 2250 and 2820 individuals were found in the areas under organic and conventional cultivation, respectively. The difference between the two different types of cultivation is not significant. However, the community composition was significantly different between the control and the plantation. There was also no significant difference in the community composition between the two types of cultivation. This means

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 75 -

that the chemicals used had little effect on Oribatida species in the conventionally cultivated area. Mechanical tillage had a greater effect, which significantly influenced the density at both sites. This may be the reason for the higher seasonal fluctuation compared to the control. The organic matter content and the absolute nitrogen concentration of the soil as well as the C/N ratio are determinants of oribatid abundance and diversity. However, too high values are no longer favourable for oribatids and abundance and species number start to decline. This can occur when agricultural land is fertilised. Graczyk et al. (2008) investigated how increased values due to fertilization affect abundance and diversity. 40 m³ per hectare of cattle manure significantly increased abundance, but 60 and 80 m³ per hectare of cattle manure significantly decreased it. Manure can contain a number of microorganisms that are harmful to domestic animals and humans, and is therefore treated with bactericidal and fungicidal chemicals. These may also contribute to the observed reduction, but the author does not mention which chemicals these are exactly. The abundance of Parachipteria bella was the highest in the area treated with 40 m³ per hectare of manure, but Liebstadia humerata was insensitive to the amount of manure. The hedgerows separating the different agricultural areas act as refugia that can maintain the species richness, even if these mean a relatively small area. A stable microenvironment is established in this area, which does not occur within the agricultural area due to frequent disturbance. The disturbed area is dominated by a few species with a wide range of tolerance but poorer competitive ability. A few other species occur alongside them, with much smaller number of individuals. The beta diversity is also high, suggesting that the community composition is not stable and that the species composition may be random due to fluctuations in abiotic factors (Luptáčík et al, 2011).

Soil nitrogen and sulphur accumulation has increased due to industrial or agricultural activity (Bobbink et al, 2010). The consequence is soil acidification, which also has an impact on soil biota (Nijssen et al, 2017). Soil pH is a very important abiotic factor, determining the composition of the soil community (Hågvar and Abrahamsen, 1980) A negative trend has been observed between pH variation and community species richness (Guo and Siepel, 2020). Soil acidification triggers the mobilisation of toxic aluminium and heavy metals, and the reduction of the availability of the important nutrients, such as potassium, calcium and magnesium, which prevents some species from normally absorbing water at low pH (Francis, 1982; Brümmer, 1986; Pannatier et al, 2004). Absorption capacity is pH-dependent, decreasing at low pH, which can lead to dehydration and mortality of animals (Jaeger and Eisenbeis, 1984) Prolonged low pH leads to depletion of the soil buffer capacity and the reduction in species richness of the soil fauna. For some species, abundance correlates with the pH of the soil or the leaf-litter. pH can be altered by acid rain or dust from falling industrial dirt. Jung et al. (2002) investigated the abundance of Oribatida species in relation to pH in a deciduous forest in South Korea. The abundance of *Lasiobelba remota* reached its maximum around pH 5. *Ceratozetes* sp. increased in abundance with increasing pH, and

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 76 -

Tectocephalus velatus showed a negative correlation with pH, i.e. higher abundance at lower pH. Thus, the decline or increase of the abundance of some species may indicate a change in pH, which requires intervention.

The physico-chemical properties, microbiome and flora of an abandoned industrial site can differ significantly from the surrounding unaffected areas and therefore be considered ecologically as an island, which may also have a different Oribatida fauna (Majer, 1989). The presence of toxic substances impoverishes the flora and fauna. Species with a wide range of tolerance occur that tolerate the presence of toxic substances in the environment. The process of succession is also slower than in unaffected areas. The community composition also changes more slowly over the years, with the same few dominant species occurring, but they can be highly abundant. *Ceratozetes mediocris*, *Peloptulus phaenotus* and *Protoribates variabilis* are common species in contaminated areas as well (Skubała, 2004). Even in soils with high concentrations of heavy metals, the biomass of bacteria, fungi and Actinomycetes can be quite high, so they tolerate high concentrations of these elements quite well. They are therefore a food source for mites as well (Lenart and Wolny-Koładka, 2013; Feketeová et al, 2016). Pioneer species with a wide range of tolerance are predominantly found in the Oribatida community in soils with high concentrations of heavy metals. The number of species and the abundance also depend on the time that has elapsed since the contamination or the cessation of industrial or mining activities. Succession then restarts, so the amount of plant biomass increases. The presence of several plants also increases the number of Oribatida species, even when the concentration of heavy metals is high in the soil (Manu et al, 2019). Iglesias et al. (2019) studied the effects of heavy metals on abundance and community structure in irrigated agricultural fields in Mexico (19°40' – 20°29' N; 99°57' – 99°27' W Mezquital Valley, Hidalgo). The study area is irrigated with wastewater, which has high concentrations of heavy metals that accumulate in the soil over time. The control area is not irrigated with such water. The difference in abundance observed in the two areas can be explained by the tolerance or sensitivity of the species to heavy metals. The species *Oppiella nova*, *Rhysotritia ardua*, *Schelorbates* sp. and *Tectocephalus velatus* were the most abundant in the contaminated soil. The numbers of individuals were lower in the control area. *Epilohmannia pallida*, *Ramusella* sp. and *Zygoribatula connexa* species were more abundant in the less contaminated area. Due to industrial and mining activities, the heavy metal content of the soil is elevated (As, Ba, Cd, Co, Cr, Cu, Ni, Zn), pH is extreme, moisture content is low and C/N ratio varies widely. These conditions are not favourable for soil organisms and therefore the number of species and the number of individuals decrease. One species with a wide range of tolerance that can tolerate high concentrations of heavy metals is *Tectocephalus velatus sarekensis*, which occurs even in such unfavourable soils (Technosol) (Feketeová et al, 2021). It is an opportunistic, r-strategist species that reproduces by parthenogenesis and is able to colonize such areas (Błoszyk et al, 2004).

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 77 -

Another consequence of human activity is the emergence of alien plant species in the ecosystem. The soil fauna also reacts to the appearance of new species. An important question is whether introduced invasive plant species are able to change the composition of soil fauna, and thus biogeochemical cycles. In Poland (50°03'58 "N, 18°34'09 "E and 50°03'55 "N, 18°34'24 "E), Kohyt and Skubała (2013) investigated in Poland whether the Oribatida fauna in a population of northern red oak (*Quercus rubra*) introduced from North America and in a population of European pedunculate oak (*Quercus robur*) differs significantly. The number of individuals was significantly higher in the leaf-litter, which can be explained by the fact that the northern red oak produces more leaf-litter, so that a thicker layer allows the survival of a fauna with a higher number of individuals. Under the leaf-litter, in the soil, the number of individuals was lower in the population of the northern red oak, but the difference was not significant. No major differences were found in species composition, either. *Schelorbitates pallidulus* was found in the northern red oak stand and *Chamobates voigtsi* in the pedunculate oak stand. Both are fungivores, i.e, they consume fungal filaments and belong to the same guild. The small difference can be explained by the fact that 35-40 years is not a very long period for such trees, so that large differences have not developed yet. The situation is different for the invasive giant knotweed (*Reynoutria sachalinensis*). More species were found in the area partially covered by this plant (37%) than in the area completely covered by this plant (100%) and where it was completely absent. An explanation could be that the vegetation architecture of the area changed when the new plant appeared, but when it already covered the whole area and no other plants were present, it reduced the number of oribatids and with it the number and abundance of Collembola, Acaridida species. The reason of this may be the structure with simpler architecture and the less fungal filaments due to the fungicidal secondary metabolites (stilbene, catechin) produced by the plant. Here, the fauna already seemed to impoverish, but predator species were more numerous, probably because they hunt more efficiently in simpler environments (Skubała and Mierny, 2009).

Human-induced climate change is also a threat to the ecosystem. Climate change may alter the amount and distribution of precipitation. In turn, the amount of precipitation also determines the quality of the soil and the leaf-litter as habitats for soil fauna. Prolonged drought significantly reduces the reproductive potential, as the lack of water and heat also reduce the survival chances of eggs and larvae. In such environments, where rainfall is low and its distribution is unpredictable, r-strategist species dominate among Oribatida species as well (Wallwork and MacQuitty, 1986). In arid areas, in addition to the lack of water, soil structure and the rarity of favourable microhabitats usually do not allow high species richness to develop. The porous structure of the cryptobiotic crust in arid areas allows for richer soil fauna because this microhabitat provides a more stable environment where temperatures do not fluctuate as much. The damage of this layer due to human activities also implies a reduction in species richness (Villarreal-Rosas et al, 2014). On the soil of the

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 78 -

mangrove forests, few but specialist species live in terms of vertical distribution. Tidal movement, water level elevation over longer periods and changes in water depth are important factors influencing community establishment, in particular, diversity and vertical distribution. Therefore, the Oribatida community can be used as a biological indicator to study the impact of sea level rise on the ecosystem (Vu et al, 2019).

Changes in the relative proportions of oribatid mites to other taxa, such as Actinedida, Mesostigmata or Astigmata, may also be an indicator. N'Dri et al. (2016) studied the soil fauna in Taï National Park and teak (*Tectona grandis*) plantations in West Africa. The Oribatida-Actinedida ratio was 52:28 in the pristine rainforest and 3:95 in the plantation, i.e., Actinedida increased in number. This may indicate human disturbance, i.e., the plantation is a less stable habitat. The Oribatida/Astigmata ratio is an indicator of stability and fertility. A ratio greater than one indicates fertile soil and stable conditions. A ratio less than one indicates disturbance, less fertile soil and stress. This is more favourable for Astigmata mites. The Oribatida/Prostigmata ratio can also indicate the organic matter and water content of the soil. Infertile soils, drought and intensive agricultural activity increase the number of Prostigmata mites (Socarrás and Izquierdo, 2014).

Oribatids can also be perfectly used in nature conservation. Seniczak et al. (2021) found 95 species in a deciduous forest in Norway in oceanic climate (Kjeøya Peninsula), which represents a very high species richness even within Europe. The terrain in this area is very rocky, which is not favourable for agricultural and forestry activities. So even a few hectares relatively undisturbed by human activity can support many species and are therefore important for nature conservation. Here, oribatids indicate a near-natural state, which can help in the designation of protected areas.

Finally, oribatid mites can also be used to reconstruct past environmental conditions using fossils. They are also suitable for isolating glacial and warmer interglacial periods, provided specimens are found. *Neoribates aurantiactus* and *Carabodes labyrinthicus* prefer lichens and drier environments, while *Limnozetes ciliatus* and *Platynothrus peltifer* are associated with *Carex* sp. The presence of the former species in the samples is typical of the colder periods and the presence of permafrost, the latter species are more typical of the warmer periods (Markkula et al, 2018). Of course, this requires knowledge of the plants and habitats with which these species are currently associated. Thus, it is possible to infer from their presence the climate of the not too distant past, within the period when these Oribatida species already existed.

Closing remarks

Slow climate change does not cause a radical change in the community structure in the forest ecosystem because vegetation mitigates the stress caused by climate change. If there is direct human intervention, where vegetation is removed and the soil is cultivated, the soil fauna is subjected to much greater stress and the community structure changes more rapidly

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 79 -

(Eitminavičiūtė et al, 2008). This is why it is important to maintain vegetation as it mitigates the effects of climate change.

It is worth using several taxa for the study because different taxa are differently related to the environmental factor under study. One taxonomic group is often not sufficient to describe all relevant factors. Thus, the correlation of the community composition is too low for a single group to be representative of the overall biodiversity. It is therefore advisable to study the consequences of anthropogenic impacts by involving several groups (Lehmitz et al, 2020). Although with some limitations, the use of biological indicators to monitor the quality of the natural environment has some advantages over physico-chemical assessments. First, biological study measures the cumulative effect on organisms rather than a transient state of the environment. Secondly, indicator organisms can indicate small amounts of pollutants that are not detectable by instrumentation yet, or the slightest human interference. Indicator organisms can respond both to individual and complex factors. Finally, a bioindicator can indicate the status of ecosystem components without the need to remove or damage them. It is therefore very important to choose the species used as indicators correctly.

REFERENCES

- [1.] Alberti, G. (1998): Fine structure of receptor organs in oribatid mites (Acari). – In: Ebermann, E. *Arthro-pod Biology: Contributions to Morphology, Ecology and Systematics*. Biosystematics and Ecology Series 14: 27-77.
- [2.] Alberti, G., Storch, V. (1977): Zur Ultrastruktur der Coxaldrüsen actinotricher Milben. – *Zoologische Jahrbücher* 109: 394-425.
- [3.] Anderson, J. M., Swift, M. J. (1983): Decomposition in tropical forests. – In: Sutton, S. L., Whitmore, T. C., Chadwick, A. C. *Tropical rain forest: ecology and management*. Special Publication Series of the British Ecological Society, n. 2. Blackwell, Oxford.
- [4.] Andrievskii, V. S., Barsukov, P. A., Bashkin, V. N. (2015): Application of Soil Oribatid Mites as Bioindicators in Impact Areas of the Gas Industry in the West Siberian Tundra. – *The Open Ecology Journal* 8(Suppl 1-M4): 32-39. <https://doi.org/10.2174/1874213001508010032>
- [5.] Ashman, M., Puri, G. (2002): *Essential Soil Science: A Clear and Concise Introduction to Soil Science*. – Blackwell Science, Oxford.
- [6.] Badejo, M. A., Akinwale, P. (2007): Preliminary study of the feeding habits of seven species of oribatid mites from Nigeria. – *Systematic and Applied Acarology* 12(2): 121. <https://doi.org/10.11158/saa.12.2.5>
- [7.] Badejo, M. A., Akinwale, P. O. (2006): Microenvironmental preferences of oribatid

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 80 -

- mite species on the floor of a tropical rainforest. – *Experimental and Applied Acarology* 40: 145-156. <https://doi.org/10.1007/s10493-006-9029-y>
- [8.] Bartsch, I. (2004): Geographical and ecological distribution of marine halacarid genera and species (Acari: Halacaridae). – *Experimental and Applied Acarology* 34(1-2): 37-58. <https://doi.org/10.1023/B:APPA.0000044438.32992.35>
- [9.] Bayartogtokh, B. (2005): Biodiversity and Ecology of Soil Oribatid Mites (Acari: Oribatida) in the Grass-land Habitats of Eastern Mongolia. – *Erforschung biologischer Ressourcen der Mongolei* 9: 59-70.
- [10.] Behan-Pelletier, V. M. (1999): Oribatid mite biodiversity in agroecosystems: Role for bioindication. – *Agriculture, Ecosystems & Environment* 74(1-3): 411-423. [https://doi.org/10.1016/S0167-8809\(99\)00046-8](https://doi.org/10.1016/S0167-8809(99)00046-8)
- [11.] Behan-Pelletier, V. M. (2003): Acari and Collembola biodiversity in Canadian agricultural soils. – *Canadian Journal of Soil Science* 83: 279-288. <https://doi.org/10.4141/S01-063>
- [12.] Behan-Pelletier, V. M., Bissett, B. (1994): Oribatida of Canadian Peatlands. – *The Memoirs of the Entomological Society of Canada* 126(S169): 73-88. <https://doi.org/10.4039/entm126169073-1>
- [13.] Behan-Pelletier, V., Walter, D. E. (2000): Biodiversity of Oribatid Mites (Acari: Oribatida) in Tree Canopies and Litter. – In: Coleman, D. C, Hendrix, P. F. *Invertebrates as Webmasters in Ecosystems*. CABI Publishing, New York. <https://doi.org/10.1079/9780851993942.0187>
- [14.] Belanger, S. D. (1976): *The Microarthropod Community of Sphagnum Moss with Emphasis on the Oribatei*. – M.Sc. thesis, State University of New York, Syracuse.
- [15.] Błoszyk, J., Adamski, Z., Napierała, A., Dylewska, M. (2004): Parthenogenesis as a life strategy among mites of the suborder Uropodina (Acari: Mesostigmata). – *Canadian Journal of Zoology* 82: 1503-1511. <https://doi.org/10.1139/z04-133>
- [16.] Bluhm, C., Butenschoen, O., Maraun, M., Scheu, S. (2019): Effects of root and leaf litter identity and diversity on oribatid mite abundance, species richness and community composition. – *PLoS ONE* 14(7): e0219166. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0219166>
- [17.] Bobbink, R., Hettelingh, J.-P., Braun, S, Nordin, A., Power, S., Schütz, K., Strengbom, J., Weijters, M., Tomassen, H. (2010): Review and revision of empirical critical loads and dose-response relationships. – *Proceedings of the An Expert Workshop, Noordwijkerhout, The Netherlands*.
- [18.] Brückner, A., Hilpert, A., Heethoff, M. (2017): Biomarker function and nutritional stoichiometry of neutral lipid fatty acids and amino acids in oribatid mites. – *Soil Biology & Biochemistry* 115: 35-43. <https://doi.org/10.1016/j.soilbio.2017.07.020>
- [19.] Brückner, A., Schuster, R., Smit, T., Heethoff, M. (2018): Imprinted or innate food preferences in the model mite *Archegozetes longisetosus* (Actinotrichida, Oribatida,

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 81 -

- Trhypochthoniidae). – *Soil Organisms* 90(1): 23-26.
- [20.] Brümmer, G. W. (1986): Heavy Metal Species, Mobility and Availability in Soils. – In: Bernhard, M, Brinckman, F. E, Sadler, P. J. The Importance of Chemical "Speciation" in Environmental Processes. Dahlem Workshop Reports (Life Sciences Research Report), vol 33. Springer, Berlin, Heidelberg.
- [21.] Bücking, J. (1998): Investigations on the feeding habits of the rocky-shore mite *Hyadesia fusca* (Acari: Astigmata: Hyadesiidae): diet range, food preference, food quality, and the implications for distribution patterns. – *Helgoländer Meeresuntersuchungen* 52: 159-177. <https://doi.org/10.1007/BF02908745>
- [22.] Bücking, J., Ernst, H., Siemer, F. (1998): Population dynamics of phytophagous mites inhabiting rocky shores - K-strategists in an extreme environment? - In: Ebermann, E. *Arthropod Biology: Contributions to Morphology, Ecology and Systematics. Biosystematics and Ecology Series 14.* Österreichische Akademie der Wissenschaften, Vienna.
- [23.] Caruso, T., Taormina, M., Migliorini, M. (2012): Relative role of deterministic and stochastic determinants of soil animal community: a spatially explicit analysis of oribatid mites. – *Journal of Animal Ecology* 81: 2014-221. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2656.2011.01886.x>
- [24.] Cassagne, N, Spiegelberger, T, Cécillon, L, Juvy, B, Brun, J.-J. (2008): The impact of soil temperature increase on organic matter and faunal properties in a frozen calcareous scree in the French Alps. – *Geoderma* 146: 239-247. <https://doi.org/10.1016/j.geoderma.2008.05.028>
- [25.] [Clinton, B. D., Vose, J. M., Knoepp, J. D., Elliott, K. J., Reynolds, B. C, Zarnoch, S. J. (2010): Can structural and functional characteristics be used to identify riparian zone width in southern Appalachian headwater catchments? - *Canadian Journal of Forest Research* 40(2): 235-253. <https://doi.org/10.1139/X09-182>
- [26.] Coulson, S. J., Hodkinson, I. D., Webb, N. R., Block, W., Bale, J. S, Strathdee, A. T, Worland, M. R, Wooley, C. (1996): Effects of experimental temperature elevation on high-arctic soil microarthropod populations. – *Polar Biology* 16: 147-153. <https://doi.org/10.1007/BF02390435>
- [27.] Crotty, F. V., Adl, S. M. (2019): Competition and Predation in Soil Fungivorous Microarthropods Using Stable Isotope Ratio Mass Spectrometry. – *Frontiers in Microbiology* 10: 1274. <https://doi.org/10.3389/fmicb.2019.01274>
- [28.] de Moraes, J., Franklin, E., de Moraes, J. W., de Souza, J. L. P. (2011): Species diversity of edaphic mites (Acari: Oribatida) and effects of topography, soil properties and litter gradients on their qualitative and quantitative composition in 64 km² of forest in Amazonia. – *Experimental and Applied Acarology* 55: 39-63.

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 82 -

- <https://doi.org/10.1007/s10493-011-9451-7>
- [29.] DeNiro, M. J., Epstein, S. (1981): Influence of diet on the distribution of nitrogen isotopes in animals. – *Geochimica et Cosmochimica Acta* 45: 341-351. [https://doi.org/10.1016/0016-7037\(81\)90244-1](https://doi.org/10.1016/0016-7037(81)90244-1)
- [30.] Eitminavičiūtė, I. S. (1966): Oribatidy beregov zaboščennych ozer (1. Nizinnoe boloto). – *Liet TSR Moksl Akad Darb S, Vilnius, Serija C* 1(39): 53-62.
- [31.] Eitminavičiūtė, I., Matusevičiūtė, A., Augustaitis, A. (2008): Dynamic and seasonal fluctuations of microarthropod complex in coniferous forest soil. – *Ekologija* 54(4): 201-215. <https://doi.org/10.2478/v10055-008-0031-z>
- [32.] El-Sharabasy, H. M. (2013): Factors Affecting the Vertical Distribution of Oribatid Mites (Acari: Oribatida) in Ismailia Governorate, Egypt. – *Acarines* 7(2): 37-43. <https://doi.org/10.21608/ajesa.2013.163704>
- [33.] Erdmann, G., Otte, V., Langel, R., Scheu, S., Maraun, M. (2007): The trophic structure of bark-living oribatid mite communities analysed with stable isotopes (15N, 13C) indicates strong niche differentiation. – *Experimental and Applied Acarology* 41: 1-10. <https://doi.org/10.1007/s10493-007-9060-7>
- [34.] Erdmann, G., Scheu, S., Maraun, M. (2012): Regional factors rather than forest type drive the community structure of soil living oribatid mites (Acari, Oribatida). – *Experimental and Applied Acarology* 57: 157-169. <https://doi.org/10.1007/s10493-012-9546-9>
- [35.] Fajana, H. O., Gainer, A., Jegede, O. O., Awuah, K. F., Princz, J. I., Owajori, O. J., Siciliano, S. D. (2019): *Oppia nitens* C.L. Koch, 1836 (Acari: Oribatida): Current Status of Its Bionomics and Relevance as a Model Invertebrate in Soil Ecotoxicology. – *Environmental Toxicology and Chemistry* 38(12): 2593-2613. <https://doi.org/10.1002/etc.4574>
- [36.] Farid, H. M. (2019): Effect of different soil fungi on biological aspects of the oribatid mite *Nothrus sil-vestris* (Acari: Oribatida) in the laboratory. – *Egyptian Journal of Plant Protection Research Institute* 2(1): 81-87.
- [37.] Feketeová, Z., Mangová, B., Čierniková, M. (2021): The Soil Chemical Properties Influencing the Oribatid Mite (Acari; Oribatida) Abundance and Diversity in Coal Ash Basin Vicinage). – *Applied Sciences* 11:3537. <https://doi.org/10.3390/app11083537>
- [38.] Feketeová, Z., Sládkovičová, V. H., Mangová, B., Pogányová, A., Šimkovič, I., Krumpál, M. (2016): Bio-logical properties of extremely acidic cyanide-laced mining waste. – *Ecotoxicology* 25: 202-212. <https://doi.org/10.1007/s10646-015-1580-z>
- [39.] Feng, Z., Schneider, J. W., Labandeira, C. C., Kretzschmar, R., Rößler, R. (2015): A specialized feeding habit of Early Permian oribatid mites. – *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 417: 121-125. <https://doi.org/10.1016/j.palaeo.2014.10.035>
- [40.] Fischer, B. M., Schatz, H. (2013): Biodiversity of oribatid mites (Acari: Oribatida) along

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 83 -

- an altitudinal gradient in the Central Alps. – *Zootaxa* 3626(4): 429-454.
<https://doi.org/10.11646/zootaxa.3626.4.2>
- [41.] Flórián, N., Ladányi, M., Ittész, A., Kröel-Dulay, Gy., Ónodi, G., Mucsi, M., Szili-Kovács, T., Gergócs, V., Dányi, L., Dombos, M. (2019): Effects of single and repeated drought on soil microarthropods in a semi-arid ecosystem depend more on timing and duration than drought severity. – *PLoS ONE* 14(7): e0219975.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0219975>
- [42.] Francis, A. J. (1982): Effects of acidic precipitation and acidity on soil microbial processes. – *Water, Air, & Soil Pollution* 18: 375-394.
- [43.] <https://doi.org/10.1007/BF02419425>
- [44.] Franklin, E. N., Adis, J., Woas, S. (1997): The Oribatid Mites. – In: Junk, W. J. (ed) *Central Amazonian river floodplains: ecology of a pulsing systems*. Springer, Berlin.
https://doi.org/10.1007/978-3-662-03416-3_16
- [45.] Franklin, E. S., Albuquerque, M. I. C. (2006): Diversity and distribution of oribatid mites (Acari: Oribatida) in a lowland rain forest in Peru and in several environments of the Brazilians States of Amazonas, Rondônia, Roraima and Pará. – *Brazilian Journal of Biology* 66(4): 999-1020. <https://doi.org/10.1590/S1519-69842006000600007>
- [46.] Gdula, A. K., Skubała, P., Zawieja, B., Gwiazdowicz, D. J. (2021): Mite communities (Acari: Mesostigmata, Oribatida) in the red belt conk, *Fomitopsis pinicola* (Polyporales), in Polish forests. – *Experimental and Applied Acarology* 84: 543-564.
<https://doi.org/10.1007/s10493-021-00635-1>
- [47.] Gergócs, V., Hufnagel, L. (2009): Application of oribatid mites as indicators (review). – *Applied Ecology and environmental research* 7(1): 79-98.
https://doi.org/10.15666/aeer/0701_079098
- [48.] Gerhardt, A. (2012): Bioindicator species and their use in biomonitoring. – In: Hilary, I. I, John, L. D. *Environmental Monitoring, Encyclopaedia of Life Support Systems*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris.
- [49.] Gerlach, J., Samways, M., Pryke, J. (2013): Terrestrial invertebrates as bioindicators: an overview of available taxonomic groups. – *Journal of Insect Conservation* 17: 831-850. <https://doi.org/10.1007/s10841-013-9565-9>
- [50.] Graczyk, R., Seniczak, S., Graczyk, B. W. (2008): The effect of cattle liquid manure fertilization on the soil mites (Acari) of permanent meadow in Poland. – *Journal of Central European Agriculture* 9(4): 651-658.
- [51.] Gulvik, M. E. (2007): Mites [Acari] as indicators of soil biodiversity and land use monitoring: a review. – *Polish Journal of Ecology* 55(3): 415-440.
- [52.] Gulvik, M. E., Błoszyk, J., Austad, I., Bajaczyk, R., Piwczynski, D. (2008): Abundance and diversity of soil microarthropod communities related to different land use regime in a traditional farm in Western Norway. – *Polish Journal of Ecology* 56(2): 273-288.
- [53.] Guo, Y., Siepel, H. (2020): Monitoring Microarthropods Assemblages along a pH

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 84 -

- Gradient in a Forest Soil over a 60 Years' Time Period. – *Applied Sciences* 10: 8202. <https://doi.org/10.3390/app10228202>
- [54.] Gutiérrez-López, M., Ranera, E., Novo, M., Fernández, R., Trigo, D. (2014): Does the invasion of the exotic tree *Ailanthus altissima* affect the soil arthropod community? The case of a riparian forest of the Henares River (Madrid). – *European Journal of Soil Biology* 62: 39-48. <https://doi.org/10.1016/j.ejsobi.2014.02.010>
- [55.] Hågvar, S. (2020): Ecological Spotlights on Mites (Acari) in Norwegian Conifer Forests: A Review. – In: Haouas, D, Hufnagel, L. *Pests Control and Acarology*. BoD - Books on Demand. <https://doi.org/10.5772/intechopen.83478>
- [56.] Hågvar, S., Abrahamsen, G. (1980): Colonisation by Enchytraeidae, Collembola and Acari in Sterile Soil Samples with Adjusted pH Levels. – *Oikos* 34(3): 245-258. <https://doi.org/10.2307/3544284>
- [57.] Hågvar, S., Amundsen, T. (1981): Effects of Liming and Artificial Acid Rain on the Mite (Acari) Fauna in Coniferous Forest. – *Oikos* 37(1): 7-20.
- [58.] <https://doi.org/10.2307/3544068>
- [59.] Haq, M. A. (2016): Oricultural farming practice: a novel approach to agricultural productivity. – *Journal of the Acarological Society of Japan* 25(S1): 51-75. https://doi.org/10.2300/acari.25.Suppl_51
- [60.] Haq, M. A. (2019): Potential of oribatid mites in biodegradation and mineralization for enhancing plant productivity. – *Acarological Studies* 1(2): 101-122.
- [61.] Hassall, M., Visser, S., Parkinson, D. (1986): Vertical migration of *Onychiurus subtenuis* (Collembola) in relation to rainfall and microbial activity. – *Pedobiologia* 29: 175-182.
- [62.] Hättenschwiler, S., Tiunov, A. V., Scheu, S. (2005): Biodiversity and Litter Decomposition in Terrestrial Ecosystems. – *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics* 36: 191-218.
- [63.] <https://doi.org/10.1146/annurev.ecolsys.36.112904.151932>
- [64.] Heethoff, M., Bergmann, P., Norton, R. A. (2006): Karyology and sex determination of oribatid mites. – *Acarologia* 46(1-2): 127-131.
- [65.] Hickley, M. B. C., Doran, B. (2004): A Review of the Efficiency of Buffer Strips for the Maintenance and Enhancement of Riparian Ecosystems. – *Water Quality Research Journal of Canada* 39(3): 311-317. <https://doi.org/10.2166/wqrj.2004.042>
- [66.] Hodge, A. (2006): Plastic plants and patchy soils. – *Journal of Experimental Botany* 57: 401-411. <https://doi.org/10.1093/jxb/eri280>
- [67.] Hodgkins, S. B., Richardson, C. J., Dommann, R., Wang, H., Glaser, P. H., Verbeke, B., Winkler, B. R., Cobb, A. R., Rich, V. I., Missilmani, M., Flanagan, N, Ho, M, Hoyt, A. M, Harvey, C. F., Vining, S. R., Hough, M. A., Moore, T. R, Richard, P. J. H., De La Cruz, F. B., Toufaily, J., Hamdan, R., Cooper, W. T., Chanton, J. P. (2018): Tropical peatland carbon storage linked to global latitudinal trends in peat recalcitrance. –

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 85 -

- Nature Communications 9: 3640. <https://doi.org/10.1038/s41467-018-06050-2>
- [68.] Howard, D. M., Howard, P. J. A. (1980): Effect of species, source of litter, type of soil, and climate on litter decomposition. Microbial decomposition of tree and shrub leaf litter 3. – *Oikos* 34: 115-124. <https://doi.org/10.2307/3544558>
- [69.] Hoy, M. A. (2008): Soil Mites (Acari: Oribatida and Others). – In: Capinera J. L. Encyclopedia of Entomology. Springer, Dordrecht.
- [70.] Hubert, J., Jarošík, V., Mourek, J., Kubátová, A., Žárková, E. (2004): Astigmatid mite growth and fungi preference (Acari: Acaridida): Comparisons in laboratory experiments. – *Pedobiologia* 48: 205-214. <https://doi.org/10.1016/j.pedobi.2003.12.005>
- [71.] Huhta, V., Hyvönen, R., Kaasalainen, P., Koskenniemi, A., Muona, J., Mäkelä, I., Sulander, M., Vilkkamaa, P. (1986): Soil fauna of Finnish coniferous forests. – *Annales Zoologici Fennici* 23: 345-360.
- [72.] Iglesias, R., Palacios-Vargas, J. G., Castaño-Meneses, G. (2019): Comparison of oribatid mites from agricultural soils with contrasting irrigation types in Hidalgo State, Mexico: a case study. – *Revista Mexicana de Biodiversidad* 90: e902780. <https://doi.org/10.22201/ib.20078706e.2019.90.2780>
- [73.] Irmeler, U. (2004): Long-term fluctuation of the soil fauna (Collembola and Oribatida) at groundwater-near sites in an alder wood. – *Pedobiologia* 48: 349-363. <https://doi.org/10.1016/j.pedobi.2004.04.001>
- [74.] Ivan, O. (2017): New and known records of Oppiidae (Acari, Oribatida) from Romania. – *Acarologia* 58:61-71.
- [75.] <https://doi.org/10.24349/acarologia/20184279>
- [76.] Ivan, O. (2018): Oribatid mites fauna and communities structure in halophilous habitats from the Danube Delta Biosphere Reserve. – *Lucrari Stiintifice, Universitatea de Stiinte Agricole Si Medicina Veterinara "Ion Ionescu de la Brad" Iasi, Seria Agronomie* 61(2): 59-64.
- [77.] Jaeger, G., Eisenbeis, G. (1984): pH-dependent absorption of solution by the ventral tube of *Tomocerus flavescens* (Tullberg, 1871) (Insecta, Collembola). – *Revue d'écologie et de biologie du sol* 21: 519-531.
- [78.] Jakšová, P., Ľuptáčik, P., Miklisová, D. (2019): Distribution of Oribatida (Acari) along a depth gradient in forested scree slopes. – *Subterranean Biology* 31: 29-48. <https://doi.org/10.3897/subtbiol.31.36241>
- [79.] Jung, C., Lee, J.-H, Choi, S.-S. (2002): Potential of Using Oribatid Mites (Acari: Ori-

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 86 -

- batida) as Biological Indicators of Forest Soil Acidification. – Korean Journal of Agricultural and Forest Meteorology 4(2): 213-218.
- [80.] Junk, W. J, Furch, K. (1993): A general review of tropical South American floodplains. – Wetlands Ecology and Management 2: 231-238.
<https://doi.org/10.1007/BF00188157>
- [81.] Kaneko, N. (1988): Feeding habits and cheliceral size of oribatid mites in cool temperate forest soils in Japan. – Revue d'écologie et de biologie du sol 25(3): 353-363.
- [82.] Karasawa, S., Hijii, N. (2004): Effects of microhabitat diversity and geographical isolation on oribatid mite (Acari: Oribatida) communities in mangrove forests. – Pedobiologia 48: 245-255. <https://doi.org/10.1016/j.pedobi.2004.01.002>
- [83.] Khabir, Z. H., Nejad, K. H. I., Moghaddam, M., Khanjani, M., Zargaran, M. R. (2014): Species richness of oribatid mites (Acari: Oribatida) in rangelands of West Azerbaijan Province, Iran. – Persian Journal of Acarology 3(4): 293-309.
<https://doi.org/10.1080/01647954.2015.1033458>
- [84.] Khalil, M. A., Al-Assiuty, A.-N. I., van Straalen, N. M. (2011): Egg number varies with population density; a study of three oribatid mite species in orchard habitats in Egypt. – Acarologia 51(2): 251-258.
<https://doi.org/10.1051/acarologia/20112009>
- [85.] Klimek, A., Rolbiecki, S. (2014): Moss mites (Acari: Oribatida) in soil revitalizing: a chance for practical application in silviculture. – Biological Letters 51(2): 71-82.
<https://doi.org/10.1515/biolet-2015-0007>
- [86.] Kohyt, J., Skubała, P. (2013): Communities of mites (Acari) in litter and soil under the invasive red oak (*Quercus rubra* L.) and native pedunculate oak (*Q. robur* L.). – Biological Letters 50(2): 111-124. <https://doi.org/10.2478/biolet-2013-0011>
- [87.] Krisper, G., Schuster, R. (2008): *Fortuynia atlantica* sp. nov, a thalassobiontic oribatid mite from the rocky coast of the Bermuda Islands (Acari: Oribatida: Fortuyniidae). – Annales Zoologici 58: 419-432.
<https://doi.org/10.3161/000345408X326753>
- [88.] Krivolutsky, D. A, Lebedeva, N. V. (2004): Oribatid Mites (Oribatei) in Bird Feathers: Passeriformes. – Acta Zoologica Lituanica 14(2): 19-38.
- [89.] <https://doi.org/10.1080/13921657.2004.10512577>
- [90.] Lehmitz, R., Haase, H., Otte, V., Russell, D. (2020): Bioindication in peatlands by means of multi-taxa indicators (Oribatida, Araneae, Carabidae, Vegetation). – Ecological Indicators 109: 105837. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2019.105837>
- [91.] Lenart, A., Wolny-Koładka., K. (2013): The Effect of Heavy Metal Concentration and Soil pH on the Abundance of Selected Microbial Groups within ArcelorMittal Po-

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 87 -

- land Steelworks in Cracow. – *Bulletin of Environmental Contamination and Toxicology* 90: 85-90.
<https://doi.org/10.1007/s00128-012-0869-3>
- [92.] Liiri, M., Haimi, J., Setälä, H. (2002): Community composition of soil microarthropods of acid forest soils as affected by wood ash application. – *Pedobiologia* 46: 108-124. <https://doi.org/10.1078/0031-4056-00118>
- [93.] Lindberg, N. (2003): Soil Fauna and Global Change: Responses to Experimental Drought, Irrigation, Fertilisation and Soil Warming. – Doctoral thesis, Swedish University of Agricultural Sciences, Uppsala.
- [94.] Lindo, Z., Winchester, N. N. (2008): Scale dependent diversity patterns in arboreal and terrestrial oribatid mite (Acari: Oribatida) communities. – *Ecography* 31: 53-60.
<https://doi.org/10.1111/j.2007.0906-7590.05320.x>
- [95.] Luptáčik, P., Miklisová, D., Kovač, L. (2011): Diversity and community structure of soil Oribatida (Acari) in an arable field with alluvial soils. – *European Journal of Soil Biology* 50: 97-105. <https://doi.org/10.1016/j.ejsobi.2011.12.008>
- [96.] Luxton, M. (1972): Studies on the oribatid mites of a Danish beech wood soil. I. Nutritional biology. – *Pedobiologia* 12: 434-463.
- [97.] Luxton, M. (1979): Food and energy processing by oribatid mites. – *Revue d'écologie et de biologie du sol* 16: 103-111.
- [98.] Majer, J. D. (1989): Fauna studies and land reclamation technology - a review of the history and need for such studies. – In: Majer, J. D. *Animals in Primary Succession. The Role of Fauna in Reclaimed Lands*. Cambridge University Press. New York.
- [99.] Manu, M., Honciuc, V, Neagoe, A, Băncilă, R. I, Iordache, V, Onete, M. (2019): Soil mite communities (Acari: Mesostigmata, Oribatida) as bioindicators for environmental conditions from polluted soils. – *Scientific Reports* 9:20250.
<https://doi.org/10.1038/s41598-019-56700-8>
- [100.] Maraun, M, Caruso, T, Hense, J, Lehmitz, R, Mumladze, L, Murvanidze, M, Nae, I, Schulz, J, Seniczak, A, Scheu, S. (2019): Parthenogenetic vs. sexual reproduction in oribatid mite communities. – *Ecology and Evolution* 9(12): 7324-7332.
<https://doi.org/10.1002/ece3.5303>
- [101.] Maraun, M, Heethoff, M, Schneider, K, Scheu, S, Weigmann, G, Cianciolo, J, Thomas, R. H, Norton, R. A. (2004): Molecular phylogeny of oribatid mites (Oribatida, Acari): evidence for multiple radiations of parthenogenetic lineages. – *Experimental and Applied Acarology* 33: 183-201.
<https://doi.org/10.1023/B:APPA.0000032956.60108.6d>
- [102.] Maraun, M, Martens, H, Migge, M, Theenhaus, A, Scheu, S. (2003): Adding to the 'enigma of soil animal diversity': fungal feeders and saprophagous soil invertebrates prefer similar food substrates. – *European Journal of Soil Biology* 39: 85-95.
[https://doi.org/10.1016/S1164-5563\(03\)00006-2](https://doi.org/10.1016/S1164-5563(03)00006-2)
- [103.] Maraun, M, Schatz, H, Scheu, S. (2007): Awesome or ordinary? Global diversity

Opuscula Theologica et Scientifica 2024(2)1: 59-95.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei
[Scientific Journal of John Wesley Theological College]
<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 88 -

- patterns of oribatid mites. – *Ecography* 30: 209-216.
<https://doi.org/10.1111/j.0906-7590.2007.04994.x>
- [104.] Markkula, I, Cornelissen, J. H. C, Aerts, R. (2019): Sixteen years of simulated summer and winter warming have contrasting effects on soil mite communities in a sub-Arctic peat bog. – *Polar Biology* 42: 581-591.
<https://doi.org/10.1007/s00300-018-02454-4>
- [105.] Markkula, I, Cornelissen, J. H. C, Aerts, R. (2019): Sixteen years of simulated summer and winter warming have contrasting effects on soil mite communities in a sub-Arctic peat bog. – *Polar Biology* 42: 581-591.
<https://doi.org/10.1007/s00300-018-02454-4>
- [106.] Markkula, I, Oksanen, P, Kuhry, P. (2018): Indicator value of oribatid mites in determining past perma-frost dynamics in northern European sub-Arctic peatlands. – *Boreas* 47(3): 884-896. <https://doi.org/10.1111/bor.12312>
- [107.] Marshall, D. J, Convey, P. (2004). Latitudinal variation in habitat specificity of ameronothroid mites (Oribatida). – *Experimental and Applied Acarology* 34: 21-35.
https://doi.org/10.1007/978-94-017-0429-8_3
- [108.] McGeoch, M. A, Chown, S. L. (1998): Scaling up the value of bioindicators. – *Trends in Ecology & Evolution* 13(2): 46-47. [https://doi.org/10.1016/S0169-5347\(97\)01279-2](https://doi.org/10.1016/S0169-5347(97)01279-2)
- [109.] Meier, F. A, Scherrer, S, Honegger, R. (2008): Faecal pellets of lichenivorous mites contain viable cells of the lichen-forming ascomycete *Xanthoria parietina* and its green algal photobiont, *Trebouxia arboricola*. – *Biological Journal of Linnean Society* 76(2): 259-268. <https://doi.org/10.1111/j.1095-8312.2002.tb02087.x>
- [110.] Melekhina, E. N, Selivanova, N. P, Kanev, V. A. (2021): Oribatid mites (Acari-formes, Oribatida) in mountain-tundra communities of Kozhim River basin (Subpolar Urals). – *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* 862: 012061.
<https://doi.org/10.1088/1755-1315/862/1/012061>
- [111.] Migge, S, Maraun, M, Scheu, S, Scheafer, M. (1998): The oribatid mite community (Acarina) of pure and mixed stands of beech (*Fagus sylvatica*) and spruce (*Picea abies*) of different age. – *Applied Soil Ecology* 9: 115-121.
[https://doi.org/10.1016/S0929-1393\(98\)00065-1](https://doi.org/10.1016/S0929-1393(98)00065-1)
- [112.] Minor, M. A, Ermilov, S. G. (2015): Effects of topography on soil and litter mites (Acari: Oribatida, Mesostigmata) in a tropical monsoon forest in Southern Vietnam. – *Experimental and Applied Acarology* 67: 357-372.
<https://doi.org/10.1007/s10493-015-9955-7>
- [113.] Minor, M, Ermilov, S. (2017): Biodiversity of soil oribatid mites (Acari: Oribatida) in a tropical highland plateaux, Bi Doup-Nui Ba National Park, Southern Vietnam. – *Tropical Ecology* 58: 45-55.
- [114.] Moitra, M. N. (2013): On variation of diversity of soil oribatids (Acari, Oribatida) in three differently used soil habitats- a waste disposal site, a natural forest and a

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 89 -

- tea garden in the northern plains of Bengal, India. – *International Journal of Scientific and Research Publications* 3: 11.
- [115.] Murvanidze, M, Mumladze, L, Arabuli, T, Kvavadze, E. (2011): Landscape distribution of oribatid mites (Acari, Oribatida) in Kolkheti National Park (Georgia, Caucasus). – *Zoosymposia* 6: 221-233. <https://doi.org/10.11646/zoosymposia.6.1.32>
- [116.] N'Dri, J. K, Hance, T, André, H. M, Lagerlöf, J, Tondoh, J. E. (2016): Microarthropod use as bioindicators of the environmental state: case of soil mites (Acari) from Côte d'Ivoire. – *Journal of Animal & Plant Sciences* 29(2): 4622-4637.
- [117.] Niemi, G. J, McDonald, M. E. (2004): Application of Ecological Indicators. – *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics* 35: 89-111. <https://doi.org/10.1146/annurev.ecolsys.35.112202.130132>
- [118.] Norton, R. A. (1990): Acarina: Oribatida. – In: Dindal, D. L. *Soil Biology Guide*. John Wiley & Sons, New York, NY, USA.
- [119.] Norton, R. A, Bonamo, P. M, Grierson, J. D, Shear, W. A. (1988): Oribatid mite fossils from a terrestrial Devonian deposit near Gilboa, New York. – *Journal of Paleontology* 62: 259-269. <https://doi.org/10.1017/S0022336000029905>
- [120.] Norton, R. A, Kethley, J. B, Johnston, D. E, O'Connor, B. M. (1993): Phylogenetic perspectives on genetic systems and reproductive modes of mites. – In: Wrensch, D. L, Ebbert, M. A. *Evolution and Diversity of Sex Ratios*. Chapman and Hall, New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-1402-8_2
- [121.] Noti, M.-I, André, H. M, Ducarme, X, Lebrun, P. (2003): Diversity of soil oribatid mites (Acari: Oribatida) from High Katanga (Democratic Republic of Congo): a multiscale and multifactor approach. – *Biodiversity and Conservation* 12: 767-785. <https://doi.org/10.1023/A:1022474510390>
- [122.] Noti, M.-I, André, H. M, Dufrêne, M. (1996): Soil oribatid mite communities (Acari: Oribatida) from high Shaba (Zaire) in relation to vegetation. – *Applied Soil Ecology* 5: 81-96. [https://doi.org/10.1016/S0929-1393\(96\)00122-9](https://doi.org/10.1016/S0929-1393(96)00122-9)
- [123.] Olszanowski, Z, Niedbała, W. (2000): Moss mites (Acari: Oribatida) from the Słońsk nature reserve: geographic elements and the types of phagism. – *Biological Bulletin of Poznań* 37(2): 299-302.
- [124.] Pacht, P, Domes, K, Schulz, G, Norton, R. A, Scheu, S, Schaefer, I, Maraun, M. (2012): Convergent evolution of defense mechanisms in oribatid mites (Acari, Oribatida) shows no "ghosts of predation past". – *Molecular Phylogenetics and Evolution* 65: 412-420. <https://doi.org/10.1016/j.ympev.2012.06.030>
- [125.] Pande, Y. D, Berthet, P. (1973): Studies on the Food and Feeding Habits of Soil Oribatei in a Black Pine Plantation. – *Oecologia* 12(4): 413-426. <https://doi.org/10.1007/BF00345051>
- [126.] Pannatier, E. G, Walthert, L, Blaser, P. (2004): Solution chemistry in acid forest soils:

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 90 -

- Are the BC: Al ratios as critical as expected in Switzerland? - *Journal of Plant Nutrition and Soil Science* 167: 160-168. <https://doi.org/10.1002/jpln.200321281>
- [127.] Peckham, V. (1967): Studies of the Mite *Alaskozetes antarcticus* (Michael). - *Antarctic Journal of the United States* 2: 196-197.
- [128.] Penttinen, R, Siira-Pietikäinen, A, Huhta, V. (2008): Oribatid mites in eleven different habitats in Fin-land. - In: *Integrative Acarology. Proceedings of the 6th European Congress of the EURAAC. European Association of Acarologists. Montpellier, France.*
- [129.] Persson, T, Bååth, E, Clarholm, M, Lundkvist, H, Söderström, B. E, Sohlenius, E. (1980): Trophic Structure, Biomass Dynamics and Carbon Metabolism of Soil Organisms in a Scots Pine Forest. - *Ecological Bulletins* 32: 419-459.
- [130.] Petersen, H, Luxton, M. (1982): A comparative analysis of soil fauna populations and their role in decomposition processes. - *Oikos* 39(3): 288-388. <https://doi.org/10.2307/3544689>
- [131.] Pfingstl, T. (2013): Habitat use, feeding and reproductive traits of rocky-shore intertidal mites from Bermuda (Oribatida: Fortuyniidae and Selenoribatidae). - *Acarologia* 53: 369-382. <https://doi.org/10.1051/acarologia/20132101>
- [132.] Pfingstl, T. (2013b): Resistance to fresh and saltwater in intertidal mites (Acari: Oribatida): implications for ecology and hydrochorous dispersal. - *Experimental and Applied Acarology* 61: 87-96. <https://doi.org/10.1007/s10493-013-9681-y>
- [133.] Pfnst, T, Wagner, M, Hiruta, S. F, Koblmüller, S, Hagino, W, Shimano, S. (2019): Phylogeographic patterns of intertidal arthropods (Acari, Oribatida) from southern Japanese islands reflect paleoclimatic events. - *Scientific Reports* 9: 19042. <https://doi.org/10.1038/s41598-019-55270-z>
- [134.] Pinto, C, Sousa, J. P, Graça, M. A. S, da Gama, M. M. (1997): Forest soil Collembola. Do tree introductions make a difference? - *Pedobiologia* 41: 131-138.
- [135.] Post, D. M. (2002): Using stable isotopes to estimate trophic position: models, methods, and assumptions. - *Ecology* 83: 703-718. [https://doi.org/10.1890/0012-9658\(2002\)083\[0703:USITET\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1890/0012-9658(2002)083[0703:USITET]2.0.CO;2)
- [136.] Prinzinger, R, Preßmar, A, Schleucher, E. (1991): Body temperature in birds. - *Comparative Biochemistry & Physiology* 99A(4): 499-506. [https://doi.org/10.1016/0300-9629\(91\)90122-S](https://doi.org/10.1016/0300-9629(91)90122-S)
- [137.] Pugh, P. J. A. (1995): Air-breathing littoral mites of sub-Antarctic South Georgia. - *Journal of Zoology* 236: 649-666. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7998.1995.tb02737.x>
- [138.] Rahgozar, M, Irani-Nejad, K. H, Zargaran, M.-R, Saboori, A. (2019): Biodiversity and species richness of oribatid mites (Acari: Oribatida) in orchards of East Azerbaijan province, Iran. - *Persian Journal of Acarology* 8(2): 147-159.
- [139.] Remén, C, Krüger, M, Cassel-Lundhagen, A. (2010): Successful analysis of gut contents in fungal-feeding oribatid mites by combining body-surface washing and

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 91 -

- PCR. – *Soil Biology & Biochemistry* 42: 1952-1957.
<https://doi.org/10.1016/j.soilbio.2010.07.007>
- [140.] Rößler, R. (2000): The late Palaeozoic tree fern *Psaronius*-an ecosystem unto itself. – Review of Palaeobotany and Palynology 108: 55-74.
[https://doi.org/10.1016/S0034-6667\(99\)00033-0](https://doi.org/10.1016/S0034-6667(99)00033-0)
- [141.] Ruf, A, Beck, L. (2005): The use of predatory soil mites in ecological soil classification and assessment concepts, with perspectives for oribatid mites. – *Ecotoxicology and Environmental Safety* 62: 290-299.
<https://doi.org/10.1016/j.ecoenv.2005.03.029>
- [142.] Sandlund, O. T, Aagaard, K. (2004): Long term monitoring and research in an alpine-boreal watershed: Atndalen in perspective. – *Hydrobiologia* 521: 203-208.
<https://doi.org/10.1023/B:HYDR.0000026360.82526.1f>
- [143.] Schaefer, I, Norton, R.A, Scheu, S, Maraun, M. (2010): Precambrian mites colonized land and formed parthenogenetic clusters. – *Molecular Phylogenetics and Evolution* 57: 113-121. <https://doi.org/10.1016/j.ympev.2010.04.015>
- [144.] Schatz, H, Behan-Pelletier, V. (2008): Global diversity of oribatids (Oribatida: Acari: Arachnida). – *Hydrobiologia* 595: 323-328.
<https://doi.org/10.1007/s10750-007-9027-z>
- [145.] Scheu, S, Falca, M. (2000): The soil food web of two beech forests (*Fagus sylvatica*) of contrasting humus type: stable isotope analysis of a macro- and a mesofauna-dominated community. – *Oecologia* 123: 285-286.
<https://doi.org/10.1007/s004420051015>
- [146.] Schmelzle, S, Norton, R. A, Heethoff, M. (2015): Mechanics of the ptychoid defense mechanism in *Ptyctima* (Acari, Oribatida): One problem, two solutions. – *Zoologischer Anzeiger* 254: 27-40. <https://doi.org/10.1016/j.jcz.2014.09.002>
- [147.] Schneider, K, Migge, S, Norton, R. A, Scheu, S, Langel, R, Reineking, A, Maraun, M. (2004): Trophic niche differentiation in oribatid mites (Oribatida, Acari): evidence from stable isotope ratios ($^{15}\text{N}/^{14}\text{N}$). – *Soil Biology and Biochemistry* 36: 1769-1774. <https://doi.org/10.1016/j.soilbio.2004.04.033>
- [148.] Schneider, K, Scheu, S, Maraun, M. (2004): Feeding biology of oribatid mites: A minireview. – *Phytophaga* 14: 247-256.
- [149.] Schulte, G. (1976): Gezeitenrhythmische Nahrungsaufnahme und Kotballenablage einer terrestrischen Milbe (Oribatei: Ameronothridae) im marinen Felslitoral. – *Marine Biology* 37: 265-277. <https://doi.org/10.1007/BF00387612>
- [150.] Schulte, G. (1976): Zur Nahrungsbiologie der terrestrischen und marinen Milbenfamilie Ameronothridae (Acari, Oribatei). – *Pedobiologia* 16: 332-352.
- [151.] Schulte, G, Schuster, R, Schubart, H. (1975): Zur Verbreitung und Ökologie der Ameronothriden (Acari, Oribatei) in terrestrischen, limnischen und marinen Lebensräumen. – *Veröffentlichungen des Instituts für Meeresforschung in Bremerhaven* 15: 359-385.
- [152.] Schuster, R. (1979): Soil mites in the marine environment. – *Recent Advances in*

- Acarology 1: 593-602. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-592201-2.50084-1>
- [153.] Schuster, R. (1979): Soil mites in the marine environment. – Recent Advances in Acarology 1: 593-602. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-592201-2.50084-1>
- [154.] Seniczak, A. (2011): Mites (Acari) of the shores of forest lakes and ponds in northern Poland, with species analysis of Oribatida. – Wydawnictwa UTP, Bydgoszcz.
- [155.] Seniczak, A, Seniczak, S, García-Parra, I, Ferragut, F, Xamaní, P, Graczyk, R, Messeguer, E, Laborda, R, Rodrigo, E. (2018): Oribatid mites of conventional and organic vineyards in the Valencian Community, Spain. – *Acarologia* 58(Suppl): 119-133. <https://doi.org/10.24349/acarologia/20184281>
- [156.] Seniczak, A, Seniczak, S, Graczyk, R, Waldon-Rudzionek, B, Nowicka, A, Pacek, S. (2019): Seasonal Dynamics of Oribatid Mites (Acari, Oribatida) in a Bog in Poland. – *Wetlands* 39: 853-864. <https://doi.org/10.1007/s13157-019-01125-2>
- [157.] Seniczak, A, Seniczak, S, Maraun, M, Graczyk, R, Mistrzak, M. (2016): Oribatid mite species numbers increase, densities decline and parthenogenetic species suffer during bog degradation. – *Experimental and Applied Acarology* 68: 409-428. <https://doi.org/10.1007/s10493-016-0015-8>
- [158.] Seniczak, A, Seniczak, S, Starý, J, Kaczmarek, S, Jordal, B. H, Kowalski, J, Roth, S, Djursvoll, P, Bolger, T. (2021): High Diversity of Mites (Acari: Oribatida, Mesostigmata) Supports the High Conservation Value of a Broadleaf Forest in Eastern Norway. – *Forests* 12: 1098. <https://doi.org/10.3390/f12081098>
- [159.] Sharma, N, Paewez, H. (2018): Population Density and Diversity of Soil Mites (Order: acarina) in Grass-land: Special Reference to Soil Temperature and Soil Moisture. – *International Journal of Applied Agricultural Research* 13(3): 205-214.
- [160.] Sidorchuk, E. A. (2008): Oribatid Mites (Acari, Oribatei) of Three Fens in the Northern Part of European Russia. – *Entomological Review* 88(4): 485-490. <https://doi.org/10.1134/S0013873808040118>
- [161.] Siepel, H. (1990): Niche relationships between two panphytophagous soil mites, *Nothrus silvestris* Nicolet (Acari, Oribatida, Nothridae) and *Platynothrus peltifer* Koch (Acari, Oribatida, Camisiidae). – *Biology and Fertility of Soils* 9: 139-144. <https://doi.org/10.1007/BF00335797>
- [162.] Siepel, H, de Ruiter-Dijkman, E. M. (1993): Feeding guilds of oribatid mites based on their carbohydrase activities. – *Soil Biology and Biochemistry* 25: 1491-1497. [https://doi.org/10.1016/0038-0717\(93\)90004-U](https://doi.org/10.1016/0038-0717(93)90004-U)
- [163.] Skubała, P. (2004): Colonization and development of oribatid mite communities (Acari: Oribatida) on post-industrial dumps. – University of Silesia Press, Katowice.
- [164.] Skubała, P, Mierny, A. (2009): Invasive *Reynoutria* taxa as a contaminant of soil.

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 93 -

- Does it reduce abundance and diversity of microarthropods and damage soil habitat? - *Pesticides* 1-2: 57-62.
- [165.] Smrž, J. (2013): Methods of studying the feeding habits of saprophagous mites living in soil. – *Acta Societatis Zoologicae Bohemicae* 77: 129-143.
- [166.] Socarrás, A, Izquierdo, I. (2014): Evaluation of agroecological systems through biological indicators of the soil quality: edaphic mesofauna. – *Pastos y Forrajes* 37(1): 109-114.
- [167.] Søvik, G. (2004): The biology and life history of arctic populations of the littoral mite *Ameronothrus lineatus* (Acari, Oribatida). – *Experimental and Applied Acarology* 34: 3-20. <https://doi.org/10.1023/B:APPA.0000044436.80588.96>
- [168.] Subías, L. S. (2004): Listado sistemático, sinonímico y biogeográfico de los ácaros oribátidos (Acari-formes, Oribatida) del mundo (1758-2002). – *Graellsia* 60: 3-305. <https://doi.org/10.3989/graellsia.2004.v60.iExtra.218>
- [169.] Subías, L. S, Arillo, A. (2002): Oribatid mite fossils from the Upper Devonian of South Mountain, New York, and the Lower Carboniferous, of County Antrim, Northern Ireland (Acariformes, Oribatida). – *Estudios del Museo de Ciencias Naturales de Alava* 17: 93-106.
- [170.] Swift, M. J, Heal, O. W, Anderson, J. M. (1979): Decomposition in terrestrial ecosystems. – *Ecological Studies, Volume 5*, University of California Press, Berkeley.
- [171.] Talley, D. M, Huxel, G. R, Holyoak, M. (2006): Connectivity at the Land-Water Interface. – In: Crooks, K. R, Sanjayan, M. (eds) *Connectivity Conservation*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511754821.006>
- [172.] Tsiafouli, M. A, Kallimanis, A. S, Katana, E, Stamou, G. P, Sgardelis, S. P. (2005): Responses of soil microarthropods to experimental short-term manipulations of soil moisture. – *Applied Soil Ecology* 29: 17-26. <https://doi.org/10.1016/j.apsoil.2004.10.002>
- [173.] Urbasék, F, Stary, J. (1994): The activity of some enzymes in the guts of five oribatid species (Acari, Oribatida). – *Pedobiologia* 38: 250-253.
- [174.] Vacht, P, Puusepp, L, Koff, T. (2018): The Use of Oribatid Mites and Diatoms as Combined Indicators of Contaminations from Multiple Origins in Riparian Zone Forest Soils in Estonia. – *Baltic Forestry* 24(1): 24-35.
- [175.] Van-Camp, L, Bujarrabal, B, Gentile, A.-R, Jones, R. J. A, Montanarella, L, Olazabal, C, Selvaradjou, S.-K. (2004): Reports of the Technical Working Groups Established under the Thematic Strategy for Soil Protection. – Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- [176.] [172] Velez, P, Ojeda, M, Espinosa-Asuar, L, Pérez, T. M, Eguiarte, L. E, Souza, V. (2018): Experimental and molecular approximation to microbial niche: trophic interactions between oribatid mites and microfungi in an oligotrophic freshwater

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 94 -

- system. – PeerJ 6: e5200. <https://doi.org/10.7717/peerj.5200>
- [177.] Villarreal-Rosas, J, Palacios-Vargas, J. G, Maya, Y. (2014): Microarthropod communities related with biological soil crusts in a desert scrub in northwestern Mexico. – *Revista Mexicana de Biodiversidad* 85: 513-522. <https://doi.org/10.7550/rmb.38104>
- [178.] Vu, M. Q, Lai, H. T, Ha, M. T. (2019): Oribatid Mite Community (Acari: Oribatida) in the Mangrove For-est of the Cat Ba Biosphere Reserve, Northern Vietnam. – *Proceedings of the Bulgarian Academy of Sciences* 72(8): 1060-1068. <https://doi.org/10.7546/CRABS.2019.08.08>
- [179.] Wallace, J. B, Eggert, S. L, Meyer, J. L, Webster, J. R. (2015): Stream invertebrate productivity linked to forest subsidies: 37 stream-years of reference and experimental data. – *Ecology* 96(5): 1213-1228. <https://doi.org/10.1890/14-1589.1>
- [180.] Wallwork, J. A, MacQuitty, M. (1986): Seasonality of some Chihuahuan Desert soil oribatid mites (Acari: Cryptostigmata). – *Journal of Zoology* 208: 403-416. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7998.1986.tb01903.x>
- [181.] Walter, D. E, Proctor, H. C. (1999): *Mites. Ecology, Evolution and Behaviour*. – CAB International, Oxon. <https://doi.org/10.1079/9780851993751.0000>
- [182.] Wang, Q, Zhao, X,, Chen, L, Yang, Q, Chen, S, Zhang, W. (2019): Global synthesis of temperature sensitivity of soil organic carbon decomposition: Latitudinal patterns and mechanisms. – *Functional Ecology* 33: 514-523. <https://doi.org/10.1111/1365-2435.13256>
- [183.] Wehner, K, Norton, R. A, Blüthgen, N, Heethoff, M. (2016): Specialization of oribatid mites to forest microhabitats-the enigmatic role of litter. – *Ecosphere* 7(3):e01336. <https://doi.org/10.1002/ecs2.1336>
- [184.] Weilhöfer, C. L, Pan, Y. (2007): Relationships between diatoms and environmental variables in wetlands in the Willamette Valley, Oregon, USA. – *Wetlands* 27: 668-682. [https://doi.org/10.1672/0277-5212\(2007\)27\[668:RBDAEV\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1672/0277-5212(2007)27[668:RBDAEV]2.0.CO;2)
- [185.] Wickings, K, Grandy, A. S. (2011): The oribatid mite *Scheloribates moestus* (Acari: Oribatida) alters litter chemistry and nutrient cycling during decomposition. – *Soil Biology & Biochemistry* 43: 351-358. <https://doi.org/10.1016/j.soilbio.2010.10.023>
- [186.] Wisdom, R, Arroyo, J, Bolger, T. (2011): A survey of the Oribatida and Mesostigmata (Acarine) of Irish peatlands. – *Bulletin of the Irish Biogeographical Society* 35: 130-149.
- [187.] Wissuwa, J, Salamon, J. A, Frank, T. (2013): Oribatida (Acari) in grassy arable fallows are more affected by soil properties than habitat age and plant species. – *European Journal of Soil Biology* 59: 8-14. <https://doi.org/10.1016/j.ejsobi.2013.08.002>
- [188.] Wolters, V. (1991): Soil Invertebrates - Effects on Nutrient Turnover and Soil Structure - A Review. – *Zeitschrift für Pflanzenernährung und Bodenkunde* 154(6): 389-402. <https://doi.org/10.1002/jpln.19911540602>
- [189.] Woodring, J. P. (1973): Comparative morphology, functions and homologies of the

Opuscula Theologica et Scientifica 2024(2)1: 59-95.

A Wesley János Lelkész-képző Főiskola Tudományos Közleményei
 [Scientific Journal of John Wesley Theological College]
<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Mics: Ecological indication – [Mics: Ökológiai indikáció]

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.59-95>

- 95 -

coxal glands in oribatid mites. – *Journal of Morphology* 139: 407-430.

<https://doi.org/10.1002/jmor.1051390404>

[190.] Zaitsev, A. S, Wolters, V, Waldhardt, R, Dauber, J. (2006): Long-term succession of oribatid mites after conversion of croplands to grasslands. – *Applied Soil Ecology* 34: 230-239. <https://doi.org/10.1016/j.apsoil.2006.01.005>

[191.] Zinkler, D. (1971): Carbohydrase streubewohnender Collembolen und Oribatiden. – In: D'Aguilar, J, Athias-Henriot, C, Bessard, A, Bouche, M. B, Pussard, M. (Eds). *Organisms du sol et production primaires. IV Coll. Pedobiologiae*, Dijon, INRA, Paris, 329-334.

Összefoglaló. A talajlakó páncélosatkák alkalmazásában rejlő ökológiai indikációs lehetőségeket évtizedek óta hangsúlyozzák a terület kutatói. Ezek az apró élőlények olyan sajátosságokkal rendelkeznek, melyek alkalmassá teszik őket arra, hogy környezetük változásaira érzékenyen reagáljanak, így a bioindikáció révén információt hordoznak számunkra. Páncélosatkák majdnem minden élőhelytípusban előfordulnak, szárazföldön és vizekben egyaránt, sokféle mikrohabitatban (talaj, zúzmó, moha, fakéreg, epifitonok, lombozat). A széleskörű és változatos habitatokban való elterjedésén kívül alkalmazkodóképességük nagy észlelhető egyedsűrűségükben és fajdiverzitásukban is megmutatkozik. Korábban számos publikáció jelent már meg különböző szituációkban és módokon történő bioindikációjukkal kapcsolatban. A jelen dolgozat célkitűzése, hogy azokat az általános tulajdonságaikat gyűjtse össze, amelyek arra mutatnak, hogy a bennük rejlő bioindikációs potenciál lényegesen nagyobb és széleskörűbb, mint amit az eddig megjelent publikációk tükröznek.

Szepes: Aere perennius... [Szepes: Monumentum aere...] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.97-104>

- 97 -

AERE PERENNIUS...
HETÉNYI ZS., KONTRA M. (SZERK.): „CSUPA ARANY, FÉNY,
RAGYOGÁS”.
EMLÉKKÖNYV KONTRA GYÖRGYNÉ MAGYAR- ÉS LATINTANÁR
TISZTELETÉRE

[MONUMENTUM AERE PERENNIUS
ON A FESTSCHRIFT HONORING A TEACHER OF LATIN AND
HUNGARIAN]

SZEPES ERIKA
irodalomtörténész
szepeserika@t-online.hu

Abstract: This is a review by literary historian Erika Szepes of a Festschrift in honor of the late Mrs Ilonka Kontra (1926–1997), a high school teacher of Latin and Hungarian in Budapest. Published in 2023, the book contains memories and appreciations of Mrs Kontra as an educator by 30 of her former students, who have become successful legal scholars, mathematicians, medical doctors, historians, social scientists, teachers in high schools and universities, diplomats, or theater directors. This slim volume (143 pages) contains a plethora of reminiscences of a teacher who taught her students to appreciate literature, both Hungarian and classical (Latin and Greek), from the 1960s through the mid-1980s. Editors Zsuzsa Hetényi and Miklós Kontra dedicated the volume to the many Hungarian teachers who have been protesting for the improvement of Hungarian public education since 2022.

Keywords: memorial book, Mrs Ilonka Kontra (1926–1997), Erika Szepes, teaching Hungarian and classical (Latin and Greek) literature, 1960–1980s, Budapest)

... áll immár az emlékmű, amelynek eddig meglévő felét nemrégiben egészítette ki a harminc emlékező, a Kontra György emlékkönyve mellé összeállított kötettel. Kontra Györgyné – Ilonka vagy Ilus néni – magyar- és latintanár volt, az emlékezők az ő tanítványai voltak. Én nem ismerhettem, nem voltam tanítványa, így abból kell magamnak a személyiségét felépíteni, régmúlt emlékekből elevenné tenni, amit az emlékezők megírtak róla. És mindenekelőtt abból a rövid interjúból, amiben maga szólalt meg 1985-ben, tömören, őszintén, egyértelműn, magától értődő egyszerűséggel és szerénységgel. Ennek a beszélgetésnek a fő motívumai nemcsak egész lényét állítják fénybe („Csupa aranyba, fénybe, ragyogásba”), hanem megvilágítják azt a nem pusztán pedagógiai, tanári, hanem egyben pszükhopomposzi (lélekvezetői) módszert is, aminek eredményeképpen „él ifjú szívekben” még most is, amikor a hajdani „ifjú szívek” is már igencsak korosakká váltak.

Opuscula Theologica et Scientifica 2024 2(1): 97-104.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Szepes: Aere pennius... [Szepes: Monumentum aere...] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.97-104>

- 98 -

De a személyiség ereje és lélekvezetői útmutatása máig megmozgatja, élénkké teszi a közömbös, szürke dolgok feledésére egyébként hajlamos elméket.

Nem voltam tanítványa, ezért Tanárnóként fogok írni róla, nem elsősorban a személyes ismeretség hiányában, hanem azért, mert az ő szavai és az emlékezők emlékképei alapján ő a Tanárnó ideájának megtestesítése. Elsőként hát az ő szavait idézem: számára a világ a gimnáziumba lépéskor kitágult, egyaránt váltak átláthatóbbá a természet jelenségei és az emberiség múltja, jelene. És ő ezt a kamaszlányként megvilágosodó és kitáguló látásmódot akarta tovább adni; rávezetni mindazokat a gyerekeket, akik az ő szavaira lépték át a gimnázium kapuját. Név szerint, hangsúlyozottan említi meg példaképét és módszertanának megalapozóját, Karácsony Sándort, akitől elsősorban azt tanulta, hogy az irodalomtanár feladata megszerettetni (és nem megtanítani!) az irodalmat. A vers megszerettetésének legjobb útja a megértés, átélés, elsajátítás hármas folyamata, amihez elsődleges alap a memoriter, a nem bebiflázott, hanem megélt szöveg sajátja hasonítása.

Minden élmény, - elsősorban a művészi élmények - belülről építik a személyiséget, a magyar s a világirodalom klasszikusai igazán elég érzelmet és gondolatot közvetítenek ahhoz, hogy átgondolásukkal és magába építésükkel gazdagodjék az átélő ember. Tantárgyát, a latin és a magyar irodalmat olyan szerves egységben látta és mutatta fel, hogy világossá tette: a magyar kultúrába elidegeníthetetlenül épült bele az európai ókor és klasszicitás. A módszer: a kultúra egységességének egyben látása és átadása, az interdiszciplinaritás, máig nem valósult meg az oktatásban.

Az egyéni elgondolásokhoz a személyiség integritásának kiérlelése és megőrzése kellett, hogy szembe mehessen előírásokkal, megrögzült szokásokkal, szürke monotóniával. A személyes lázadás leírását, érzéseinek megerősítését megtalálta sokszor idézett, kedves költőjénél, Nadányi Zoltánnál:

Az ágyból, délelőtt
fohászom az egekbe fölremeg:
Úristen, adj erőt,
hogy szeghessem kötelességemet.
Ne járjak, mint a pontos óragép
és mint a ló, mely ostorszóra lép.
Ne rakódjék rám, mint nyálkás pete,
vén csámcsogók nyálkás dicsérete.
Ha látom fent a Göncöl szekerét,
hét csillagát hadd szórom szertesét.
Ne lássak én szekeret, rudat ott,
ne lássak számokat, csak csillagot.

Opuscula Theologica et Scientifica 2024 2(1): 97-104.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Szepes: Aere pennius... [Szepes: Monumentum aere...] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.97-104>

- 99 -

Úristen, adj erőt, fent és alant
ne lássak számokat, csak számtalant.
Ne kettőt, hármát, melynek más örül,
a végtelent lássam magam körül.
Ne tudjam, melyik szám alatt lakom,
zörgessek minden ajtón, ablakon.

Fontos ez a vers a személyiség összetettségének a megértéséhez: a lázadó ember a földi kényszeresség, az unalom nyálkás megfertőzöttsége elleni harcához Isten segítségét kéri. Ima ez valójában? Nem ima, nem a szabályos, szokványos istenhit, vallás imája. Bensőséges párbeszéd ez azzal a Feljebbvalóval, akinek létevel kapcsolatban vallomást tenni nem lehet, de a kérdést elhallgatni nem szabad, mert óhatatlanul szóba kerül, és elhallgatása a diákokkal való kendőzetlen őszinteség megbontása lett volna. Istenről, akiben egyesek hisznek, mások nem, ha nehéz is, de beszélni kell. És ha „Szó bennszakad, hang fennakad”, segít a vers. Karácsony Sándor így küzdött meg a kérdéssel: „Az Isten valamely Isten és nem az örök igaz Szentháromság Isten, elhagyott, tehát bosszúálló. A Különös nyáréjszaka igazán egy világot elsüllyesztő, rettenetes éjszaka volt, ha túléljük, Isten-várón illik rá emlékeznünk.” Karácsony a Felsőbb Lény kétarcúságát, a félelmet keltőt és az alázatot érdemlőt mutatta be Ady segítségével. Ha a Tanárnő szembekerült a kérdéssel, szintén Adyval vallhatta meg mindenki felé forduló, mindenkit egyenlőnek tartó szeretetét:

Mert Isten: az Élet igazsága.
Parancsa ez: mindenki éljen.
Parancsa ez: mindenki örüljön.
Parancsa ez: öröm-gyilkos féljen.
Parancsa ez: mindenki éljen

Megerősíthette őt még az Isten-hitében igazán megperzselődött Ady:

Az Isten van valamiként:
Minden gondolatnak alján.

Még az átadás szándékában is elődjének érezhette Adyt:

Általadni úgy szeretn
Sok hirtelen vágyam, eszmém.
Sok drága kincset, nagyot,
Amihez már vén vagyok.
Gyönyörű-kék itt az Ég.

Opuscula Theologica et Scientifica 2024 2(1): 97-104.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Szepes: Aere pennius... [Szepes: Monumentum aere...] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.97-104>

- 100 -

A költő öregség-tudatát a természeti szépségben gyönyörködés enyhíthette. Az ember és a világ egyben látása. De a folytatásban visszatér a foháshoz, szinte a természetből erőt merítve, még kategorikusabban szólítva meg a Hatalmast:

Adjon Isten ifjúságot,
Szabadságot, boldogságot,
Egészséget, pénzt és hitet,
Szerelmet, hírt mindenkinek.
Gyönyörű-kék itt az Ég.

A diák megérthette: érte szól a vers, miatta idézi a Tanárnő. Nem volt többre szükség.

Ez a bensőséges vallomásosság nem tűrhetett semmi előírást, parancsot. Ezért idézhette az egyik emlékező Louis Germain-nek, Camus egykori mikrobiológus tanárának levelét tanítványához, az íróhoz: „el kell mondanom, hogy én, mint világi iskolai tanár, milyen fájdalommal követem a szekuláris iskolát fenyegető terveket. Egész életemben szem előtt tartottam a gyermek szent jogát az igazság kereséséhez. Szeretlek benneteket, és minden erőmmel azon voltam, hogy ne mutassam meg nézeteimet, és ne gyakoroljak nyomást fiatal értelmek fejlődésére. Amikor Isten szóba került az órán (mert ez benne van a tantervben), mondtam, hogy egyesek hisznek benne, mások nem. És hogy mindenkinek jogában áll szabadon azt tennie, amit akar. (...) ezt akarják a 'Szabad iskola' hívei: szabadon gondolkodni, azaz úgy, ahogy ők. Félő, hogy a parlamenti képviselők jelenlegi összetétele mellett nem lehet ezt a rossz lépést megakadályozni (...) az egyik megyében a világi iskolák száz osztálytermében feszület lóg az osztályterem falán. Ezt én a gyermekek tudata elleni gyalázatos támadásnak tartom. Hova jutunk, ha ez így megy tovább?”

A véleményalkotás szabadsága összefüggött a Tanárnő világnézetében az integritás fontosságával. Ahogyan Jancsó Radek Ágnes visszaidézi: „Horatius több verse kapcsán is hangsúlyozta az integritás fontosságát, azt, hogy az ember mércéjét, értékrendjét, céljait ne a környezete határozza meg.” Hanák Gábor egyenesen ars poeticá-nak nevezi a Tanárnő nevelési eszményét: „olyan iskolát képzel el, és igyekszik megvalósítani, ahová a diákok önszántukból mennek, mert meg akarják szerezni a tudást, a gondolkodásmódot, amit a TANÁR tud adni.”

A Tanárnő mestere, Karácsony Sándor is hasonlóan fogalmaz: a világnézeti nevelés nem lehet elvont kategorikus imperatívuszok elfogadtatása. Nem lehet a világnézeti nevelésnek az a célja, hogy a növendékek ellentmondást nem tűrő parancsokat teljesítsenek. Karácsony felhasználta ugyan minden adandó alkalommal a Bibliát, de nem mint a hit forrását, hanem mint az egyetemes művelődés korai kincsestárát, amelyben a lét teljessége benne foglaltatik: a barátság és a szerelem törvényeire is innen merít példákat, nem hallgatva el azt sem, hogy a szerelemhez feltétlenül hozzátartozik a testi gerjedelem, az érzéki fűtöttség, az

Opuscula Theologica et Scientifica 2024 2(1): 97-104.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Szepes: Aere pennius... [Szepes: Monumentum aere...] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.97-104>

- 101 -

eszménykép utáni vágyódás. Karácsony a szerelemről szóló könyvében – amiként Kontra György írja róla – „nem oktat, nem is tanít, nem prédikál, még csak tanácsokat sem osztogat, hanem vall. A saját ifjúságáról, a saját bűneiről és a saját felszabadult életéről vall leplezetlenül, teljes bizonyossággal vallja, hogy az *Énekek Éneke* a szerelem kánonja...” És hány gyönyörűséges példán mutathatta meg a Tanárnő a szerelem örömét és fájdságát, igen, a fájdságát is, mert a kamaszdiákok elkövetkező életükben a szerelem ambivalenciáját biztosan megtapasztalják. Anna benne él minden félrecsúszott nyakkendőben, az egész elhibázott életben, de él és uralkodik örökkön.

Ahhoz, hogy egy mű teljes egészében átélhető és sajátta hasonlítható legyen, az elemzés – ahogyan azt Karácsony tanította és a Tanárnő megvalósította – ne álljon meg kis részeknél, hanem egész bekezdéseket, fejezeteket, részeket, köteteket vegyen figyelembe. Csak így állhat elő a műegész, amit kontextusba lehet ágyazni, felfedezni rokonságait más művekkel, vagy éppen kimutatni különbségeiket. Karácsony egyik példaértékű elemzése Ady verse, az Emlékezés egy nyár-éjszakára, amelyben kimutatja, hogy a képrendszer (dühödt angyal, csillaghullás stb.) a Jelenések Könyvéből való, biblikus az egész apokaliptikus rémület, de mégis, mondja Karácsony, az egész vers egyben „kegyetlenül hű társadalomrajz”. Ugyancsak Karácsony tanít arra is, hogy „Madách remeke aktuálisabb manapság, mint a maga korában volt.”

Nem csoda hát, ha a Tanárnő ezt a tanítást, ezt az örökséget úgy adta tovább, hogy az emlékező tanítványok igazán sokfelé széledve és sokfelől érkező – jog, matematika, kémia, filozófia, fordítás, művelődéstörténet, irodalom, gyógyítás – mindnyájan megkeresték és megtartották saját életükben és saját szakmájukban ezeknek az eszmei értékeknek a jelenlétét. A legmeglepőbb, és meglepetésszerűségében talán a legtanulságosabb a vegyész Schubert András Mesé-je, amely az ókori Ostiában játszódik – visszaidézve a régi latinórákat –, ahol a hősök, a Tanárnő ideájának megfelelően „egész mások voltak. Tudósok és művészek. Akiknek igazsága nem a fegyverek erejében, hanem a matematikai számítások pontosságában, zenéjük harmóniájában, vagy verseik sodrásában rejlik.” Az ostiai gyerekek rajzait a szülők, majd a későbbi felmenők megőrzik, és eljuttatják egészen Leonardo da Vincihez. Íme a mese az antikvitás továbbéléséről a reneszánszban.

És az értékek, a TUDOMÁNY, a MŰVÉSZET és a PEDAGÓGIA egy olyan korszakban, amikor az emberiségnek éppen ezeket a vívmányait tapossák sárba abban az országban, ahol még a JOG, a római jog sincs érvényben. Amiként Busztin György fogalmaz: a Tanárnő megtanította, „mi volt a római jellem, mit jelentett hazafiság, tisztesség, integritás. (...) nemzedékeknek adott tudást, jellemet és erkölcsi fogódzót egy olyan világban, ahol a római üzenetek időszerűbbek, mint valaha.” Ahogy ezt Ungár Júlia kifejti: „Szolidaritásra, a másik ember iránti tiszteletre tanított. Így utólag az az érzésem, hogy nem gyerekként kezelt minket.”

Opuscula Theologica et Scientifica 2024 2(1): 97-104.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Szepes: Aere pennius... [Szepes: Monumentum aere...] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.97-104>

- 102 -

Hát valahogy így. Ebben is azonos nézetben volt Kontra Györggyel, akinek könyvcíme: Ezerszer ember: gyermek! Első idézete pedig attól az Ady Endrétől való, aki már szólt helyettünk versben is, de prózai megszólalásai is profétikusak. Szólt, több, mint száz éve, imígyen: „Iszonyúan bűnös az a mód, amellyel mi a gyermekeinket neveljük. Mi elfelejtjük mindig, hogy a mi gyermekeink is emberek. (...) Idegei, vágyai, céljai, eszméi, örömei, fájdalmai vannak. (...) Nem volna szabad annyira riadoznunk a gyermeklélek megismerésétől (...) Nagyon árvák, nagyon boldogtalanok néha ezek a kis emberek. És ez nem száll el nyomtalanul.” (Ady Endre: A szerelmes gyermekek. Pesti Napló, 1904. augusztus 23.)

De az emlékkötet megszólalói is a múltból okulva koncentrálnak a jelenre. A római jogtól jut el a Code Civile-ig Földi András, hogy követelje azt, ami azóta sem valósult meg: a törvény előtti egyenlőséget, az egyén szabadságát, a munkához való jogot, a lelkiismereti szabadságot, az egyház és az állam szétválasztását.

És nem véletlenül témája a múlt rossz örökségeinek jelenkori felújítása Pajkossy Gábornak, amikor ilyen címen ír tanulmányt: „A külső akadémiákra mehetés tilalma” akkor, amikor jelen kormányunk száműzte hazánkból a CEU-t, lehetlenné teszi az Erasmus-programot. Múlt idők rossz ideológiából sugalmazott rossz művészeti emlékeit idézi Hetényi Zsuzsa, amikor a 20. század első évtizedeinek modern ébredését szinte csírájában megfojtották a Szovjetunióban, és az orosz avantgárd korszakának megsemmisítésekor „megteremtették” a szocialista realizmust, áttelepítve a későbbi szocialista országokba is. Minthogy ez a megrendelő hatalmat kiszolgáló kánon volt, Hetényi a megszokott terminológiától eltérően úgy határozza meg, hogy nem is nevezhető irányzatnak, inkább kultúrtörténeti korszaknak, mert nem esztétikai, hanem ideológiai irányt követ.

Hetényi kuriózumként említ olyan példákat is, amelyek antik előzményeket értelmeztek át – saját célzatossággal. Borisz Iofan a Szamothrakéi Niké szoborról vette a győzelem pózát, Vera Muhina a Zsarnokölők címen ismert (Harmodiosz és Arisztogeitón páros szobra) mintájára alkotta meg a munkásság és a parasztság testvéri szövetségének szimbólumául szánt szobrot, amely a Moszfilm jelképévé vált. A győzelmi póz nálunk is szobrot kapott: 1937-ben a Horthy-(ma Petőfi) hídon állítottak fel égbe lendülő Horthy-szobrot (ami 1945-ben egy bombatámadásban elpusztult). A fenséges antik Niké, az antropomorfizált Győzelem dicstelen tovább élésére – ha nem semmisül meg – nem lehetnének büszkék, aminthogy ma keletkezett sok, ideológiából rendelt ízlésficamról is szívesen lemondanánk.

Az emlékező tanítványok felnőttek, sőt szellemi értelemben magasrendű felnőttekké váltak. De őrzik magukban azt a tanítást, amelyet szintén Karácsony Sándortól vett át írásban Kontra György, szóban-megvallásban a Tanárnő. Karácsony így fogalmaz: az

Opuscula Theologica et Scientifica 2024 2(1): 97-104.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Szepes: Aere pennius... [Szepes: Monumentum aere...] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.97-104>

- 103 -

ifjúság az az osztály, ami régebben a forradalmi változásokat követelő osztály volt. Szó szerint: „a feltörekvő nemzedék a dolgok rendje és módja szerint kerül szembe az előző generációval, mert jogait követeli, más nyelven beszél, nem ismer magára elődei művészi jelképeiben; viselkedése nem illik bele apáik elképzelésébe, és mert kételkedik a vallásos megnyilatkozásban.” Az empatikus pedagógus tudja, hogy az ifjú elemi joga a harc, társa az ellenfél. Nem az ellenség, hanem a kemény ellenfél, akivel megvívhatja világnézeti harcát, aki elég bizonyos hitében ahhoz, hogy vallomásaiban érdemes legyen kételkedni. „Az ifjú vallása a kétely” – fogalmaz Kontra.

Természetes módon, kikerülhetetlen téma ismét a vallás. Mert Karácsony is azt írja, hogy többféle eszmei érték van: a humánus, a klasszikus örök értékek és van az a vallásos meggyőződés, hogy Isten a mi örökségünk. Kontra ezt a distinkciót teszi: a vallás társadalmi cselekvés, a hit az egyén vallomásossága. Ezt így egyikük sem tanította a diákjainak. Mégis mindnyájan megéreztek valamit ebből a kettejükben létezett, rejtett bensőségességből. Küllős Imola így élte meg, a Tanárnőről emlékezvén: „Az ő adakozó lénye volt hitének megvallása, példa a követésre.” Hetényi Zsuzsa élménye ez: „A hit egyfajta életmódként gördült a maga útján. Mintha ez a pár egy láthatatlan szövetség falának vetette volna neki a hátát, nem ért fel hozzájuk a kinti világ.” Kapitány Gábor és Ágnes, megérezve a „numen adest” emelkedett légkörét, antik, reneszánsz és keleti analógiákkal próbálják megközelíteni a rendkívülit: „Leonardo alakjainak, az archaikus görög, etruszk és kambodzsai szobroknak a transzcendens által megérintett, titokzatos mosolya” volt a Tanárnőé.

Tovább gondolom. Ez a különleges mosoly teszi utolérhetetlenül nemessé annak a híres, római, Villa Giulia-beli etruszk párnak a síremlékét, amely különbözik minden más síremléktől is. A pár szembenéz a mindenkori közönséggel, elbűvöli azzal a titokzatos mosollyal, miközben kéztartásuk mutatja: egymással beszélgetnek, nekünk magyaráznak. Az én képzeletemben így áll az immár kiegészült síremlékük.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Franyó István (szerk.) (2008): Kontra György. – Oktatókutató és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.
- [2.] Hetényi Zs., Kontra M. (szerk.) (2023): Csupa arany, fény, ragyogás” Emlékkönyv Kontra Györgyné magyar- és latintanár tiszteletére. – ELTE MűMű, Budapest. https://www.btk.elte.hu/content/csupa-arany-feny-ragyogas.e.6260&ved=2ahUKEwjfrN7qppSGAxWb_7sIHf-kCn8QFnoECBUQAQ&usq=AOvVaw2WSnqZTqAEOwub0wzaNz25
- [3.] Kontra György (2009): Ezerszer ember: gyermek! A gyermek egészséges fejlődése. – Gondolat, Budapest. <https://mek.oszk.hu/22500/22505/22505.pdf>

Opuscula Theologica et Scientifica 2024 2(1): 97-104.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Szepes: Aere pennius... [Szepes: Monumentum aere...] -

<https://doi.org/10.59531/ots.2024.2.1.97-104>

- 104 -

Absztrakt: Szepes Erika irodalomtörténész recenziójában a „*Csupa arany, fény, ragyogás*” Emlékkönyv Kontra Györgyné magyar- és latintanár tiszteletére című, 2023-ban megjelent könyvet méltatja, melyben Kontra Györgyné (1926–1997) harminc egykori budapesti gimnáziumi tanítványa emlékezik tanárára. Az írások szerzői ma sikeres jogászok, matematikusok, orvosok, történészek, társadalomtudósok, középiskolai vagy egyetemi tanárok, diplomaták vagy színházi rendezők. Ebben a vékony, 143 oldalas kötetben gazdag tárháza olvasható az egykori diákok emlékezéseinek, melyek a tanárnő magyar- és latinóráit, s az ezekből származó, életre szóló iránymutatásokat idézik.

A kötetet szerkesztői, Hetényi Zsuzsa és Kontra Miklós, a 2022-ben kezdődött pedagógus tiltakozás résztvevőinek ajánlják.

Opuscula Theologica et Scientifica 2024 2(1): 97-104.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

